

65 CONCILIIUM^a FOROJULIENSE^b

A SANCTO PAULINO^c

IN CAUSA SACROSANCTÆ^a TRINITATIS ET INCARNATIONIS VERBI DIVINI
CONGREGATUM

Sub LEONE papa III, anno Domini 796° et CAROLI MAGNI 23, in Italia; PIPINI vero ejus filii 15.

I. Regnante Domino nostro Jesu Christo in perpetuum super omnes cœlos, et super omnem terram, Rege regum, et Domino dominantium, cujus regnum sempiternum est, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. De cujus largissimæ benignitatis manu invictissimi principes dominus Carolus ac Pipinus donativo pietatis ejus suscepto regalia sceptrâ, ipso opitulante prosperis gubernare rebus probantur.

II. Anno igitur felicissimo principatus eorum tertio et vicesimo, et quindecim (a) canonicis siquidem evocatum syllabis fraternum quorundam episcoporum contubernium Forumjulium municipium metropolim Aquileiensem veneranter coacervatum convenit. Igitur residentibus^a cunctis ex more in sedilibus præparatis, assistente vero circumquaque non modica fratrum consentanea turba, in ecclesia beatæ semperque virginis Dei genitricis Mariæ: immolato namque Deo primum in ara cordis sacrificio laudis, et orationis hostia in altari pectoris charitatis igne concremata: post apostolicam et evangelicam lectionem, hymnisque spiritualibus salubriter prælibatis, nec dum valvis publicis reseratis patefactis, persistente nimirum pro foribus vulgi glomerata caterva, per secretioris januæ aditum, vocante archidiacono, intromissus est ad brevem^b sacerdotalis sub silentio venerabilis cœtus. Paulinus Christi et Domini servus his verbis post paululum loquendi principium dedit:

66 III. Nulli prorsus dubium, domini, sacerdotum, qui sacras venerandorum canonum regulas vigilantiam non omiserit ingenio sagacius explorare, bis in anno concilium per unamquamque provinciam fieri debere (*Nicæn. conc. can. 5, distinct. 18*), in urbe scilicet, et metropoli, in quolibet opportuno loco, juxta metropolitani ejusdem regionis arbitrium, et ut temporis commodius dictaverit ordo, propter necessariam videlicet ecclesiasticæ dignitatis curam. Quinimo propter confluentiam gerendarum rerum confusaque negotia, quæ crebrius litis de radice spinosis causarum emergere aculeis consuevit, ac per hoc pullulantia dominici ruris triticeæ messis virentia sata adhuc, ut ita dixerim, infra stipulæ thecam spiritualium fructuum turgentibus spicis, nec dum in flaventes culmos aureas erumpentes aristas, nec dum

(a) Coinkius in Annalibus ad an. 795, legit, et quindecimo, et chronologiam propterea perturbat.

A sterfilium zizaniorum manipulis in uno fascæ ignitis fimbis colligatis, ultricibus traditis in pabulum flammis, umbrosis nihilominus^a, suffugare [*Fortè, suffocare*] falsitatum rhamniscis moliantur.

IV. Qua de re talia et hujusmodi pestifero de virgulto fruteta gliscentia, plurimorum nimirum venerabilium fratrum, qui agrum curiæ cœlestis patroni summa sollicitudinis cura excolere sunt deputati, radicibus necessarium fore prospectum est, ut linguarum falcibus detruncata marcescant, quatenus sæpius censuræ magisterio nequitiae recisis ramusculis, ipsa quandoque radicem materies veneni infusione vitata funditus evellatur. Sed quam ob rem, juxta quod definitum est in hac veneranda sede, cui Deo auctore, non meis meritis, sed gratuito me præ-

B esse munere recognosco, per tot temporum curricula minime sit reverendi concilli sessio celebrata, vestram scire non ambigo sincerissimam charitatem. Nam propter improbos, qui solent irrumpere, mundanos tumultus, propterque imminetia præliorum bella, quæ circumquaque per gyrum finium nostrorum frementi ferocitate ingruere non cessabant, intermissum interim hoc magnificentum opus procul dubio poterit approbari. Veruntamen non penitus intermissum veridicis valebit assertionibus æstimari. Nam quoties reverendis principalibus accersiti imperiis, in generali celeberrimæ synodi venerabilium Patrum conventionem humillimam parvitatæ meæ præsentiam, quia sæpius contigit adfuisse, vestris est animis, ut

C opinor, non celatum, vestrisque etiam obtutibus quoties clarius patuisse in promptu, non dubito. Nunc autem divina opitulante clementia, attritis utique ferocium barbarorum superbæ^a typho erectis cervicibus, auxilio per omnia adminiculante de cœlo, reddita jam quietissima pace terris, superna prorsus largiente gratia, paululumque respirantibus regalibus jussis, necessarium duximus summopere festinantes dilectissimam fraternitatem vestram, juxta priscorum canonum invariabiles sanctiones, in uno collegio aggregari: quatenus insolubile charitatis vinculo colligati, suppliciter eum exorantes, qui suis dignanter sese fidelibus repromisit in medio adfuturum, ubi in unum duo vel tres in ejus fuerint nomine congregati. Sicque sub ejus præsentia, licet indigni,

Quindecim litteras canonicas oportet intelligi, missas ad eandem provinciam Aquileiensem episcopos. HARD.

ejus tamen famuli constituti, inciplamus jam jamque ipso auctore, et consummatore nostri certaminis, et perfectore operum nostrorum, quia potius suorum, magis dicam, quam nostrorum operum perfectorem, quia omnia ejus sunt, et de illius cuncta gratis suscepimus manum. Scriptum quippe est: *Omnia opera vestra operatus est in nobis (Isaiæ xxvi, 12)*. Diligenti profecto exigentes cura, si qua sunt irrita, et enormi statione persistentia, quæ sacris oporteat valenter legibus coæcari, præterita corrigere, præsentia suffragando constituere, futura præcavendo vitare.

V. Sed quoniam ad hujus spiritualis ædificii fabricam constituendam fundamenta sunt primum fidei nihilominus profundius jacienda super illud videlicet inflexibile fundamentum modis omnibus inserenda, de quo per Paulum dicitur: *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus (I Cor. iii, 11)*. Cujus nimirum fundamenti constructionem debet inordinata manu jactata fulciri. Clamat profecto illa præconia voce in amoris Cantico, in cujus thalami constructione hæc jaciuntur altius fundamenta, *ordinata, ait, in me charitate (Cant. ii, 4)*. Cuique longe ante prophetico repromittebatur oraculo, *Sternam, inquit, per ordinem lapides tuos, fundabo te in sapphiro (Isa. lrv, 11)*. Per sapphirum quippe, qui æream fingit simulando pulcritudinem, fidei simillimum non inconvenienter demonstrat mysterium.

VI. Primum ergo visum est mihi, omnium minimo Domini servorum in primi ordinis fronte ipsum textum symboli salubriter a sanctis editum Patribus quasi lineam in directum a normulatum æquo moderamine, in fundamenti hujus spiritualis ædificii mole, intrinsecus, ac forinsecus tendere, ut cœquata juxta illius rectitudinis normulam tota nostri operis fabrica, hinc inde catholicæ fidei libratim submissa perpendiculari, rectius ad altiora exrescens, convenienter in utroque pariete, æquis disputationum metata funicularis, in summa scientiæ arte perfectionis culmen veridicis assertionibus fulciatur. Persistente autem hujus invisibilis ædificii æqualiter tricamerata structura, quatuor prorsus virtutum altrisecus positæ subnixæ fornicibus, jamjamque triplici purpureoque in funiculo, qui difficile rompitur, aureum jocundius suspendatur decus ornamentorum.

67 VII. Post inviolabilem igitur, et meo sensu modis omnibus inserendam Symboli definitionem, a venerandis videlicet (sicut dictum est) olim præsalibus sancto revelante Spiritu mirabiliter prælibatam: a trecentis siquidem decem et octo, qui apud Nicæam Bithyniæ, et centum quinquaginta qui apud Constantinopolim. De mysterio namque sanctæ et mirabilis Trinitatis planiore me repromississe profiteor sermone dicituram: sophisticas per omnia verborum phaleras devitantes, sed et isagogicas argumentorum relinquentes inextricabiles conclusiones, simpliciter propter simplicium mentes, liquidiusque, ut humanæ permittit possibilitas infirmitatis: vel certe, ut ipsa de se sancta dignatur Trinitas reve-

lare, cultiore potius sensu, quam stylo, cupio redolere, propter varios videlicet hæreticorum errores, diversasque quorundam simplicium suspensiones, non alteram componere vel docere fidem consentio, sed eam, quam a sanctis Patribus traditam omnia sinceriter sæcula susceperunt. Seio namque quibusdam in synodalibus foliis esse sancitum, ad refellendas siquidem novas, et multiplices hæreses, præsertim propter fraudulentam fictamque Nestorii vel Eutychis falsidicorum pestilentiumque virorum, non fidem dicam, sed potius perfidiam, non licere cuiquam alterius fidei Symbolum docere vel componere. Sed absit a nobis proculque sit ab omni corde fidei alterum, vel aliter quam illi instituerunt, Symbolum vel fidem componere vel docere. Sed juxta eorum sensum ea fortasse, quæ propter veritatis compendium, minus quam decet a simplicibus vel indoctis intelliguntur, exponendum decrevimus tradere, ac memoria mandavimus eam, ipsumque textum symboli retinere: quatenus juxta Apostolum idoneus sit homo Dei, ad omne opus bonum paratus, ad resistendum non sanæ fidei. Ait enim ipse, *sine fide impossibile est Deo placere (Hebr. xi, 6)*. Hinc alias scriptum est, *Nisi credideritis, non intelligetis (Isa. vii, 11, juxta LXX)*. Ipse enim admirabilis doctor prohibet variis nos et peregrinis abduci (Hebr. xiii, 9), sanam tamen doctrinam docet fidelibus modis omnibus prædicari. Enim vero non est in argumento fidei addere vel minuere ea quæ a sanctis Patribus bene salubriterque sunt promulgata, secundum eorum sensum recte sentire, et exponendum eorum subtile supplere ingenium; sed addere, vel minuere, est subdole contra sacrosanctum eorum sensum, aliter quam illi, callida tergiversatione diversa sentire, et confuse stylo perversum dogma componere, ac per hoc impio ore potius jactanter garrere, quam docere præsumere. Plurimorum etenim catholicorum virorum, ecclesiarumque Dei cultorum, sacræ fidei compositum venerabile legitur opus, aliis quidem verbis dissimilique calamo resonante, sed eundem sensum, eundemque ingenii intellectum, concorditer inviolatæ fidei uno assertionis redolere præstantur documento. Nam si recenseatur Nicæni Symboli series veneranda, nihil aliud de Spiritu sancto in ea, nisi hoc modo reperiri poterit promulgatum: *et in sanctum, inquit, Spiritum*. Quid est ergo dicere, et in Spiritum sanctum? Quomodo accipienda est tam brevissima eorum professio, nisi ut patenter detur intelligi mentium eorum integræ fidei religiosa devotio, et in sanctum Spiritum, sicut et in Patrem, et in Filium, probabiliter credidises, quemadmodum postea a sanctis Patribus centum quinquaginta, qui contestati sunt symboli fidem Nicæni concilii inviolatam pereuniter permanere? Suppleverunt tamen, quasi exponendo eorum sensum, et in Spiritum sanctum confitentur se credere, Dominum, et vivificantem, ex Patre procedentem, cum Patre et Filio adorandum, et glorificandum. Hæc enim et cætera quæ sequuntur in Nicæni Symboli sacro

dogmate non habentur, sed et postmodum, propter eos videlicet hæreticos, qui sussurrant Spiritum sanctum solius esse Patris; et a solo procedere Patre, additum est: *Qui ex Patre, Filioque procedit*. Et tamen non sunt hi sancti Patres culpandi, quasi addidissent aliquid, vel minuissent de fide trecentorum decem et octo Patrum, quia non contra eorum sensum diversa senserunt, sed immaculatum eorum intellectum sanis moribus supplere studuerunt. Didicerant itaque centum quinquaginta, qui intulerunt a Patre procedentem, evangelista testante, repromississe discipulis ipsum unigenitum de suo Spiritu: *Spiritus qui a Patre procedit, ipse me clarificabit* (Joan. xv).

VIII. Legerant nempe ii sequentes, qui addiderunt, *Qui ex Patre Filioque procedit* (Joan. xvi), ipsam eandemque veritatem in Evangelio redarguentem Philippum: *Philippe, inquit, qui videt me, videt et Patrem meum. An non credis quia ego in Patre, et Pater in me est* (Joan. xiv, 9, 10)? Si ergo, sicut ipse testatur, inseparabiliter et substantialiter est Pater in Filio, et Filius in Patre, quo pacto credi potest, ut consubstantiali Patri Filioque Spiritus sanctus, non a Patre Filioque essentialiter, et inseparabiliter semper procedat? Quis est iste, obsecro, qui dicit discipulis suis, cum insufflasset in eos, *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. xx, 22)? Quis est, inquam, qui repromisit eis? Nonne unigenitus Filius, qui in Patre est, et Pater in eo? *Nisi ego abiero, Paracletus non veniet; cum assumptus fuero mittam eum vobis* (Joan. xvi, 7). Et illud, *Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quæcunque dixerit vobis* (Joan. xiv, 26)? Sæpe enim a nobis a nostrisque majoribus indubitanter definitum est, inseparabilia semper esse opera sanctæ Trinitatis. In eo namque Spiritus sanctus a Filio procedere creditur, in quo a Patre procedere non dubitatur. Sed melius hoc approbare valemus, si rei gestæ actio, quæ per apostolos est exsecuta, in medio revolvatur. Per fidelissimam quippe historię argumenta, quæ Actus nuncupantur apostolorum, Luca evangelista testante cognovimus, prædicante Petro in Judæa, tria fere millia credentium compuncta corde, dixisse ad Petrum et reliquos apostolos: *Quid faciemus, viri fratres* (Act. ii, 37)? Respondisse Petrum pro se et pro cunctis ad illos didicimus: *Pœnitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum*. Et rursus, accersitus a Cornelio centurione, viro justo et timente Deum, cum aperuisset os suum, evangelizabat illis multa de regno Dei, et nomine Jesu Christi; *Et adhuc eo loquente Spiritus sanctus cecidit super eos qui audiverant verbum* (Act. x, 44); et post pauca protinus subinfertur dixisse Petrum: *Nunquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi qui Spiritum sanctum acceperunt sicut et nos? Et jussit eos in nomine Jesu Christi baptizari*. Sed et doctor et magister gentium in fide et veritate solertissimam curam gerens omnium Ecclesiarum, cum de Joannis baptisate disputaret, quia *Joannes quidem baptizavit baptismo pœnitentiæ populum, in eum qui venturus est post ipsum, hoc est in Jesum* (Act. xix, 4). Porro multi Samaritanorum cum credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei et nomine Jesu, baptizabantur viri, et mulieres, haud dubie in nomine Jesu Christi (Act. viii, 12). Si ergo omnes isti, qui, evangelizantibus sanctis apostolis, credentes baptizati sunt in nomine Jesu Christi, et sancta Ecclesia inviolabiliter fundata super eam persistit petram, quam beatus Petrus, non carne et sanguine, sed Patre qui in cœlis est revelante, sibi confessus est, et illius fide regitur et gubernatur omnis Ecclesia, cuique specialiter quasi primo pastori dictum est: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* (Matth. xvi, 18); ubi est, inquam, illa regula Trinitatis, quam generaliter suis post resurrectionem Dominus apostolis commendavit, quorumque principatum idem beatus gerebat Petrus apostolus? *Ite, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii, 19). Cur magister in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et discipuli in nomine tantum Jesu præcipiunt baptizari? Nunquid aliud Veritas per semetipsam docuit, et aliud discipuli Veritatis, vel aliam formam doctrinæ Ecclesiis traderunt? Absit hoc. Nullus sic desipit qui sani capitis est. Nullus tam insanæ furizæ mancipatus, qui hæc vel mente tractare præsumat. Sed videamus qualiter utrumque verum et sanctum est, socialeque bonum, et individuum mysterium. Sacramentum igitur sanctæ Trinitatis, quam magister et Dominus tribus enumeratis personis, in uno tamen nomine voluit demonstrare, hoc ejusdem Veritatis discipuli, in una de Trinitate persona, id est Filii, totam sanctamque Trinitatem essentialiter, sancto sibi revelante Spiritu, intelligere meruerunt. Quoniam, sicut crebrius dictum est, inseparabilia sunt semper opera Trinitatis. Ubi enim Pater, ibi inseparabiliter Filius et Spiritus sanctus. Et ubi Filius, inenarrabiliter Pater, et Spiritus sanctus. Et ubi Spiritus sanctus, ibi incomprehensibiliter Pater et Filius. Nam etsi audierant discipuli, præcipiente Domino et magistro propter mysterium Trinitatis: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii, 19); audierunt profecto præsentem eum ostendentem sibi unitatem naturæ: *Ego, ait, et Pater unum sumus* (Joan. x, 30), et rursus: *Ego in Patre, et Pater in me est* (Joan. xiv, 10); et iterum: *Pater autem in me manens ipse facit opera* (Ibid.). Sed et Verbum illud consubstantiale Patri sanctoque Spiritui, internis intuentibus obtutibus, quod *in principio erat, et apud Deum erat, et per quem omnia facta sunt* (Joan. i), semper in Patre, semper cum Patre, semper apud Patrem inseparabiliter sciebat permanere. Unde non immerito Philippus redargui debuit, qui alicubi fortassis Patrem aut plus aliquid quærebat, cum diceret: *Do-*

mine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis (Joan. xiv, 8 seqq.); cuique protinus a Domino quasi per increpationem refertur: Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me: Philippe, qui videt me, videt et Patrem meum. An non credis quia ego in Patre, et Pater in me est? De Spiritu autem sancto, ut ostenderet eum suum Patrisque, sic ait: Spiritus, inquit, veritatis, quia a Patre procedit, ille me clarificabit (Joan. xv, 26, et xvi, 14). Nam qui de Patre procedit, Patris profecto spiritus est: et qui Veritatis spiritus est, suus nihilominus spiritus est: ipse enim de se dicit: Ego sum via, veritas, et vita (Joan. xiv, 6). Hinc per Isaiam Patris [Forte, Hunc per Isaiam spiritum Patris, etc.] testatur esse, cum propter assumptum hominem loquitur: Spiritus Domini super me (Isa. lxi, 1): et illud: Dominus misit me, et Spiritus ejus (Isa. xlviii, 16), et quia suus est, idem ipse per Joelem promisit dicens: Effundam de spiritu meo super omnem carnem (Joel. ii, 28, et Act. ii, 17). Quam bene ergo Dominus alta et ineffabili sapientia, ut ostenderet personaliter mysterium Trinitatis, in nomine, inquit, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et ut demonstraret inseparabilem essentialiter individuae Deitatis unitatem, præmisit, in nomine. Non enim ait in nominibus, quasi in multis, sed in nomine, quia trinus, et unus est Deus. Non enim naturam, sed personam discrevit. Quam feliciter quidem et apostoli in nomine Jesu, id est, Salvatoris, totam sanctam et ineffabilem docuerunt intelligere **69** Trinitatem! Quam catholici et sancti Patres in hac fidei stabilitate solidati, a Patre sanctum Spiritum procedere sunt professi! Quam gloriose et illi, qui eum ex Patre Filioque procedere confitentur! Hinc perspicue datur intelligi sempiterna Dei Patris et omnipotens sapientia, quæ mirabiliter intelligentiæ nostræ infantiam erudire non cessat, cum de se inclinatus loqui in sacro dignatur eloquio, ut se innotescat trinum et unum Deum. Modo propter discretionem distincte loquitur, modo vero indiscrete propter consubstantialitatem individuae Deitatis unitatem. Nam si semper indiscrete, absconderet utique mysterium Trinitatis. Si vero semper distincte, excellentiam profecto celaret inseparabilem Deitatis. Docet nimirum per sacras Testamentorum paginas modo mirabili utrumque, ut intelligamus, et corde credamus ad justitiam, et ore confiteamur ad salutem trinum et unum Deum (Rom. x, 10). Unde et ipsa Divinitas trinus et unus Deus, licet sit inenarrabilis, non tamen est incognoscibilis. Cognosci nempe Creator a sua rationabili debet creatura. Hinc est quod in Evangelio unigenitus qui est in sinu Patris (Joan. i, 18) loquitur Genitori: Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te verum Deum et quem misisti Jesum Christum (Joan. xvii, 3). Hinc alias per prophetam prædicando testatur, dicens: Cognoscent me, inquit, omnes a minimo usque ad maximum (Jerem. xxxi, 34). Hinc vas electionis de ignorantibus Deum per exprobrationem intonans ait: Qui ignorat

A ignorabitur (I Cor. xiv, 38). Inenarrabilis quippe est, quoniam quantus aut quid sit Deus inveniri non potest, et non solum humana, sed neque subtilis et incorporea angelica natura, summam illam et incomprehensibilem et incircumscripam divinitatis essentialitatem, nulla plenius [penitus] investigare subtilitatis potest sagacitate. Nam etsi angeli fonti scientiæ perenniter assistentes, omnia sciunt; ipsum tamen scientiæ fontem, cujus sit magnitudinis, qui nec initium recipit, nec fine concluditur, metiri nequeunt. *Magnus tamen est Dominus noster, et magna virtus ejus, et sapientiæ ejus non est numerus* (Psal. cclvi, 5). Tantum de illo absque dubio sciunt, quantum ille illis de se revelare dignatur. Verumtamen cognoscibilis est illis juxta quod illi secundum suam possunt naturam capacius suscinere, et nobis scilicet in speculo et in ænigmate (I Cor. xiii, 12) quando per fidem ambulamus, et non per speciem (II Cor. v, 7), juxta modum nostræ naturæ, in quantum nostra prævalet possibilitatis infirmitas summam sentire. In sacro autem eloquio vel in fidei instrumento addere vel minuere, est non recte, et aliter sentiendo intelligere, quam a sancto Spiritu per calamum linguæ sanctorum virorum ænigmata mirabiliter constant mysteriorum sacramenta digesta, qui eodem sancto afflato Spiritu per sacras ea librorum exarare paginas studuerunt. Sicuti est mos proprius hæreticorum, qui negligentes divinæ Scripturæ sensum vel modum generis locutionis, corrupti ab antiquo serpente secundum sua desideria coacervant sibi intricabiles quæstionum tumultus, et idcirco infuso ferrugineo stylo in tinctorio falsitatis, proprium, sed tamen perversum, se dogma componere gloriantur. Quin potius peregrinis et variis, quam ecclesiasticis ac spiritualibus abuti conantur doctrinis, parvipendentes, veritatis refragatores (α) legis præceptum (Lev. xxi), quo mystice cavetur sacerdotem semel in sua tribu et de sua tribu, vel stirpis suæ uxorem accipere et ipsam virginem ex eadem scilicet Christiana religionis doctrina, qua semel imbutus est, de qua Christianum nomen sortitum sese gratulatur, sumpsisse, et ex qua per undam regeneratum se recognoscit in immaculatæ fidei puritatem quasi virginem, et non hæretica pollutione corruptam in amplexu amoris accipere, ad propagandam catholicæ fidei posteritatis ex ea sobolem perdocetur. Sed his decepti, imitati prorsus Zambri (Num. xxv), in adulterino concubitu exarserunt. Qui sermo alterius linguæ vernaculus elucubratus de proprio interpretatus dicitur *fluxus vehemens, sive canticum meum*, qui deceptus in specie Ammonitidis scorti eam petiit, velut isti vehemente fluxu perversæ doctrinæ immoderatus despumantes, delectantur in pulchritudine splendentis eloquentiæ perversi dogmatis. Quem Phinees Domini sacerdos, qui proprio de stylo translatus, in Latino palato, *oris augurium* resonat, vel *requievit*, ultrici transfixum pugione in locis genitalibus simul cum sua adultera interfecit. Quia videli-

(α) Subduximus punctum qui antea erat et sensum obscurabat.

tot censura ecclesiastico discipline hæreticum hominem post unam vel alteram correptionem (Tit. iii, 10), expulsum de Ecclesie gremio, æterno anathematis iaculo simul cum sua condemnata stuprata hæresi interimit. Quiescere namque fecerat, juxta nominis sui interpretationem, iram indignationis fororisque Domini, quæ jam egressa erat ad perducendum populum in aldionem o petulci. Nam quomodo admodum lubrius ille serpens in paradiso deliciarum Evam corruptit astutia sua (Gen. iii, 4), ejus mentem mendacii venenum inficiens, instigavit ne veritati crederet, sed potius acquiesceret falsitati, dum præceptum inobediendiæ male interpretando persuasit transgredi; ita nunc versipellis in hoc paradiso sancte Ecclesie, quæ spiritualibus delictis affluit, per hæreticorum molitur semper pectora nequitie virus infundere, quatenus falsitatis debriat poculo errabundo poplite per anfracta erroris evadentes (Fortis, evagantes), veritatis invenire nequeant fontem. Unde et Paulus de quibusdam dubiis præcavens ait: *Timebunt enim ne sicut serpens decepit Evam astutia sua, ita corrumpentur sensus vestri, ne credatis veritati* (II Cor. xi, 3). Quemadmodum infelix Arius hujus serpentis crapulatus veneno, addere vel demere in sancto Evangelio conatus est, ubi mediatoris vocem intonantis præteriti auro cauteriata audierat conscientia, et perfunctorie legerat secundum hominem dixisse: *Vado ad Patrem, quia Pater major me est* (Joan. xiv, 28). Super hoc igitur quasi addidisse quidam convincitur, cum pelluto sensu, et impio ore ex suo intulit: Non solum secundum humanam naturam, sed et secundum divinitatem minorem eum et posteriorem Patre mentiri non timuit. Quæ nunquam in sacrosanctis Evangeliiis, in multa saltem qualibet divinorum testamentorum serie ne legisse poterit approbare. Et quasi minuisse de sancto Evangelii lectione reus constringatur, ubi surda et obdurata, quasi aspis, aure (Psal. LVII, 5), eundem unigenitum Dei Filium audire desperat: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30). Hinc quoque videtur minuisse, sed sibi (a) ibi imprudenter addidisse, sed ad suam perniciem, nihil præjudicans divinis oraculis. Sancta autem et veneranda Evangelii sacramenta cunctis in violata sæculis permanent.

IX. Catholicus vere quilibet doctor, recte sentiens, juxta quod a Domino gloriosius est prælatum, quomodo et secundum hominem minor, et secundum Deum æqualis sit Patri, hæc multiplex evidenter exponendo sermone explicavit non addidisse vel minuisse, sed irreprehensibiliter prædicandus est, fidentia sancti Evangelii mysteria supplevisse. Multa quidem hujusmodi et his similia objectionum spicula ex ævo linguae intorta inveniri poterant quibus adversantium obtrectatorum confossa pectora satiocque infecta vulnere retieserent; sed propter brevitate compendium ab his jam jamque calamo subtrahendo decrevimus temperare. Nam in Apocalypsi Joannes apostolus sub unius libri appellatione de

(a) Hic deesse aliquid videtur. HARD

tota utriusque Testamenti serie contestatus est dicens: *Si quis, inquit, apposuerit ad hæc, apponet Deus omnes plagas scriptas in libro hoc. Et si quis diminuerit de verbis prophetiæ hujus, auferet Deus partem illius de libro vitæ, et de civitate sancta* (Apoc. cap. ult., 18, 19).

X. Veruntamen sanctos prædicatores Ecclesie hæc non percellit ultionis viadicta, quos ipsos nimirum Apocalypsis librum, et unumquodque capitulum Scripturarum, multiplex disputationum stylo per singula exponendo salubri explicuisse promulgatione laudamus, quosque pro his sempiternam credimus recepturos mercedem. Ipse quippe mediator Dei et hominum Dominus et Magister multa in parabolis quas ipse proposuerat, mellifluis divinitatis exponendo ore, verborum insignia multiplicavit, et duos in via ambulantes aperuit sensum, et incipiens a Moyse et omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant (Luc. xxiv, 27). Sed et beatus apostolus non est culpandus, qui legis ænigmata per multiplicia disputationum disseruit verba. Huc usque propter eos qui nequeunt ad purum sublitter intelligere quid sit in sacro eloquio addere, vel minuere. Nunc autem his ita digestis proposita nostræ repositionis debita tandem aliquando pleno reddere calamo jam non differamus.

XI. De causa nempe fidei polliciti sumus contra eos disputare qui variis erroribus implicati non recte sentiunt de mysterio Trinitatis. Contra eos videlicet, qui de personarum discretionem dubitant: qui ipsam putant esse Patrem, ipsumque Filium, qui inferiorem Filium, et posteriorem mentiuntur esse Patre, qui tria principia constituentur. Nos autem cum sanctis Patribus unum principium confitemur, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Scriptum est enim: *Tantum principium in die virtutis tuæ* (Psal. cix, 3). Non principium quod incipit, vel quasi initiale, sed principium quod præcedit omnia. Quia nunquam non fuit Pater, hoc est paternum nunquam deficit nomen, quia semper Pater fuit, et est; et nunquam non fuit Filius, hoc est, quia Filii nomen nunquam deficit, quia semper, et sine initio, Filius fuit, et est. Contradicimus per omnia Patropassianis, qui divinitatem ejus ausi sunt a elinguare. Similiter et illis non cedimus, qui in duos videntur filios unam Christam Dei Filium dividere, dum illum naturalem, et adoptivum affirmare moliantur, cum unus idemque sit Dei, hominisque Filius, cui per Prophetam dicitur: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (Psal. ci, 28). Sed melius hæc intimamus, si ipsam, sicut præfati sumus, textum symboli, ac deinceps quæ sequuntur, hoc exsequimur ordinæ. Obsecramus vos, fratres, et germano obnoxius imprecamur affectu, ut ab hoc loco ea quæ sequuntur usquequo pervenitur, ubi legitur de divina Unigeniti essentia hoc modo: *In qua regnat in unitate, et trinitate cum Patre et sancto Spiritu, scribentes illa non in membranis et*

mortificis pelibus, sed in tabulis cordis carnalibus, memoria retinere curetis.

71 SYMBOLUM FIDEI.

XII. Credo in unam Deum Patrem omnipotentem, factorem cœli et terræ, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum, ex Patre natum ante omnia sæcula. Deum de Deo, lumen de lumine, Deum veram de Deo vero. Genitum non factum, consubstantialitatem Patri, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines, et propter nostram salutem descendit de cœlis, et incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria virgine, et homo factus est. Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus et sepultus est, et resurrexit tertia die secundum Scripturas. Ascendit in cœlos, sedet ad dextram Patris. Et iterum venturus est cum gloria judicare vivos, et mortuos, cujus regni non erit finis. Et in Spiritum sanctam Dominum, et vivificantem. Qui ex Patre Filioque procedit. Qui cum Patre, et Filio simul adoratur, et conglorificatur. Qui locutus est per Prophetas. Et unam sanctam catholicam, et apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum. Et expecto resurrectionem mortuorum. Et vitam futuri sæculi. Amen.

XIII. Sanctam autem, perfectam, et inseparabilem, et ineffabilem veramque Trinitatem, id est, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, indivisum confiteor in unitate naturæ, quia trinus, et unus est Deus. Trinus nimirum per distinctionem personarum; unus vero per substantiam inseparabilem Deitatis. Has igitur tres personas Patris Filiique ac Spiritus sancti, non putativas vel quasi suspicabiles tantum, sed veras, subsistentes, coæternas, cœquales credimus et consubstantiales. Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti. Sed Pater, et Filius, et Spiritus sanctus non tres dii, sed unus est Deus. Nam Pater verus Deus vere et proprie Pater est, qui genuit ex se, id est ex sua substantia, intemporaliter, et sine initio verum Filium, coæternum, consubstantialem, et cœqualem sibi. Et Filius verus Deus, vere et proprie est Filius, qui ante omnia sæcula genitus est de Patre intemporaliter, et absque ullo initio. Lumen de lumine, Deus verus de Deo vero. Et nunquam fuit Pater sine Filio, nec Filius sine Patre. Pater etenim semper Pater est, erat, et erit. Et Filius semper Filius est, erat, et erit. Et nunquam non fuit Pater, quia nunquam non fuit Filius. Semper enim Pater, qui genuit sibi æqualem Filium: semper quidem Filius, qui genitus est æqualis Patri. Spiritus namque sanctus verus Deus, vere, et proprie Spiritus sanctus est: non genitus, nec creatus, sed ex Patre Filioque intemporaliter, et inseparabiliter procedens. Consubstantialis, coæternus, et æqualis Patri Filioque semper est, erat, et erit. Et nunquam fuit Pater, aut Filius sine Spiritu sancto. Nec Spiritus sanctus sine Patre, et Filio. Et ideo inseparabilia sunt semper opera Trinitatis, et nihil est in sancta

A Trinitate diversum aliquod aut dissimile, vel inæquale. Non divisum naturaliter, non confusum personaliter, nihil majus aut minus. Non anterior, non posterior, non inferior, non superior, sed una, et æqualis potestas, par gloria sempiterna, et æterna consubstantialisque majestas. Unam namque sunt essentialiter Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Et ideo unus est Deus; sed non unus propter personarum discretionem Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Verus enim Pater proprie Pater est, et non est Filius, et verus Filius proprie Filius est, et non est Pater. Spiritus quoque sanctus proprie Spiritus sanctus est, et non est personaliter Pater, vel Filius, sed ex utroque procedit; et tamen non sunt tres dii, sed unus est Deus. Et in hac sancta Trinitate nihil (quod absit) aliquid putandum est visibile, corporale, palpabile, vel comprehensibile. Omnipotens namque sancta Trinitas, invisibilis, incorporealis, impalpabilis, incomprehensibilis, incircumscripita, infinita, immensa, et sempiterna, omnia nata, et imperio suo gubernat. Nam etsi * legitur oculus Domini, vel brachium sive dextra et cetera, non membrorum positionem, vel molem corporis, sed effectum summæ, et inenarrabilis divinæ potentis, integra rectæ fidei credulitate debemus intelligere. Nam quia omnia videt, et omnia penetrat, et cuncta auda, et aperta sunt ante eum, oculos habere dicitur: quia vero nos sua virtute creavit, regit, protegit, et defendit, brachium vel dexteram habere perhibetur, et his similia. De hac autem inoffabili Trinitate sola Verbi Dei persona, id est, Filius, in ultimis diebus propter nos et propter nostram salutem, secundam propositam operetur dispositionis arbitrium, descendit de cœlis, unde nunquam recesserat. Incarnatus est de Spiritu sancto, et ex semper virgine Maria verus homo factus est, verasque permanet Deus. Nec oblit humana, et temporalis nativitas divinæ illi, et intemporalis nativitati, sed in una Christi Jesu persona verus Dei verusque hominis Filius. Non alter hominis filius, et alter Dei: sed unus idemque Dei hominisque Filius in utroque natura divinæ scilicet, et humane, Deus verus, et homo verus. Non putativus Dei Filius, sed verus: non adoptivus, sed proprius, quia nunquam fuit, propter hominem quem assumpsit, a Patre alienus. Solus enim sine peccato natus est homo, quoniam solus est incarnatus de Spiritu sancto, et immaculata virgine novus homo. Consubstantialis Deo Patri in sua, id est, divina: consubstantialis etiam matri, sine sordis peccati in nostra, id est humana natura. Et ideo in utroque natura proprium eum, et non adoptivum Dei Filium confitemur, quia inconfusibiliter, et inseparabiliter, assumpto homine, unus idemque est Dei, et hominis Filius. Naturaliter Patri secundum divinitatem, naturaliter matri secundum humanitatem: proprius tamen Patri in utroque; quoniam sicut dictum est, non sunt duo filii, alter Dei, et alter hominis, sed unus Christus. * Jesus propter unam personam, Dei et hominis Filius,

Deus verus, et homo verus, in anima rationali et vera carne. Perfectus homo secundum humanitatem, perfectus Deus secundum divinitatem. Qui in eadem natura, id est humana quam sumpsit ex Virgine, humanas pertulit infirmitates, non fragilitatem peccandi: sed in eadem dignatus est crescere per incrementa temporis, esurire, sitire, fatigari, contumelias et opprobria sustinere. Dignatus est flagellari, crucis patibulum subire, lanceam in latere excipere, clavus transfigi, fel, et acetum gustare. In eadem dignatus est, mori, sepeliri, ad inferos descendere, tertia die resurgere, cum discipulis conversari: et post triumphum victricis gloriæ eandem humanam naturam, ascendendo super omnes cœlos, exaltatam super omnes angelos, in Patris dextera collocavit. In eadem iterum venturus est judicare vivos, et mortuos, et sæculum per ignem, redditurus unicuique secundum opera sua; impiis utique supplicium sempiternum, justis vero vitam æternam. Divina autem illa ineffabilis natura, in qua Deus est æqualis Patri sanctoque Spiritui, impassibilis, immutabilis, inconvertibilis, ubique præsens, semperque omnipotens, inviolata permanens in qua regnat in unitate, et trinitate cum Patre, et sancto Spiritu et nunc, et semper, et per cuncta sæcula sæculorum. Amen.

XIV. Hanc igitur catholicæ fidei sincerissimam puritatem volumus omnes Dei sacerdotes, omnesque gradus Ecclesiæ, summo cum studio, et absque ullo vitio, ita ut ne unus quidem apex intermittatur, vel augeatur, distincte, et sensatim discendo memoria retinere, et posteris suis discenda derelinquere. Si quis vigilantiori sensu ante potuerit, laudamus, et hortamur. Qui vero imbecilli ingenio torpens ante nequiverit; in anniversaria tamen proximioris hujus venerandi concilii volubilique sessione cum vestris obtutibus, auxiliante Domino, pusillitatis nostræ præsentiam vita comite representari meruerimus, Deo amabilis fraternitatis vestræ charitas, hanc, sicut dictum est, memoria retineat; ita sane, ut in nostræ humilitatis aspectu, eam studiose valeat recensere: alioquin difficile vos vitare ecclesiasticas a ferulas æstimate.

XV. Symbolum a vero, et orationem Dominicam omnis Christianus memoriter sciat, omnis ætas, omnis sexus, omnisque conditio: masculi, feminæ, juvenes, senes, servi, liberi, pueri, conjugati, in-nuptæ puellæ: quia sine hac benedictione nullus poterit in cœlorum regno percipere portionem. Qui autem observaverit hæc, et a malis operibus se custodierit; et in præsentem sæculo salvus erit, et in futuro cum angelis congaudebit.

XVI. Non novas, charissimi, regulas instituimus, nec super vacuas rerum adinventiones inhiante setamur; sed sacris paternorum canonum recensitis foliis, ea quæ ab eis bene digesta salubrique promulgata a mucrone persistunt, summa devotionis veneratione amplectentes. recentiori stylo operæ

pretium duximus renovare. Quatenus ad modum mundi ac ruminantis, unguulasque sidentis animalis (Levit. ix, 3), devoratas escas ad faucem memoriæ revocantes, quasi ruminando per sacræ lectionis studium dudum depastum spiritale pabulum subtilius, liquidibusque sese in ventrem mentis refundat. Quo satiati deliciarum suaviter epulo, ad referendas superni largitoris gratias, de cujus benignitatis manu cuncta gratuito suscepimus munere, modis omnibus incitemur. Qui ut nos post culpam discordiæ ingratos funiculo charitatis trahendo ad Patris suamque gratiam revocaret, cum in forma Dei esset æqualis Patri, semetipsum pro nobis exinanivit formam servi accipiens (Philipp. ii, 6, 7), mediator inter Deum et nos fieri dignatus est: cujus livore ab eo quod diabolus inflixerat, mortis vulnere, mirabiliter sumus sanati (I Petri ii, 24).

73 CAPITULA.

I.

Primum igitur, ut juxta priscas Patrum divinitus editas sanctiones, nullus Domini sacerdotum, vel quicumque sub a canone constituti canonicas, quinimo b apostolicas ignorantes aut parvipendentes definitiones, inordinate vel inhoneste in domo Dei, quæ est Ecclesia, conversentur; sed, in suo ordine cunctis persistentibus pulchritudo ecclesiastici decoris inviolata permaneat. Illud summopere, vigilantique studio præcaventes decernere curavimus, ut nullus canonicæ deditus ditioni, donum sancti Spiritus, pecuniæ pretio fraudulenter deceptus, vendere vel emere præsumat: ne cui in quemlibet sacrum ecclesiastici ordinis gradum, muneris exigente merito, liceat quempiam subvehendo promovere: patientique semper cordis aure pertimescens intellige (a) clarissimam illam Domini vocem dicentis: *Gratis accepistis, gratis date.* (Matth. x, 8). Hanc quippe pestiferam simoniacam hæresim primus pastor Ecclesiæ in ipsa, ut hæc dixerim, originali cupiditatis radice, anathematis ferro funditus resecare curavit (Act. viii, 18 seq.).

II.

Ut longe altius excellat vita pastoris comparata subditi gregis, quibus singulariter honi pastoris voce dicitur: *Vos estis lux mundi* (Matth. v, 14), et rursus: *Vos estis sal terræ* (Ibid., 13); et iterum: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est* (Ibid., 16). Hinc etenim colligi potest, in quantum distare debet pastor a grege, dum is: os homines, et illos plusquam homines, id est, lucem hominum, Dominus voluit appellari. Si ergo lux mundi sumus, lucere utique absque nebulosa hypocrisis admixtione debemus: et si sal terræ sumus, condire nihilominus terrenas mentes sapientiæ sapore per verbum prædicationis debemus.

III.

Item placuit, ut *sobrie, pie casteque, juxta Apo-*

(a) Consonantius esset intelligat.

stolum fugiamus turpis lucri gratiam, non in comestationibus, et ebrietatibus, et inebriemur vino, in quo est luxuria (Tit. II, 12; Rom. I, 13; Ephes. III, 18). Quemadmodum per semetipsam Veritas generaliter in Evangelio præcipiendo protestatur, dicens: Cave a crapula, et ebrietate, et curis hujus sæculi (Luc. XXI, 34). Unde et in ecclesiastico canone sententia-liter constat decisum, aut cessare ab hujusmodi vitii ingurgitatione, aut certe perseverantes honoris jactura periclitari debere. Quorum ultricis sententiæ dictatorum nos complices ac fautores esse fatemur.

IV.

Ut juxta Nicæni venerandi definitionem concilii (Can. 5), nullus patiatur subintroductas mulieres secum in domo propria habere, vel private cum eis cohabitantes conversari. Et quanquam de quibusdam inhonesta carentibus suspicione clementius aliquo modo inibi legatur indultum; nos tamen omnes omnino nunc necessarium vetare prospeximus, eo quod experimento didicerimus, illarum velamento alias licentius ad eos aditum veniendi, perditionis causam habuisse. Non autem vetamus quempiam, sed potius hortamur pauperibus personis jure sibi cognationis conjunctis benefacere, cum sit omnibus benefaciendum, sed ab eis segregatæ in suis degentes domiciliis perseverent.

V.

Ut sæcularia negotia ultra modum mensuræ nulli liceat exercere. Ait enim Apostolus: Nemo militans Deo, implicet se negotiis sæcularibus, ut ei placeat, cui se probavit (II Tim. II, 4). Intueri quapropter subtilius libet, cujus nos esse regis milites gratulamur. Et quia in castris Dominicis militamus, solite pensare constringimur, quibus armis muniti cum tanto adversario certaminis bella aggressi pugnare valeamus, ut expediti ab omni præsentis sæculi impedimento, intrepidi in prima acie persistentes, post palmam victoriæ triumphatricis gloriæ coronam ab eo rege qui nos de antiquo hoste triumphavit, suscipere mereamur.

74 VI.

Item placuit ut eas prorsus mundanas dignitates, quas sæculares viri vel principes terræ exercere solent, in venationibus scilicet, vel in canticis sæcularibus, aut in resoluta et immoderata lætitia, in liris et tibiis, et his similibus lusibus, nullus sub ecclesiastico canone constitutus ob inanis lætitiæ fluxum, audeat fastu superbiæ tumidus, quandoque præsumendo abuti: nisi forte si in hymnis et spiritalibus canticis delectatur, de sacris videlicet Scripturarum voluminibus digne honesteque compositis utatur. Ab his igitur non solum non inhibemus abstinere, verum etiam conniventes licentiæ concedimus votam.

VII.

Item placuit ut nullus episcoporum presbyterum, vel diaconum, vel archimandritam in dispendio honoris condemnare præsumat absque hujus vene-

randæ sedis consulto. Si quis post hæc prohibita temerarius usurpare tentaverit, non erit ambiguus de sui honoris periculo.

VIII.

De his autem qui propinqui sanguinis affinitatem sibi in matrimonium sociare tentaverint, quia valde gravis nimisque asperrima in prisco canone ab antiquis Patribus de hoc negotio judicialis sententiæ elimata sub pœnitentiæ flagello persistit vindicta; idcirco tanti præcæventes flagitii periculum, ut melius cantiusque prospeximus dignum duximus definire. Ita duntaxat ut nemini liceat furtim raptimque nuptias contrahere, ne forte per erroris ignaviam, vel certe (quod pejus est) diabolico instigati amore, illicita connubia celebrentur. Sed interventis pactis sponsalibus, per aliquam dilationis moram, requisiti quin etiam diligenti cura vicini vel majores natu loci illius, qui possint scire lineam generationum utrorumque, sponsi scilicet vel sponsæ. In eo etiam, ut sine notitia sacerdotis plebis illius nullatenus fiat, quatenus nulla deinceps separationis tribulatio intercedat. Si vero hoc ordine cuncta peragantur, ac probatum sine fraude testium fuerit, et causa contigerit quod postea aut ipsi recordati fuerint, qui primum se nescire professi sunt, aut certe per aliorum veracium hominum testimonium, inventi fuerint in eo gradu consanguinitatis, qui segregari solent, segregentur quidem abinvicem et agant pœnitentiam, et si fieri potest perseverent utrique inuupti. Quod si propter incontinentiam, vel certe, quod et honestius, amore filiorum in id permanere nequeunt, transeant quidem ad secundas nuptias. Hoc autem dicimus secundum indulgentiam, non secundum imperium (I Cor. VII, 6). Beatiores tamen erunt si sic persevererint, secundum nostrum consilium. Filii vero qui ex tali matrimonio procreati fuerint, legitimi habeantur ad hæreditatem defuncti capiendam. Qui autem non observaverint omnia hæc, quæ pro salute animæ et frugalitate vitæ supra compendiose scripta leguntur, et furtivas vel interdiktas nuptias contrahere præsumperint, et proximi cognationis fuerint inventi, separentur quoque et ipsi, et cunctis diebus vitæ suæ sub pœnitentiæ lamento permaneant: atque ad secundas nuptias nunquam vel ille vel illa perveniant, alieni a communionis gratia judicentur: filiique qui de hoc tam incesto conjugio nati fuerint, improbi habeantur, nullamque rerum adipisci valeant parentum facultatem.

IX.

Illud præterea per omnia præcæventes prohibere decrevimus, ut nullus præsumat ante annos pubertatis, id est infra ætatem, puerum vel puellam in matrimonium sociare, nec in dissimili ætate, sed coætaneos sibi consentientes. Multas sæpius ex hujusmodi nuptiali contractu ruinas animarum factas audivimus, et tales fornicationes perpetratas, quales nec inter gentes (I Cor. V, 4). Ita plane, ut cum contigit puerum adultum esse, et puellam parvulam; et e contrario, si puella maturæ ætatis, et puer sit

teneræ; et per virum cognata, et socrus deprehendantur adulteræ, et per puellam frater vel pater pueri tanti peccati flagitio pereant irretiti. Unde qui hæc prohibita de cætero usurpare præsumperit, ab omni ecclesiastico consortio sit alienus, sed nec [et a] a publicis b sit immunis iudiciis.

75. X.

Item placuit ut, resoluta fornicationis causa jugali vinculo, non liceat viro, quandiu adultera vivit, alienam uxorem ducere, licet sit illa adultera; sed nec adulteræ, quæ pœnas gravissimas vel pœnitentiæ a tormentum luere debet, alium accipere virum, nec vivente nec b mortuo, quem non erubuit defraudare, marito. Nam etsi legatur in sacris evangelicis paginis, sola fornicationis causa dixisse Dominum dimittere virum uxorem suam: non tamen legitur concessisse vivente illa, in conjugio sibi sociare; prohibuisse quidem modis omnibus non ambigitur. Ait enim: *Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit mœchatur, et qui dimissam duxerit, mœchatur (Matth. xix, 9)*. Qua de re ita diffinire prospeximus, ut juxta ejusdem Domini mellifluam vocem, nemo hæc interdicta violator inculcare præsumat. Sed quoniam in medio ambiguus c interponitur sermo, id est, *nisi ob fornicationem*, quæri nimirum potest utrum ad solam licentiam dimittendi uxorem, *qui dimiserit uxorem nisi ob fornicationem*, an etiam ad utrumque dictum referatur, hoc est, ad aliam, vivente illa, accipiendam; quasi dixerit: Qui dimiserit uxorem suam, et aliam, nisi ob fornicationem, duxerit, mœchatur. Et idcirco peritissimi viri beati Hieronymi libellum commentariorum recenseri nobis studiose mandavimus, anxie utique cognoscere festinantes, qualiter idem famosissimus doctor hæc sacrata Dominica verba, juxta capacioris ingenii sui subtilitatem, sensisse monstraretur. Cujus nimirum sensum sagaciter explorantes, in promptu nihilominus patuit, ad solam dimittendi uxorem licentiam pertinere. Nam cum more suo vir sanctus hujus capituli summatim seriem exponendam transcurreret, inter cætera, et post pauca sic ait: « Et quia poterat, inquit, accidere ut aliquis calumniam faceret innocenti, et ob secundam copulam nuptiarum, veteri crimen impingeret, sic priorem dimittere jubetur uxorem, ut secundam, prima vivente, non habeat. » (Hieron., *comment. in Matth.*, lib. iii.) Non enim debet imitari malum adulteræ uxoris, et si illa duo, imo unam carnem, per scissuras fornicationum divisit in tres, dividat in quatuor. Unde patenter datur intelligi: quandiu vivit adultera, non licet viro, nec potest impune secundas contrahere nuptias.

XI.

Item placuit de feminis cujuscunque a conditionis, puellis scilicet vel viduis, quæ virginitatis sive continentie propositum spontanee b pollicentes, Deo c emancipatæ fuerint, et ob continentie signum d nigram vestem, quasi religiosam, sicut antiquus mos f sit in his regionibus, indutæ fuerint, licet non sint

a a sacerdote sacratæ, in hoc tamen proposito earum perpetim perseverare mandamus. Si vero postea seæ sive clanculo corruperint, seu publice nupserint, dignis quidem mundano e judicio corporalibus coercitæ vindictis, segregentur ab invicem, et agant cunctis diebus vitæ suæ pœnitentiam, et a communionem corporis et sanguinis Christi priventur: nisi forte pontifex, rescita illorum pœnitentia, si digna fuerit, humanius prævidens, poterit communionis gratiam indulgere. In extremo tamen vitæ suæ viatico humanius indulto non defraudentur. Et in his rebus præcipue illa modis omnibus custodiatur interdictio, ut nulli liceat prædictis personis, habitum, id est vestem f mutare absque sui g episcopi conscientia.

XII.

Hoc igitur inviolato stylo juste sancire prospeximus, ut monasteria puellarum, quæ sub disciplina regula degunt, obstructius munitis claustris, nullo pateant, nisi forte summa compellente necessitate, aditu virorum. Sed neque presbyteri vel diacones, vel quilibet de clero, vel etiam archimandritis, quasi visitationis vel prædicationis causa, sine permissu episcopi civitatis, sibi licentiam tribuat ineundi. Quin etiam nec episcopus absque sacerdotibus vel clericis suis, ut decet et honeste convenit, adire illuc licentius se existimet. Sed sive ipse, sive quælibet religiosa persona, alienus ab illicita suspicione, quem morum gravitas a ornat, permittente, et admonente episcopo exhortationis vel ædificationis obtentu, quæ ad salutem animæ pertinet, dignum fuerit ut adeant hæc Deo dicata loca, non aliter; sed cum idoneis testibus peragant, ne propter incautam præsumptionem sanctæ Ecclesiæ infametur angelicus b ordo, Et nulla ullo unquam tempore licentia sit abbatissæ vel cuilibet monachæ, transfigurante se Satana in angelum lucis, quasi orationis causa suggerente eis, Romam c adire, vel alia loca venerabilia circumire. Quam sit namque irreligiosum et reprehensibile cum viris propter itineris necessitatem conversari, nullus tam excors est vel desipiens qui ignoret. Si quis post hanc definitionem hujus reverendi concilii, de his quæ consona voce, 76 salubriterque statuta sunt, temerario ausu violare tentaverit, canonicis coerceatur vindictis; scilicet aut juxta modum et qualitatem culpæ excommunicatione multetur, aut anathematis vinculo punitus vinciat, aut certe honoris proprii amissione nudatus, reus ab Ecclesiæ gremio evelletur. Hæ enim sunt canonicæ ultrices vindictæ, a quibus nullus sacræ legis prævaricator poterit immunis abire, nisi forte pœnitentiæ interveniente medela veniam meruerit adipisci.

XIII.

Diem autem Dominicum inchoante noctis initio, a id est vespere sabbati, quæ in prima b lucescit sabbati, quando signum c insonuerit, vel hora est ad vespertinum celebrandum officium, non propter honorem sabbati ultimi, sed propter sanctam illam noctem primi sabbati, hoc est Dominici diei, cum

omni reverentia et honorifica religione venerari omnibus mandamus Christianis. Abstinere ^d primum omnium ab omni peccato, et ab omni opere carnali, ^e etiam a propriis conjugibus, et ab omni opere ^f terreno, et [ad] nihil aliud vacare, nisi ad orationem, concurrere ad ecclesiam cum summa mentis devotione, cessante omni ^g causarum strepitu, cum charitate et dilectione benedicere Deum Patrem, et laudare totis medullis cordis unigenitum Dei Filium, qui istam diem per gloriosam suam sanctificavit resurrectionem, et hymnum dicere sancto Spiritui, qui eam benedixit per admirabilem suum adventum, quando in igneis linguis super beatos descendit apostolos (Act. 11, 3). Sed et omnium ^h pene dona charismatum in eadem sacratissima die creduntur in mundo collata. Nam in ipsa die Dominus post resurrectionem in discipulis suis Spiritum sanctum ad remittenda peccata insufflavit (Joan. xx, 22). In ipsa in deserto Dominus de quinque panibus quinque milia hominum pavit (Math. xiv, 20). In ipsa die manna pluit de caelis primum in eremo (Exod. xvi, 13), et multæ aliæ spiritualium munificentiarum rerum in ipsa die sunt manifestatæ, quas cunctas ⁱ longum est per ordinem recenseri. Ipsum est enim *Sabbatum Domini delicatum* (Isa. lviii, 13), de quo Scriptura dicit: *Qui fecerit in eo opus servile, id est peccati, morte moriatur* (Exod. xxxv, 2). Porro si de illo sabbato diceret quod Judæi celebrant, quod est ultimum in hebdomada, quod et nostri rustici observant, diceret tantum *sabbatum*, et nequaquam adderet *delicatum* et *meum*. Sed quia differentiam voluit facere inter illud, et istud, quod est Dominica dies, ideo addidit *meum*: ac si diceret, *meum*, non vestrum; *delicatum*, non in vestris observationibus maculatum. Et ideo cum omni reverentia est a nobis honorandum atque colendum. Cæteræ vero principales festivitates ^j et ipsæ sunt veneranter honorandæ vel custodiendæ. Et illa festa ^k quæ sacerdos in ecclesia prædicat, modis omnibus sunt custodienda. Nos autem, qui sacerdotes vocamur, debemus populum nobis subjectum, et prædicando verbis in omni bono, et faciendo quæ docemus, exemplis instruere, in charitate, in castitate, in humilitate, in continentia, in modestia, in vigiliis, in jejuniis et oratione, in religione, in elemosynis, in hospitalitate in quantum vires permittunt, in verbo sapientiæ sale condito, in temperantia manducandi vel hibendi, in conversatione sancta, in simplicitate cordis, in omni opere bono, *pie et juste vivendo expectantes beatam spem*

A et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi (Tit. 11, 12, 13), qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

XIV.

De decimis vero vel primitiis, salvis scilicet allegoricarum rerum mysticis ^a sacramentis, nihil melius puto docere, quam quod scriptum est in Malachia propheta, dicente Domino: *Inferte omnem decimam in horreum meum, et sit cibus in domo mea, et probate me in hoc, dicit Dominus: Si non aperuero vobis cataractas cæli, et effudero vobis benedictionem usque ad abundantiam, et increpabo pro vobis devorantem, et non corrumpet fructum terræ vestræ, nec erit sterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituum, et beatos vos dicent omnes gentes (Malach. iii, 10 Seq.)* Sed quia indignatio et ira Dei manet super gentem vel populum, qui hoc Domini præceptum toto corde et bona voluntate non adimplet, supra præmiserat, dicens: *Si affiget, inquit, homo Deum, quia vos configitis me; et dixistis: In quo configimus te? In decimis et primitiis vestris. In penuria vos maledicti estis, et me vos configitis gens tota (Ibid., vers. 8, 9).* Quare quis non alacri et læto pectore offerat Deo, ut possit illam promereri benedictionem, de qua dicit: *Effundam super vos benedictionem meam usque ad abundantiam? Vel quis non timeat, vel contremiscat illam maledictionem, quam minatur nolentibus offerre. Vos maledicti estis, et me vos configitis gens tota?* Et si forte nobis non creditis, vel nos despiciitis, ^C quia homines sumus, credite ergo ipsi Domino dicenti, qui mentiri non potest, qui utrumque promissit, et maledictionem in hoc sæculo et in futuro nolentibus obedire ejus mandatis: et benedictionem, et abundantiam et salutem animæ et corporum bona voluntate obtemperantibus ejus imperiis et in præsentis sæculo se daturum et in futuro. Non enim exigit Deus a te quæ non habes, nec pensat **77** quantum tribuas. Sed in quantum habes simplici corde de suis, ^b non de tuis donis da Domino. Quia omne quod sumus ^c vivimus et habemus (Act. xvii, 28), ejus est, et de ipsius benignitatis suscepimus manu. Considerat namque qua mente ^d et non quantum in ejus sacrificium offeras, qui potens est et in præsentis sæculo centuplum, et in futuro vitam tribuere sempiternam. Qui vivit, et regnat cum Patre, et Spiritu sancto et nunc et semper per cuncta sæcula sæculorum. Amen.

OBSERVATIONES ET NOTÆ.

IN TITULUM CONCILII
SEVERINI BINI NOTÆ.

^a *Concilium.* Qua occasione hæc synodus in Italia auctoritate Paulini congregata fuerit, indicat ipse Paulinus sermone quem habuit ad Patres concilii his verbis: « Nunc autem divina opitulante clementia

attritis utique ferocium barbarorum superbiæ typho erectis cervicibus, auxilio per omnia adminiculante de cælo, reddita jam quietissima pace terris, superna prorsus largiente gratia, paululumque respirantibus regalibus jussis, necessarium duximus summo opere festinantes dilectissimam fraternitatem vestram, iuxta priscorum canonum inviolabiles sanctiones, in

uno collegio aggregari. » Hæc ad synodum dicebat Paulinus, cum in præcedentibus se de intermissis conciliorum celebrationibus per tumultus bellicos et frequentes peregrinationes excusaret.

^b *Forojuliense*. Sic dictum a Forojulio, quod, juxta acta hujus concilii, est municipium Aquileiense provincie, hodierno tempore Venetis subiectum. Olim insignis ibi urbs fuit Aquileia, ab Attila Hunnorum rege destructa, quemadmodum annis fere ducentis postea Foromulii ab Avaro rege eversum fuit.

^c *A Paulino*. Wilfridus Strabo, qui sub Ludovico filio Caroli Magni claruit, de Rebus ecclesiasticis, cap. 25, hæc de Paulino: « Traditur si quidem Paulinum Forojuliensem patriarcham sæpius, et maxime privatis missis, circa immolationem sacramentorum hymnos vel ab aliis vel a se compositos celebrasse. » Eundem sanctitate et doctrina insignem fuisse, plurimumque synodalibus sub Carolo Magno coactis, adeo ut suæ ipsius provincie curam eam, quam optabat, habere non posset, interfuisse acta concilii ostendunt.

^d *In causa sacrosanctæ Trinitatis*. His temporibus duæ diversæ hæreses Ecclesiam devastabant. Una de processione Spiritus sancti, altera de incarnatione Domini nostri Jesu Christi. De Spiritu sancto controvebatur, an is a solo duntaxat Patre, vel a Patre simul et Filio procederet. Antiquam controversiam adversus hæreses sæpius antehac damnatas Paulinus doctissime decidit, ostendens Patrem, et Filium unum esse principium processionis Spiritus sancti, adeoque impium et blasphemum videri, contra sententiam ab universa Ecclesia temporibus sancti Leonis Magni receptam, novos errores concitare. De incarnatione Verbi divini, Elipandus Toletanus episcopus in Hispania, et cum eo is a quo seductus fuerat, quem ipse seduxerat, Felix Urgellitanus episcopus asserebant, Dominum nostrum Jesum Christum secundum naturam divinam dicendum esse Dei Filium naturalem; secundum humanitatem vero eundem Filium Dei adoptivum esse nominandum. Quæ doctrina cum duos Dei filios assereret, adeoque Nestorianismum jam diu ante condemnatum resuscitaret, Paulinus recitatione symbolorum Nicæni et Constantinopolitani eandem solidissime refutavit, exposuit et condemnavit. Demum vero in hac eadem synodo post tractationem dogmaticarum disputationum absolutam, sanciti sunt quatuordecim canones ad disciplinam ecclesiasticam spectantes.

^e *Anno Domini 791*. Hic annus Domini cum 23 Caroli Magni, qui ponitur initio actorum synodalium, concurrit.

Huc usque Binius: quæ omnia clarius patebunt ex dissertatione nostra de concilio Forojuliensi. Interim notulus nostras in reliquum concilii subjungimus.

NOTÆ COLLECTORIS.

§ II.

^a *Residentibus ex more*. Servatus est ordo in concilio Forojuliensi a Paulino qui a concilio Toletano iv præscriptus est. Quippe ea in synodo, can. 4, sic statuitur. « Hora itaque prima diei ante solis ortum ejiciantur omnes ab ecclesia, obseratisque foribus, cuncti ad unam januam, per quam sacerdotes ingredi oportet, ostiarii stent: et convenientes omnes episcopi pariter introeant, et secundum ordinationis suæ tempora resideant. Post ingressum omnium episcoporum atque consessum, vocentur deinde presbyteri, quos causa probaverit introire, etc. » Ubi vides post consessum episcoporum vocari reliquos sacerdotes. Quod factum esse etiam a Paulino consideranti manifestum est. Subdit enim post pauca.

^b *Per secretioris januæ aditum vocante archidiacono intromissus est ad brevem sacerdotalis cætus*. Quid est intromitti ad brevem? Puto significare ex scheda, seu juxta schedam: *vocante enim archidiacono ut*

hic dicitur ac ex scheda legente nomina admittendorum, intromissos eos fuisse existimo *ad brevem*, id est, ad normam indiculi, ex quo vocabantur. *Breve* enim vel *brevis* quandoque dicebatur regestum cujuscuque rei. Capitular. lib. iii, cap. 82: « Ut non solum beneficia episcoporum, sed etiam fisci nostri describantur in Breve; » quod vocabulum et sæcula minus barbara in usu habuere. Flavius Vopiscus in Aureliano, cap. 36: « Mnestheus... *breve* nominum conscripsit... ac *breve* legit singulis quorum nomina continebat. » Lampridius in Alexandro Severo, cap. 21: « Milites suos sic ubique scivit, ut in cubiculo haberet *breves* et numerum et tempora militantium. » Dicit autem, vocante archidiacono, quia diaconum id munus erat. Sanctus Athanasius, Apolog. ii: « Qua fronte talem conventum synodum appellare audent, ubi commentariensis pro diaconis ecclesie adventantes introducebat? »

§ III.

^a *Nihilominus suffugare*. *Nihilominus* sequioris Latinitatis scriptores pro *et jam*, ut hoc in loco Paulinus et alii scriptores alibi. Sedulius in epistola ad Macedonium de v lib. Operis Paschalis. « Cognoscant peritissimum divinæ legis Originem tribus *nihilominus* editionibus prope cuncta quæ disseruit, aptavisse, » id est, *tribus etiam editionibus*; ita *nihilominus suffugare* est etiam *suffugare*. *Suffugare* vero non est Latinum, de quo Ducange in Glossario hunc concilii locum afferens, « Videtur, ait, vox usurpata pro *suffundere*, vel certe pro *offuscare*: » suspicor tamen *suffugare* pro *suffocare* irrepisse, allusione facta ad semen spinis suffocatum, de quo est illud Luc. viii, 7, *Et aliud cecidit inter spinas, et simul exortæ spinæ suffocaverunt illud*. Vide etiam not. in lib. i contra Felicem, cap. 4, lit. a.

§ IV.

^a *Superbiæ typho*, Τύφος fumus est. Frequenter pro arrogantia usurpatur, et animi elatione. Augustinus, lib. xi, cap. 35, de Civitate Dei, sine additione *superbiæ* utitur verbo, sed tamen allegorice pro *superbia* fumo figurata. Et quidem hujus vocis licet peregrinæ significationem fuisse eo tempore omnibus cognitam, atque adeo communi in usu vel ex eo liquet, quod tam frequenter apud Augustinum occurrit, ut lib. iii Confess., cap. 3; lib. xiii pariter Confess., cap. 25; epist. 93, cap. 6, edit. noviss. Venetæ 1729, vliii 48; 78 et epist. 187, cap. 21, alias epist. 57. Sed et ab Arnobio plures sine additamento usurpata videmus, præcipue lib. ii: « si non mentis elatio et *typhus* qui appellatur a Græcis obstaret, etc.; et quater adhuc eodem libro. Ab Augustino igitur et Arnobio ponitur *typhus* pro *superbia*. Paulinus vero ad majorem significationem *typhum superbiæ* dicit, sicuti etiam lib. ii contra Felicem, cap. 6: « *cujus te jactantiæ inflat superbiæ typhus?* » Eodem modo loquitur et Gregorius Magnus epist. 23, lib. vi, Cyriaco Constantinopolitano episcopo scribens. « Tunc enim ostensa charitas vera est, si per *typhum* *superbiæ* inter nos schisma non fuerit. »

^b *Et enormi statione persistentia*. Id est *extra normam* et rectam rationem adhuc durantiâ. *Enormis* enim est *extra normam*. Vide notam sequentem.

§ VI.

^a *Quasi lineam in directum normulatim*. Allegorice quidem, sed satis propria ex norma ducta allegoria; ut paulo post: *coæquata juxta illius rectitudinis normulam*. *Norma* enim (inventum, si Plinio fides lib. vii, cap. 56. Theodori Samii, sicut et libella) est instrumentum fabrilis architectonicæ, duabus regulis in rectum angulum concurrentibus constans, qua utrum anguli convenientes sint, probamus; sicut altitudines perpendiculari, longitudines regula. Victruvius, lib. viii, cap. 3: « Longitudines ad regulam et lineam, altitudines ad perpendicularum, anguli ad normam respondententes exigantur. Vulgo squadra nunc

dicitur. » Usus verò frequentior in metaphoricis A quam in significatione propria, sicut et regulæ. Regula enim et norma dicitur passim quicumque ordo, formula, præceptum, vel directio agendi, studendi, orandi, scribendi, vivendi. Plinius Junior, lib. ix, epist. 26, Demosthenem *normam et regulam* oratoris appellavit quasi diceret verum et proprium oratoris exemplar. Hinc *abnormis* quod absque norma, et *enormis* quod sit extra normam, dicitur. Præcipue autem monachorum instituta dicta sunt *regulæ* et *normæ* mediæ infimæque Latinitatis scriptoribus. Charta Chrodegangi episcopi Metensis an. 770 : « Turbam monachorum sub sanctam *normam* vitam degentes coacervavit. » Carmen de Orig. gentis Francorum.

Hic decreta Patris Benedicti lege rerenda Sancit, et antiquæ renovat legalia normæ.

V. Ducange. Usurpat autem diminutivum normæ *normulam* et *normulatum* Paulinus hic ; sicut et lib. i, cap. 37, contra Felicem, religionis formulam regulamque intelligens, sed una explicans officium *normæ* metientis laterum rectitudinem, dum ait : « Cum simplex sinceræ fidei ratio aliter in directum *normulam* suæ religionis in nullo prorsus curvante errore extendat utriusque lateris rectitudinem mensam. »

^b *Persistente tricamerata structura aureum suspendatur decus ornamentorum.* Videtur respexisse ad veterum morem Paulinus a quibus cameræ (quæ a curvitate sic dicebantur : teste Nonnio de propriet. ser.) etiam inaurabantur. Quod tanquam nimiam luxuriam sapienti tollere Aurelianus cogitabat. Vopiscus, in Aurel., cap. 46 : « Habuit in animo, ut aurum neque in cameras, neque... mitteretur. »

§ VII.

^a *Verborum phaleras.* Phalera equorum primum ornamenta, ut inquit Plinius de gemmis quibusdam, lib. xxxvii, cap. 12 : « tantæ magnitudinis, ut equis regum... pro phaleris pensilia facerent ; » ad ornatum dein hominum significandum translata. Livius, lib. ix, dec. i, cap. ult. : « tantumque Flavii comitia indignitatis habuerunt, ut plerique nobilium annulos aureos et *phaleras* deponerent. » Hinc ad orationis ornamenta significanda allegorice verbum translatum, qua de re vide notas in cap. 3, lib. i contra Felicem.

^b *In quibusdam synodalibus foliis.* Sanctus Athanasius, epist. ad Antioch. de statuto synodi Sardicensis anni 37, sic ait : « Quamvis certi homines nonnulla, quasi quæ deessent, Nicæno concilio ascribere vellent, idque acriter contenderent, sancta tamen synodus quæ Sardis convenit, indigne id tulit, decretoque sancivit ne quid ulterius de fide scriberetur, et sese contentos esse Nicæna fide declaraverunt. » Patres quoque concilii Constantinopolitani anni 381, licet aliquid addidissent Nicæno symbolo ad novas Macedonii aliorumque hæreses retundendas, nihil tamen se immutasse, nec novam formulam constituisse profiterentur canone i his verbis : « Trecentorum decem et octo Patrum, qui Nicææ convenerunt, fidem non abrogari, sed firmam ac stabilem manere oportere, et omnem hæresim anathematizari, » etc. Quod et concilium Ephesinum anni 431 statuit decreto, actione 6 inserto : « Satui sancta synodus alteram fidem nemini licere proferre, aut conscribere, aut componere, præter definitam a sanctis Patribus qui in Nicæa cum Spiritu sancto congregati fuerunt. »

^c *Plurimorum virorum fidei compositum opus.* Præter symbolum enim apostolicum habemus Nicænum, item Constantinopolitanum, Aquileiense, et illud quod sancti Athanasii nomine vulgatum est : exstat etiam symbolum episcopi sancti Amphiloohii Iconii, et Pelegrini episcopi Laureacensis in Germania, et si qua sunt alia, aliis quidem verbis resonantia, ut hic ait Paulinus, sed eundem sensum concorditer retinentia.

§ VIII.

^a *Sæpe etenim a nobis nostrisque majoribus.* Hic innuit Paulinus se alias disseverisse de Trinitatis mysterio, et communionem operationum in divinis, quorum operum nihil ad nos usque pervenire temporum injuria potuit ; sed solum desiderium superest, et dolor ex communi jactura. Quod autem addit *nostrisque majoribus*, fortasse sanctum Chromatium in sede Aquileiensi quondam prædecessorem suum innuit, qui circa finem Tractatus in illud : *Ego a te debeo baptizari*, hæc habet : « Nec Pater sine Filio intelligi potest, nec Filius sine Spiritu sancto cognosci. » Cognoscitur autem Deus, ut ait Apostolus Rom. i, 20, *per ea, quæ facta sunt.* Ergo inseparabilia sunt. Quod præ omnibus Augustinus prosequitur argumentum, et luculenter exponit tract. xx in Joan., n. 3. « Catholica fides hoc habet firmata spiritu Dei in sanctis ejus, contra omnem hæreticam pravitatem, quia Patris et Filii opera inseparabilia sunt. » Et infra : « Non dicit catholica fides quia fecit Deus Pater aliquid, et fecit Filius aliquid : sed quod fecit Pater, hoc et Filius fecit, hoc et Spiritus sanctus fecit. » Hoc repetit tract. xcv, n. 4, tract. c, n. 3. Cyrillus Alexandrinus, in Apologet. ad anathemat. ix, Orientalibus reponerat : « Itaque quod sancta Trinitas ejusdem sit substantiæ, ejusdem roboris et operationis, non per vestrum didicimus sermonem, sed sumus edocui potius ex sacris Scripturis. »

^b *Intelligentiæ nostræ infantiam erudire non cessat.* Infantiam, id est tenuitatem ; vel potius abludivit ad illud Petri I, ii, 2 : *sicut modo geniti infantes rationale sine dolo lac concupiscite.*

^c *Sed neque subtilis angelicæ natura.* Subtilitas est dos non spiritus, sed corporis gloriosi. Sed eo sensu hic posuit Paulinus quo Sapientiæ vii, 22, dicitur de spiritu intelligentiæ, quod sit *sanctus, unicus, multiplex, subtilis ; et* (vers. 23) *qui capiat omnes spiritus : intelligibilis, mundus, subtilis ;* vel, ut hic advertit Emmanuel Sa, ex Græco *mundos, subtilissimos*, ut ad spiritus referatur angelicos. Quod multi Latinorum sic legunt, « quasi dicit, ait Cornelius hic, Spiritus sanctus capit, id est percipit spiritus intelligibiles, puta primæ hierarchiæ : mundos, secundæ ; subtilissimos, tertiæ. » Hæc in summa a Lapide. Cui astipulatur sanctus Gregorius Nazianzenus orat. 37 : « Per omnes spiritus penetrans intellectuales puros, tenuissimos. hoc est per angelicas, ut opinor, copias. »

^d *Infuso ferrugineo stylo.* Duobus verbis plura tangit Paulinus : materiam quidem styli, quæ quondam et ab initio ferrea fuit. Job xix, 23, *Quis mihi det ut scribarem sermones mei... ut exarentur in libro stylo ferreo ?* Althelmus Heptastic. i, de litteris.

Nascimur ex ferro, rursus ferro moribundæ ;

quia cum una parte acutus esset qua scribebatur in cera ; altera tamen obtusus erat, qua quod scriptum fuerat, arbitrio scribentis debebatur. Unde Symposium Dænig. i, Graphium :

De summo planus, sed non ego planus in imo
Versor utrinque manu, diverso et munere fungor,
Altera pars revocat quidquid pars altera fecit.

Sed *ferrugineus* non modo materiam, sed et allegorice obscuritatem, pravitatem, mali iam orationis designat. Ferrugineus enim color pro atro malique omnino sæpe accipitur. Virgilius Georg. lib. i, v. 467 :

Cum caput obscura nitidum ferrugine textit.

Et Æneid. lib. vi, v. 303, de Caronte :

Et ferruginea subvectat corpora cymba.

Id est, *nigra, tristi*, ait Servius hic. Stylum autem pro ipsa oratione, quæ stylo scribitur, usurpari nemo est qui ignoret. Igitur *ferrugineus stylus* est Paulino idem ac malus, et qui male, scriptoris vitio, scripserat ; ut illud Tullii, Orat. de Arusp. Respons. : « Cum cætera scelera *stylo impuro* Sex. Clodius

conscriptisset,) etc. Quod autem ait Paulinus *stylum infusum in tinctorio falsitatis*, est transitus ab una ratione scribendi ad aliam. Nam proprie stylus non intingebatur, qui cereis tabulis exarandis in usu erat. Calamus vero, ut nunc avium pennæ in tinctorio, id est atramentario tinguntur. Condonanda tamen usurpatio, quæ non destituitur exemplo. Nam de Augusto scripsit Suetonius, cap. 85: « Tragediam magno impetu exorsus non succedente stylo abolevit: quærentibus amicis, quidnam Ajax ageret, respondit Ajacem suum in spongiam incubuisse. » Ubi vides usurpatum quoque stylum ea ratione scribendi, quæ delet spongia scripturam, quæ alia non esse potest quam quæ atramento utitur, qualis est calamorum, aut arundinum, vel pennarum. Vide notas in lib. II, cap. 1, contra Felicem, et infra in § 16.

• *In ultionem petulci.* Id est rei petulcæ et fornicariæ, de qua ex Num. cap. xxv loquitur Paulinus. *Petulcus* enim adjectivum est: Virgil. Georg. lib. IV, v. 10:

... neque ores hædique petulci
Floribus insultant.

Ad quem locum Servius: « *Petulci*, lascivi, exultantes, et *petulci* dicti ab appetendo, unde et meretrices *petulcas* dicimus. »

§ XI

• *Ausi sunt elinguare.* Elinguare proprie est linguam extrahere. Plautus, Aulus, v. 269, act. I, sc. IV:

Si herele ego te non elinguendam dederò ab radicibus.

At Paulinus nova significatione verbum usurpat pro *obloqui* et *male dicere*; quasi sicut a *loquela loquor*, et hinc *obloquor*, ita a *lingua*, *linguo* et *elinguo*.

• *Et germano imprecamur affectu.* Alloquebatur episcopos provinciales Paulinus, idcirco hoc verbo utitur quod maxime inter episcopos honoris causa in usu erat. Augustini epist. 186 edit. novis. hunc habet titulum: « Domino beatissimo et in Christi visceribus *germanitus* amplectendo, plusquam dici potest desiderabili fratri et coepiscopo Paulino, Alypius et Augustinus. » Et epist. 45, sic habet: « Dominis *germanissimis*, dilectissimis et in Christo laudabilibus Paulino et Therasiæ, Alypius et Augustinus in Domino salutem. » Quandoque etiam in non episcopos usurpatum, ut ipse Augustinus Hieronymo, epist. 92, scribens in corpore epistole: « Quod non feci reprehendendo *germanitatem* tuam. »

§ XIII.

• *Et si legitur oculus Domini*, etc. Videmus frequenter in Scriptura membra et affectus humanos Deo tribui. Sed quomodo spiritaliter sint hæc accipienda, præter ea quæ habet hic Paulinus, consule Joannem Cassianum de Institut. cænobior., lib. VIII, cap. 3 et 4; Cassiodorum lib. de Anima, cap. 19; sanctum Gregorium Magnum, lib. Moral. xx, cap. 25; præ cæteris autem, quia singillatim membra cuncta et passiones humanas percurrit, et de Deo explicat, ad sanctum Eucherium Lugdunensem episcopum, lib. Formularum, cap. 1 et 2.

§ XIV.

• *Ecclesiasticas ferulas.* Ferula hic ponitur pro pœna, quæ ferulis infligebatur. *Ferula* frutex est, sive herba adeo asurgens et durescens, ut ligni naturam æmuletur. Plinius, lib. XIII, cap. 22: « Nulli fruticum levitas major: ob id gestata facilius baculorum usum senectuti prebet. » Ob eandem rationem et a puerorum magistris in schola adhibebatur ad continendos in officio discipulos. Martialis Apophoreta epig. LXXX, cujus epigraphe *Ferula*.

Invisæ nimium pueris, gratæque magistris
Clara Promethæo muere ligna sumus,

Transiere deinde *ferula* in insignia dignitatum, et quidem non modo abbatum et episcoporum, sed et paparum et imperatorum. Carolus du Fresno, do-

minus du Cange, in Dissert. de infer. ævi numismat., n. marg. 21: « Quod veteres e Latinis perinde ac Byzantinis scriptoribus Labarum vocabant, *βάβηλα*, seu *ferulam* appellare: siquidem imperatorum idem fuit gestamen, quod revera videtur, e si postmodum non eadem omnino forma ac figura, » et infra: « Scribit Codinus (de Of. c. 17, n. 57) moris esse, ut quando imperator gestat stemma, dextra crucem, sinistra *βάβηλα* teneat. Symeon vero Thessalonicensis *ferulam* gestari ab imperatoribus tradit, in potestatis iis indultæ populos subditos castigandi symbolum. » Hæc de *ferula* imperatorum apud du Cange. De papali autem *ferula* sufficit locus Liutprandi, lib. VI, cap. 11, Historiæ suæ, prope finem, post hæc (Benedictus antipapa) « pallium sibi abstulit, quod simul cum *pontificali ferula*, quam manu gestabat, domino papæ Leoni reddidit. Quam *ferulam* idem papa fregit et populo fractam ostendit. » *Ferula* vero in manu episcopi vel abbatis eadem est ac virga seu baculus pastoralis, ut docet Honorius Augustodunensis, lib. I Gemmæ animæ, cap. 217, cujus titulus: *De baculo episcopali*. Ait autem: « Baculus. . . qui et virga pastoralis, et capuita, et *ferula*, et pedum dicitur, etc. » De abbatibus vero testis est Desiderius abbas Cassinensis apud Leonem Ostiensem in Chronico Cassinensi, lib. III, cap. 65, qui oratus ut novum pontificem eligendum in suo Cassinensi monasterio reciperet, sicut quondam receperat Gregorium, « libentissime facere repromisit, et per *ferulam* quam manu gestabat eos in fide sua de hoc investivit. » In Ecclesia Mediolanensi Ambrosii tempore, ut refert Landulfus senior Histor. Mediol. lib. I, cap. 8, ministrorum ordinibus in classes decem distinctis, totidem « qui præberant *ferulas* superius et inferius ornatas corio ad ostendendum officia aut dignitatem in manibus quotidie deportabant, ut unusquisque subditos suos in virga et baculo corrigeret et emendaret. » Nec inanis fuit, aut ad ostentationem inducta tantum consuetudo; ait enim idem Landulfus, lib. II, cap. 35; quod « si eorum unus inhoneste aut cantaret, aut legeret, aut staret, aut mussitando in choro alterutrum verbosaret; aut sese a vitio in quo peccabat, emendabat, aut extracta interlata in secretario virgis ab archidiacono, vellet nollet, emendabatur. » Sed et delinquentes monachos castigari consuevisse Regula monachorum, n. 11, et auctor Vite sancti Wolnigi docet, ut notat du Cange in Glossario. Optime igitur ab Ecclesia inferendas pœnas Paulinus *ferulas ecclesiasticas* figurate appellavit.

§ XV.

• *Symbolum vero et orationem Domnicam omnis memoriter sciit.* Quod § superiori dixerat de regula fidei memoriter tenenda, et posteris, puta filiis, nepotibus inculcanda, hoc idem de simbolo et oratione Dominica reponit. Quod quidem si non causa, exemplum certe fuit cur non multo post, id est anno 813, ita statueret concilium Moguntinum, can. 45, relatum quoque inter Capitul. lib. V, cap. 161, videlicet: « Symbolum, quod est signaculum fidei, et orationem Dominicam discere semper admoveant sacerdotes populum Christianum; volumusque, ut disciplinam condignum habeant, qui hæc discere negligunt (sic); sive in jejuniis, sive in alia castigatione emendentur. Propterea dignum est, ut filios suos donent ad scholam, sive ad monasteria, sive foras presbyteris, ut fidem catholicam recte discant et orationem dominicam, ut domi alios edocere valeant. Qui vero aliter non potuerit, vel in sua lingua hæc discat. » Theodulphus quoque in suo capitulari, cap. 22: « Commouendi, ait, sunt fideles ut generaliter omnes a minimo usque ad maximum orationem dominicam, et symbolum discant; et dicendum eis, quod in his duabus sententiis omnis fidei Christianæ fundamentum incumbit, et nisi quis has duas sententias et memoriter tenuerit, et ex toto corde crediderit, et in

oratione sæpissime frequentaverit, catholicus esse non potest. »

§ XVI.

^a *Salubri promulgata mucrone.* Mucro in stylo scriptorio est pars acuta, qua scribebatur incidendo litteras in ceratis tabellis. Pignorius, commentar. de servis, cap. 15 : « Mucrone scribebant : plinitie scriptum abradebant. » Quod indicat versus Prudentii *Περὶ τρεπάνων*, sive de Coronis, v. 2136, in passione sancti Casiani martyris.

Inde alii stimulos et acumina ferrea vibrant,
Qua parte aratis sublevis scribitur.
Et qua secti apices abolerunt et æquoris bistri
Ruras nitescens innovatur area.

Hinc pro stylo ipso usurpata vox tanquam pars pro toto : Columella, lib. x, de hort. Cult., post medium :

80 . . . Ceu littera proxima primæ
Paugitur in cera docti mucrone iugistri.

Paulinus ipse lib. ii, cap. 1, contra Felicem acumine arundinum, seu calanorum usui scriptoris inser-vicium, dixit *Arundinis mucronem*. Vide supra in § X, lit. d.

NOTÆ IN CANONES CONCILII.
PRÆFATIO.

Duo sunt quæ a summo vero et a summo bono homines avellunt, error et malitia ; quippe ab his læduntur intellectus et voluntas ; unde fit ut verum non intelligamus, vel male intelligamus ; et bonum non diligamus, vel male diligamus : ex quo in intellectu confusio, tenebræ, ignorantia, falsitas gignuntur ; in voluntate depravatio, corruptio, et morum perversitas. His vulneribus animæ per culpam infictis, duobus divina clementia remediis occurrit, fide scilicet et charitate : illam verbo suo scripto vel tradito per auditum communicans, hanc vel per legem æternam cuique homini digito Dei in corde impressam, vel per decalogum suum et præcepta. Hujuscemodi celestem æmulatur Ecclesia in suis conciliis œconomiam, dogmatibus scilicet et canonibus ; illis obviam it errori, his morum corruptelæ. Illinc anathemate hæreses propulsat veritati doctrinæ oppositas : hinc disciplina honestatem actionum commendat, pravos corrigit atque castigat, ut hac ratione quod a Christo accepit fidei ac præceptorum depositum fidei cura tueatur. Itaque Paulinus noster, cæterorum insistens conciliorum exemplo, postquam fidem erroribus impetitam propugnare proluxa et eleganti oratione, addito symbolo, fideique declaratione ; quatuordecim in sua synodo canones statuit ad robur vigoremque disciplinæ in provincia sua vel reparandum, vel conservandum, vel augendum. Quia vero ea quæ disciplinam respiciunt, variationi obnoxia sunt, quippe quæ pendunt a temporum locorumque circumstantiis, quæ variantur, cum fidei dogmata immutabilia sint ; quod quisque canon præfert observatione dignum ad pleniorum notitiam veterum morum et disciplinæ, id diligentius pendere et subjectis observationibus statuitimus illustrare.

OBSERVATIO IN CAN. I.

I. Exorditur Paulinus, ut par est, a divinis, ar-cendo scilicet simoniacam pestem ab Ecclesia. Hic enim est scopus hujus sanctionis, quæ videtur prorsus explicatio ejus regulæ, seu canonis, cui stabiliendo ipse Paulinus interfuit in Aquisgranensi concilio septem annis ante quam hunc Foro-Juliensem haberet conventum, nempe anno 789. In ejus autem capitulari primo, n. 21, sic legitur : « In concilio Chalcedonensi (sup. habetur) ut non oporteat episcopum aut quemlibet ex clero per pecunias ordinari, quia utrique deponendi sunt, et qui ordinat et qui ordinatur, nec non qui mediator est inter eos. Item de eadem re in canonibus apostolorum legitur.

Quam hæresim jam ipse princeps apostolorum in Simone Mago terribiliter damnavit. » Quam necessarium esset ut huic male occurrerent totis viribus Patres et concilia, patet ex eo quod longe lateque hæc pestis circa tempora Paulini grassaretur in Gallia, Germania et Italia quoque. Gregorius enim Magnus, lib. iv, epist. 51, mense Augusto, indict. 13, quæ incidit in annum 595, scribebat Virgilio episcopo Arelatensi : « Quibusdani narrantibus agnovi quod in Galliarum vel Germaniæ partibus nullus ad sacrum ordinem sine commodi datione perveniat. » Et postquam detestatus est etiam eum pravum morem, qui tunc inibi vigeat, ordinandi scilicet ex laicis actum sacerdotes et episcopos, subdit : « Qua de re necesse est ut vestra fraternitas præcellentissimum filium nostrum Childebertum regem admonere studeat, ut hujus peccati maculam a regno suo funditus repellat. »

II. Sæculo autem sequenti, imo ipsa ætate Paulini, Adrianus papa I scribebat Carolo Magno se non desistere præcepta Dominica prædicare contra Simoniacas clericorum ordinationes, quæ tunc Italiam, præcipue Tusciam, et Ravennatensem ditionem fœdabant. Exstat epistola tom. VIII Concil. edit. Venetæ 1729, pag. 534, et est ordine 7 ; in Codice autem Carolino est 85 : « Nos omnium Ecclesiarum pastorem curam habentes divina prædicare præcepta non sinimus de consecrationis vitio, quod in partibus Italiæ et Tusciæ per hæresim simoniacam fit. Attamen multis locis non sinitur, imo et in Ravennatum ecclesia, civitatis sicut missi vestri, ut fertur, retulerunt, assolet fieri. Unde et multæ pecuniæ per talem nefandam dationem alienatæ esse cernuntur. » De mortuo autem Adriano, et Leone III in ejus locum successore, idemmet Carolus Magnus dirigens ad Leonem Angelbertum abbatem in *Comitorio* rerum cum pontifice gerendarum, quod inter Capitularia anno 796 inseritur, inter cætera hoc quoque et inculcat : « Et de simoniaca subvertenda hæresi diligentissime suadens illi, quæ sanctum Ecclesiæ corpus multis male maculat in locis. » Et quidem cum synodus Vernensis, an. 755 habita sub Pipino, cap. 24, statuat « ut nullus per pecunias ad honorem vel gradum ecclesiasticum accedere debeat, quia hæresis simoniaca esse videtur (*) » manifeste evincit, hac peste ea tempora laborasse.

III. Sæculo item sequenti Paschasius Ratbertus abbas Corbeiensis, qui decessit vi Kal. Maias an. 851, de Gallia hoc morbo adhuc infecta scribebat lib. ix Exposit. in Matth., ad illud : *Ejiciebat omnes vendentes, et ementes in templo* : « Simoniaca hæresis multoties est propugnata in Galliis, sed nunquam expugnata, quia latrones facti sunt et qui emunt quæ propriæ ecclesiæ sunt, et qui vendunt. Quæ nimirum hæresis etsi damari potuit, ideo non potuit hactenus expugnari, quia latro sicut a latendo dictus est, ita et isti quam sæpe latenter faciunt, aut ita tamen audenter, quamvis impudice (**), ut nullus audeat contraire. Quod factum hodie, ut ita fatear, tota Gallia sentit et dolet. » Conjice ergo ex his quam rationi consentaneum fuerit, ut concilii sui primo canone intestino et latenter serpenti morbo se opponeret Paulinus.

NOTÆ IN CAN. I.

^a *Sub canone constituti.* Du Cange, V. *Canon*, id est, *sub ecclesiastica regula*. Concilium Nicænum i. c. 16 : *Quicumque omnino in canone recensentur.* Græce *ἐν τῷ κανόνι ἑτεροδόμοι*. Canonis enim nomen non uno semper modo accipitur ; importat aliquando discrimen a legibus et statutis sæcularium principum,

(*) *Videtur pro est*, phrasi sæpius illis temporibus occurrente.

(**) Forte pro *impudenter*. Vide notam in cap. 7 libri i contra Felicem, litt. b.

ut patet ex l. *Privilegia*, cap. de *Ecclésiis*, ubi sic habetur: *Omnes pragmaticas sanctiones, quæ contra canones ecclesiasticos, etc., ubi vides sanctiones distingui a canonibus, et vice versa. In concilio Aquisgranensi an. 789, c. 71: « Qui ad clericatum accedunt, quod nos nominamus canonicam vitam. volumus ut canonicè vivant. »*

^b *Quintimo et apostolicas.* Vel quia et in canonibus dictis apostolorum, simonia prohibetur, vel quia Petrus apostolorum caput in Simone ipso damnavit, ut ibi subdit Paulinus his verbis: « Hanc quippe pestiferam simoniacam hæresim primus pastor Ecclesiæ in ipsa, ut ita dicam, originali cupiditatis radice anathematis ferro funditus resecauit. »

OBSERVATIO IN CAN. II.

I. Ad Imitationem eorum quæ de sale dixit sanctus Gregorius Magnus, hom. 7 et hom. 13 in *Evang.*, de sale et de luce hæc dicit etiam Paulinus. Verba sunt Gregorii hom. 7: « Debemus namque pensare continuo quod sanctis apostolis dicitur, et per apostolos nobis, *Vos estis sal terræ (Matth. v, 13).* Si ergo sal sumus condire mentes fidelium debemus. . . sal etenim terræ non sumus, si corda audientium non condimus. Quod profecto condimentum veraciter proximo impendit, qui prædicationis verbum non subtrahit. » De luce autem altera hom. « Lucernas quippe ardentes in manibus tenemus, cum per bona opera proximis nostris lucis exempla monstramus, de quibus profecto operibus Dominus dicit: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est (Ibid., 16).* » Quod et inculcat can. 70 concilii Aquisgran., anno 789. « Sed et hoc flagitamus vestram almitatem, ut ministri altaris. . . bonam et probabilem vitam et conversationem habeant, sicut ipse Dominus in Evangelio præcipit: *Sic luceat lux vestra, etc., ut eorum bona conversatione multi pertrahantur ad servitium Dei.* »

81 OBSERVATIO IN CAN. III.

I. Notabile omnino est id quod in fine hujus canonis seu capituli additur a Paulino. Siquidem sic ait: « Unde et in ecclesiastico canone sententialiter constat decisum aut cessare ab hujusmodi vitii ingurgitatione, aut certe perseverantes honoris jactura periclitari debere. Quorum hujus ultricis sententiæ dictatorum nos complices ac fautores esse fatemur. » Quis iste canon fuerit, cujus se *complicem ac fautorem* fatetur Paulinus, diu incertus dubitavi, donec longo studio mihi visus sum rem assecutus.

II. Est igitur ille, ut ego quidem existimo, qui inseritur lib. vii *Capitul.*, n. 218. In eo enim sic legitur: « Sanctum est ut a presbyteris vel diaconibus seu a reliquis clericis omni modo vitetur ebrietas, quæ omnium vitiorum fomes ac nutrix est. Itaque eum quem ebrium fuisse conspexerit, aut ordo patitur, aut quadraginta dierum spatio a communione statim submovendum, aut corporali subdendum supplicio. » Idem repetitur n. 270. Sciendum est autem (quod et alibi monemus) ultimos tres libros *Capitularium*, nempe quintum, sextum et septimum, a Benedicto levita fuisse collectos, qui de tertio se collecto, qui est ordine septimus, sic scribit in præfatione: « Tertio siquidem in libello quædam ex canonibus a Paulino episcopo, et Albino magistro reliquisque, jussione Caroli invictissimi principis sparsim collecta sunt inserta capitula. » Unum ex Paulinianis hunc canonem in clericis ebriosos putamus.

III. Quo autem anno latus fuerit hic canon, vel quo in conventu, ibi non indicatur. Nam etsi apponatur in margine illius: *Capitulare n, an. 803, c. 5*, nihil tamen hujusmodi in citato capitularis loco apparet, nec in quoquam capitularium illius anni. Est autem satis probabile hunc emanasse an. 789, in Aquisgranensi conventu. Eo enim tempore vitium hoc

longe lateque serpebat, præsertim inter ecclesiarum ministros, ut colligitur ex capitulari *Admonitionis*, quinto inter ea quæ *incerti anni* vocat Baluzius: (Qui tamen tomo II, pag. 1075, in notis de eo sic ait. (*Capitulare Admonitionis*) « edita pridem fuerunt hæc capitula a Joanne Cordesio tanquam essent Jesse episcopi Ambianensis. Non sunt autem Jesse, sed Caroli Magni, data, ut opinor, missis dominicis. » Missos autem suos ad reformationem morum ecclesiasticorum direxerat Carolus ex Aquisgranensi conventu an. 889, ut patet ex præfatione Caroli. Igitur ad id tempus hæc videntur referenda. Numero autem 2 ipsius capitularis *Admonitionis* sic habetur: « secundo, ut ipsi sacerdotes talem ostendant suam conversationem subjectis sibi populis, quæ imitabilis sit, videlicet sicut Apostolus dixit, in castitate, in sobrietate, ut non deserviant gulæ et cupiditati hujus sæculi, ut quod alios monent observare, in se ipsos ostendant. » Numero vero 4 fusius exponitur hoc malum sic: « Quarto, ut ipsi presbyteri a comestationibus, potationibus, ut Apostolus monet, se subtrahant, cum quidam illorum cum quibusdam vicinis suis utantur usque ad mediam noctem, et eo amplius cum ipsis bibendo morantur, et qui religiosi et sancti esse videntur. Nam quidam tunc ibi manent, sed tamen saturati vel ebrii revertuntur ad ecclesias suas, et neque in die, neque in nocte officium Deo in ecclesia sibi credita persolvunt [persolvitur vel persolvunt]. Nonnulli vero in eodem loco, ubi ad convivium pergunt dormiunt. » Hæc igitur omnia, cum ad concilium Aquisgranense an. 789 sint referenda (cui concilio, imo omnibus quotquot eo anno coacta sunt, interfuisse Paulinum, manumque validam reformandis moribus adhibuisse ostendimus in dissert. II, n. 10, et in Vita Paulini, cap. 5, n. 5), satis ostendunt quare Paulinus hic dixerit, se horum fuisse *complicem et fautorem*.

NOTÆ IN CAN. III.

C. ^a *Ab hujusmodi vitii ingurgitatione est hypallage, pro, ab hujusmodi vitii ingurgitationis, frequens in Scripturis, ut, odorem suavitatis, pro suavitatem odoris, et illud Ecclesiastici iv, vers. 4, Eleemosynam pauperi ne pro Eleemosyna pauperem ne defraudes.*

^b *Quorum sententiæ dictatorum. Dictatorum substantivum est a dictator. Dictare autem est aliquid docere quod alius excipiat, ut ex Britannico in satyr. vii Juvenalis docet Du Cange in Glossar. Adeoque dictator est qui sic tradit quod docet, vel dicit, ut alius excipiat. Sed et dictator quandoque idem est ac scriptor. Lucifer Calaritanus, lib. *Moriendum esse pro Filio Dei*, Constantem imperatorem alloquens, « Quandoque ipse, cum sis, ut tibi videtur, peritus, habeasque dictatorum signatum numerum, etc. » de quibus paulo infra: « Tu ac tui adiutores litterarum, » ut indubium sit dictatores pro scriptoribus positos. Ut et dictares pro scribere. Zeno l. *dictantibus, c. de Testamentis, dictantes pro scribentes* manifeste usurpat. « Dictantibus, ait, testamenta. . . quodcunque. . . testatorem posse relinquere, minime dubitandum est. Testibus etiam. . . relinquere non prohibetur. » Eorum ergo qui sententiam dictaverunt, aut qui scripserunt, se fuisse consortem ait Paulinus.*

^c *Nos complices. Complex* verbum dubiæ significationis, nam sæpe in malam, sed et in bonam partem usurpatur et accipitur. Isidorus, lib. x *Orig.*: « *Complex* qui in uno peccato vel crimine alteri est applicatus ad malum: ad bonum vero nunquam dicitur. » Arnobius vero, lib. iii adversus Geates, Deos quorum nomina ait Varro non esse cognita. *Complices* ab Etruscis asserit appellari. « Varro, qui sunt introrsus atque in intimis penetralibus, cœli deos esse censet quos loquimur, nec eorum numerum et nomina scribi. Hos consentes et *complices* Etrusci aiunt et nominant, quod una oriantur et occidunt una. » Quem ad locum Desiderius Heraldus, in *Animadversionibus*,

sic ait : « De iis *complicibus* diis nihil legi. Et existimavi aliquando glossema esse hoc loco : ut imperitius aliquis *consentes* interpretari voluerit *complices*, quasi scilicet ejusdem criminis conscios. . . Sed quod addit Arnobius, *quod una oriantur et occidunt una*, lectionem confirmare videtur, ut sint scilicet *complices*, quasi simul conjuncti, et arctissimis nodis colligati. » Igitur *complex* societatem criminis aliquando non importare hinc desumitur, sed consortium et connexionem indifferenter. Hoc autem in sensu se dicit Paulinus *complicem*, id est unitum et conjunctum fuisse iis qui dictaverunt vel scripserunt in ebriosos sententiam.

OBSERVATIO IN CAN. IV.

I. Duo hic statuit Paulinus : alterum de tollenda clericorum cum mulieribus quibuscunque cohabitatione ; alterum de sublevandis cognatis mendicitate et egestate pressis, ita tamen ut nullo modo vel propinquæ feminæ domi recipiantur. Hoc autem secundum tantummodo ex occasione proponit, ne forte clericus, ex eo quod etiam cum cognatis feminis habitare velentur, omnino curam earum negligant, et charitatem sub velamento honestatis infringant, dicente Apostolo I Tim. v, 8, *Si quis autem suorum et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior*. Quem in locum videndus Chrysostomus, qui inter cætera ad hanc rem illud quoque Isaia LVIII, 7, tanquam Domini præceptum inculcat. Ubi enim Vulgata nostra habet. *Et carnem tuam ne despereris*, legit : *Domesticos seminis tui ne despereris*. Quomodo autem his sit a clericis consulendum docet can. 3 concilium Nannetense : « Si quis de his habuerit talem necessitatem patientem, cui sit necessaria sustentatio presbyteri, habeat in vico aut villa domum longe a presbyteri conversatione, et ibi ei subministret quæ necessaria sunt. »

II. Præcipuus igitur hujus canonis scopus honestas est ecclesiastici ordinis ; idcirco a Philippo Brietio loquente de hoc concilio Forojulensi ad an. 791 vocatur Paulinus *acerrimus disciplinae et castimonie in clericis vindex*. Non enim satis ipsi, experientia edocto, visum fuit, quod Nicænum statuerat concilium, nimirum licere « nulli penitus eorum qui sunt in clero introductam habere mulierem præterquam utique matrem vel sororem vel amitam, vel eas solas personas quæ omnem suspicionem effugiunt, » in quem canonem (tertium vel quartum prout varie canones recensentur) vide notas Severini Binii, et versionem ex Arabico cum notis Francisci Turriani soc. Jesu. Proposuerat forte sibi Paulinus sancti Augustini doctrinam et exemplum, de quo Possidius in ejus Vita, cap. 26, sic scribit : « Feminarum intra domum ejus nulla unquam conversata est, nulla mansit, nec quidem germana soror, quæ vidua Deo serviens multo tempore usque ad diem obitus sui præposita ancillarum Dei vixit. Sed neque patris sui filia, et fratris sui filia, quæ pariter Deo serviebant : quas personas sanctorum episcoporum concilia in exceptis posuerunt. Dicebat vero quia etsi de sorore et neptibus secum commorantibus nulla nasci possit mala suspicio, tamen quoniam illæ personæ sine aliis necessariis secumque manentibus feminis esse non possent, et quod ad eas etiam aliæ a foris intrarent, de iis posse offendiculum aut scandalum inferioribus nasci, et illas, quæ cum episcopo, vel quolibet clerico forte manerent, ex illis omnibus feminarum personis una commorantibus aut adventantibus, tentationibus humanis posse perire, aut certe malis hominum suspicionibus pessime diffamari. »

III. Hoc factum dictumque Augustini ob oculos habebat Joannes Sarisberiensis episcopus Carnotensis, cum scriberet, epist. 68, cuidam (cujus nomen non apponitur, sed videtur ex epistolæ contextu is fuisse Lincolnensis episcopus) consulenti se in casu cujusdam Renieri, quem cum quadam quondam fornicaria sua sub paterni famulitii imagine habitare scri-

pserat. Sic enim respondit Sarisberiensis : « Licet plerique canones matrem, sororem, aviam, materteram, neptes, domesticamque familiam et personas quas conciliant primi gradus affectionis, ex cohabitatione noluerint esse suspectas : beatus tamen Augustinus nec cum sorore clericum habitare consentit, eo quod cum sororibus interdum habitent non sorores, ubi sicut ait ethnicus :

Cognato poterit nomine culpa tegi. »

IV. Eodem rationabili scrupulo angebantur corda Patrem concilii Braccarensis III, qui matris tantummodo contubernium clericis indulgent, semotis ipsis quoque sororibus. « Omnimoda, aiunt, sancimus auctoritate tenendum, ut nullus sacerdotum, sive quisque ille de clero, absque honesto et competenti testimonio, excepta sola matre, cum quibuslibet feminis secreta se præsumat adjungere, non solum cum extraneis mulieribus, sed nec cum ipsis etiam sororibus vel propinquis, ne licentia sororum vel propinquarum mulierum quisque ille solutus, familiarior habeatur ad perpetrandum scelus. »

V. Verum enim vero tandem eoque excrevit humanarum sordium pravitas, ut sacrosancta consanguinitatis vincula infestis fornicationibus infringentur, et sacrilega pollutione a clericis Dei et sanguinis jura fœdarentur. Id quod in causa fuit cur concilia nonnulla, ut in suo hic facit Paulinus, consortia vel proximarum feminarum ecclesie altarique inservientibus omnino interdicent. Sic enim ait concilium Nannetense supra laudatum eodem can. 5 : « Sed neque illas (subintellige in domo sua habeat) quas canones concedunt (quia instigante diabolo, etiam in illis scelus frequenter perpetratum reperitur, aut etiam in pedisequis illarum), scilicet matrem, amitam, sororem. » Quod et concilium Moguntinum quærebatur, an. 813, can. 10. Sic enim habet : « Ut clericis interdicitur mulieres in domo sua habere, omnimodis decernimus. Quamvis enim sacri canones quasdam personas feminarum simul cum clericis in una domo habitare permittant ; tamen, quod multum dolendum est, sæpe avidimus per illam concessionem plurima scelera esse commissa, ita ut quidam sacerdotum cum propriis sororibus concumbentes, filios ex eis generassent. Et idcirco constituit hæc sancta synodus, ut nullus presbyter ullam feminam secum in domo propria permittat, quatenus occasio malæ suspicionis vel facti iniqui penitus auferatur. »

VI. Ingeniosa quidem hac in re, et idcirco non prætereunda, sagacitas sanctissimi patriarchæ nostri Philippi Nerii, quem cum ex consilio Patris Angeli Velli juvenis quidam licentius quam par erat, non tamen ex vitio, cum sorore colludens, nec sibi hujus rei scrupulum creans, adiret, audiit sanctum senem se interrogantem cui facultati studeret ; cum logicæ respondisset, Philippus, Cave, inquit, fili, ne dæmon peritus logista abstractionem malam te doceat, feminam tandem et non sororem in tuis lusitationibus jocisque dicendo. Ita in Vita ejusdem ex P. Jacobo Bacci, lib. II, cap. 7, n. 12. Usque eo procedit quandoque hominum malitia : quare, nihil mirum si Paulinus noster prohibuerit cujuscunque mulieris clericis provincie suæ cohabitationem et consortium.

NOTÆ IN CAN. IV.

« *Subintroductas mulieres*. Hac appellatione passim vocantur mulieres quarum conversationis communitas clericis a conciliis prohibetur. Concilium Nicænum I, can. 3, quo respexit Paulinus, statuit « licere nulli penitus eorum qui sunt in clero *introductam* habere mulierem. » In concilio Romano I, sub Zaccharia papa, can. 2 : « Ut presbyteri vel diaconi *subintroductas* mulieres nullo modo secum audeant habere. » Item Romanum aliud tempore Nicolai II, an. 1059, can. 3 : « Ut nullus missam audiat presbyteri quem scit concubinam indubitanter habere, aut

subintroducunt mulierem. » Item Rothomagense an. 1072, tempore Alexandri II, can. 15: « Archidiaconi non permittantur aliquam habere nec concubinam nec pellicem. » Has concilia Carthagin. I, c. 3; Ilerden., c. 15; Bracaren. III, c. 5, et I. *Eum qui probabilem, c. de episcopis et clericis, vocant extraneas.* Vide sis disquisitionem de Synisactis et Agapetis Lud. Antonii Muratorii inter Anecdota Græca, pag. 218.

OBSERVATIO IN CAN. V.

I. Clara et perspicua per se satis sunt ea quæ hic proponit Paulinus, et omnino consona iis quæ in capitulari Aquisgranensis conventus an 789, cui ipse interfuit, ex concilio Chalcedonensi, et ex sancti Leonis papæ sanctionibus proposita fuerant cap. 22 sic: « Item in eodem concilio (scilicet Chalcedonensi de quo antea) infra duo capitula, nec non et in decretis Leonis papæ, ut nec monachi, nec clerici, nec presbyteri in sæcularia negotia transeant, » subintellige, *statutum est.* Quæ autem negotia sæcularia clericis interdantur, breviter exponit sanctus Cælestinus papa V, opusc. VIII, part. V, sect. 3, cap. 19, his verbis: « Negotia sæcularia, ut sunt emptio et venditio, locatio, conductio, tutela, cura, negotiatio, iudicium, exercitium omnium artium mechanicarum, ut et ars sutoria, textoria, et similes, omnibus clericis et religiosis prohibita sunt. Unde Hieronymus: *Negotiatorem clericum quasi quamdam pestem fuge, ex inope divitem, et ex ignobili gloriosum.* »

NOTÆ IN CAN. V.

In castris Dominicis militamus. Militie frequens occurrit translatio ad clericatus munia. Petrus Blesensis Bathoniensis archidiaconus epist. 6 hæc habet: « Causamini quod inaniter expendam dies meos, qui in castris scholaribus poteram fructificare quamplurimis. Magister bone! Castra Dei sunt hæc, in quibus habitamus, et sciatis quia non est hic aliud nisi domus Dei et porta cæli. » Paulus non semel mentionem facit militiæ, cum de clericali officio sermonem habet. Hinc ad Timoth. II, II, 3: *Labora sicut bonus miles Christi. Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus.* Et in I ad Timoth., I, 18. *Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee. . . ut milites in illis bonam militiam.* Et II Cor. III: *In carne ambulantes non secundum carnem militamus, nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt,* etc. Augustinus quoque epist. 60, alias 76: « Si desertores monasteriorum, ait, ad militiam clericatus eligantur. » In ecclesiis Gallicanis quidam ex præbendatis erant titulo militis. Decem Ecclesiam Lugdunensem habuisse charta Philippi regis Franciæ mense Septembri an. 1307, apud Du Cange, V. *Milites ecclesiastici,* nos docet, in qua sic legitur: « Ad quas militias nos et successores nostri Francorum reges nominabimus clericos homines providos, litterarum scientia insignitos. » Et infra: « quos tres milites fideles et familiares nostros esse volumus clericos. » Ne confundas hos cum advocatis Ecclesiarum, quos scimus aliquando vere milites fuisse, ut jura Ecclesiarum non modo verbis et scripto, sed et armis quoque contra invadentium potentiam tuerentur. Advocatum suum quoddam habuit Aquileiense Ecclesia, ut patet ex charta quam profert Ughellus in Voldarico patriarcha, et ex testamento Chacellini monasterium sancti Galli fundantis, ubi pro advocatia Aquileiensi commemoratur, Henricum ducem fortasse Carantanum aream in Carinthia Ecclesiæ Aquileiense concessisse. Testamentum quoque hac in re libid. damus n. 16. Vide etiam Documentum Peregrini I patriarchæ, n. 14.

Intrepidi in prima acie. Vegetius de Re militari lib. III, c. 14. « Acies dicitur exercitus instructus. . . Instructionis lex est, ut in primo ordine exercitati et veteres milites collocentur, quos antea principes vocabant. » Hinc ducta metaphora in prima acie dicuntur stare, qui propter dignitatem loci aliis debent

A exemplo suo præire. Seneca, lib. de Constantia sapientis, cap. 19: « Quo quisque honestior genere, fama, patrimonio est, hoc se fortius gerat: memor in prima acie altos ordines stare. »

83 OBSERVATIO IN CAN. VI.

I. Pergit hoc canone Paulinus vitam clericorum instituire: et primo quidem removel eos ad illicitis rebus et clericali statui haud consentaneis; deinde in licitis et statui convenientibus quemadmodum gerere se debeant, commonstrat. Hic autem videtur compendio posuisse quæ lusus exposita sunt c. 452, lib. VII Capitular., cujus libri canones ex Paulini operibus confectos jam supra monuimus. Eo autem in canone sic habetur: « Clerici lege Patrum monentur, ut a vulgari vita seclusi, a mundi voluptatibus se abstineant, non spectaculis, non pompis intersint, convivium publica fugiant. . . non vanis oculis, non infrenata lingua, aut petulantium tumidoque gestu incendant, sed pudorem ac verecundiam mentis simplici habitu et incessu ostendant. Obscenitatem etiam verborum, sicut et operum penitus execrantur. . . postremo in doctrina, in lectionibus, psalmis, hymnis, canticis spiritalibus exercitio jugi incumbant. » Quanta restrictionis severitate hæc omnia prohibita fuerint clericis tempore Caroli Magni, quod est Paulini, videsis Thomasin de vet. et nov. Eccles. Disciplina, tom. III, lib. III, cap. 45; quæ autem speciatim hic a Paulino vetantur, ex capitularibus circa tempora Paulini habitis excerpta esse in notis mox sequentibus indicabimus.

NOTÆ IN CAN. VI.

In venationibus. In capitul. Carolomanni an. 742, c. 2: « Venationes et silvaticas vagationes cum canibus, omnibus servis Dei interdicimus. Similiter ut accipitres et falcones non habeant. » Item in capitul. Suesionen. sub Pippino an. 744, c. 3: « Omnes clerici. . . nec habeant canes ut venationes faciant, nec accipitres portent. » Item in capitul. I Caroli Magni an. 769, c. 3: « Omnibus servis Dei venationes et silvaticas vagationes cum canibus, et ut accipitres et falcones non habeant, interdicimus. » Quamvis autem huic venaticæ clericorum evagationi ita consultum fuerit, attamen nova censura eguit amputari, ut ii etiam qui, cum in dignitate constituti essent, majori cum subditorum scandalo id peragebant, coercerentur, ideoque in capitul. 3 an. 789, cui interfuit Paulinus, c. 15, sic statutum legimus: « Ut episcopi, abbates et abbatissæ, cuplas canum non habeant, nec falcones nec accipitres nec jocolatores. » Ita et feminas aliis præeminentes hujusmodi studium invaserat, ut eas quoque compescere necesse fuerit. *Cupla* autem est per synopen *copula*: de qua Ovid. Trist. lib. V, v. 308, eleg. IX:

Utque canem pavida natum vestigia cervæ
Luctantem frustra copula dura tenet.

D Et Metamorph. lib. VII, v. 767.

Copula detrahitur canibus. . .

Vel in canticis sæcularibus, etc. In capitul. an. 802, c. 23: « Presbyteri clericos quossecum habent, sollicitè provideant, ut canonicè vivant, non inanis lusus, vel conviviis sæcularibus, vel canticis vel luxuriosis usum habeant, sed caste et sobrie vivant. » Item additione IV Capitular. c. 66: « Clericos scurriles et verbis turpibus jocularibus ab officio detrahendos. » et cap. 67 seq.: « Clerici inter epulas cantantes supradictæ sententiæ severitate coerceantur. »

De sacris Scripturarum voluminibus, etc. Probat hic Paulinus, ut laudes diviniæ ex Scriptura hauriantur: non tamen negat alias etiam, licet ex Scriptura non excerptas, cantari posse. Ipse enim « hymnos vel a se compositos, vel ab aliis, sæpius et maxime in privatis missis celebravit, » ait Walafridus Strabo de Reb. eccles. cap. 25. Videtur tamen eo tempore non ab omnibus mos iste probatus: nam quasi in facti

excusationem statim addit: « Ego vero crediderim tantum tantæ scientiæ virum nec sine auctoritate, nec sine rationis ponderatione fecisse. » Vide quæ dicimus in præfatione ad hymnos Paulini, n. 1, et præcipue perpènde faventem Paulino auctoritatem ibi allatam n. 1 concilii Toletani IV, can. 13. Cæterum Agobardus Lugdunensis episcopus in libello de divina Psalmodia, et in alio de correctione Antiphonarii, omnibus nervis conatur explodere ab Ecclesia quoscunque hymnos vel cantica quæ ab Scripturarum fonte non petantur. In primo inter cætera hæc habet: « In templo Dei et coram divino altari divinorum tantammodo eloquiorum melodia celebretur. » Alterum autem sic concludit. « In divina laudis honore, non humanis, sed divinis et spiritualibus, juxta Apostolam, psalmis, et hymnis, et canticis personemus. Superfluo namque alia quaruntur, ubi ista sufficere et superabundare noscuntur. » Verum voluit in hoc esse multum justus, quod vetat Scriptura Eccl. VII, 17, et ut ait Brietius ad an. Christ. 831: « Agobardus Lugdunensis cum nihil admittere vellet præter Scripturæ verba, id egit scrupulosius quam accuratus. »

OBSERVATIO IN CAN. VII.

I. Coercet hoc canone Paulinus episcopos qui in gravioribus causis inferioris ordinis ministros sententia condemnationis percullunt. Illic consentaneum est quod lib. VII Capitular., forte auctore ipso Paulino, ponitur c. 102: « Canones Africanæ provinciæ, vel etiam decreta Nicæna inferioris gradus clericos sive ipsos episcopos suis metropolitanis apertissime commiserunt. » Quandoque etiam provincialis synodi deliberatio requirebatur. Ibid., c. 109: « Si quæ causæ vel contentiones inter laicos, vel inter clericos tam majoris ordinis quam etiam inferioris, fuerint exortæ, placuit ut secundum synodum Nicænam congregatis omnibus ejusdem provinciæ episcopis jurgium terminetur. » Imo nec in minoribus quidem causis, et ubi honoris dispendium non intercedebat, id est depositionis, licebat episcopo soli causam cognoscere dirimereque. Capitular. lib. VI, c. 358: « Placuit ut unus episcopus non vindictæ sibi cognitionem. » Et concilium Carthagin. IV, c. 23, statuit, « Ut episcopus nullius causam audiat absque præsentia clericorum suorum: alioquin irrita erit sententia episcopi, nisi clericorum præsentia confirmetur. » Anastasius in vita Nicolai I papæ, n. 506, edit. Romæ an. 1718, inter causas quibus motus pontifex diaconum Peponem, a Pandulfo episcopo depositum, officio suo restitui jussit, primam recenset, « quia sine certo numero episcoporum judicatus fuerat. »

NOTÆ IN CAN. VII.

a Vel archimandritam. Græce Ἀρχιμανδριτης, quasi princeps mandræ. Titulus abbatum, ut archimandritissæ abbatissarum. (Capitul. lib. II, c. 29, « monasterium tam monachorum quam sanctimonialium, archimandritam habens vel archimandritissam. ») Vide notas nostras in cap. 2, lib. I contra Felicem, ad illa verba: *procul a mandrilibus*. Aliquando episcopi attributum ostendit de Cange in Glossario, præcipue ex charta an. 990, in qua Dagobertus archiepiscopus Bituricensis « primæ sanctæ Bituricensis Ecclesiæ sedis archimandritam » se inscribit; et ex tabulario Ecclesiæ Gratianopolitane, ubi *Amblardus Lugdunensis archimandrita* dicitur. Et Macer in Hierolex. quandoque archiepiscopum sic dictum probare intendit ex *novella* v Justiniani, his verbis: « Hoc prohibeant dilecti Dei episcopi et archimandritæ. » Verum locus *novellæ* Justiniani constitutionis de abbatibus non de archiepiscopis videtur intelligendus. Primo, quia si de archiepiscopis loqueretur, poneret archimandritas ante episcopos. Secundo, quia ibi loquitur de monachis a monasterio in monasterium sine causa discurrantibus. Sic enim habet: 4 Erronea namque est talis vita, et nullatenus mo-

nasticæ tolerantia proxima, neque constantis et persistentis animi, sed judicium habet circumlatoris, et aliud de alio requirentis. Et propter etiam hoc prohibeant Deo amabiles episcopi et archimandritæ nuncupati, monasticam honestatem secundum regulas sacras conservantes. »

b In dispendio honoris, et infra, de sui honoris periculo. Honor. pro gradu seu ordine ecclesiastico hic accipiendus est. Nam Cyprianus, epist. 54, edit. Baluzii, de ordine sacerdotali sic ait: « Cæterum presbyterii honorem designasse non illis jam sciat. » Et epistola 65: « Oportet Diaconum de quo scribis, agere audaciæ suæ poenitentiam et honorem sacerdotis agnoscere. » Et infra: « Si ultra contumeliis suis te exacerbaverit et provocaverit, funderis circa eum potestate honoris tui. » In concilio Arelatensi IV, can. 1, habes clericatus honorem. Hinc Carolus Magnus in charta divisionis regni Francorum, quæ est Capitular. I, an. 806, ecclesiasticos homines honoratos vocat cap. 7: « Quilibet homo peccans . . . vel ad loca sancta vel ad honoratos homines confugiat. » Igitur dispendium vel periculum honoris est depositio, vel saltem, ut modo dicimus, suspensio ab officio vel beneficio, ad minimum comminata.

84 OBSERVATIO IN CAN. VIII.

I. Occurrit Paulinus hoc canone matrimoniis clandestinis, et iis malis quæ ex matrimoniis ita contractis oriri consequens est. « Sancta Dei Ecclesia, ait Tridentina synodus, sess. 24, de Reform., cap. 1, ex justissimis causis illa (clandestina matrimonia) semper detestata est atque prohibuit. » Causa prohibitionis Paulino ea est, quod cum occulte matrimonia celebrantur, deprehendi non possit facili manu gradus consanguinitatis vel affinitatis qui inter sponso intercedere potest; quod fusc Paulinus persequitur. Nota tamen ab eo non appellari hæc matrimonia in valida quia clandestina; sed tantum illicita, quia viam sternant ad ea quæ vere invalida etiam suo tempore erant, cum scilicet inter consanguineos vel affines contraherentur. Invalida vero tantum, quod clandestina, non nisi post Tridentinam habita sunt. Hac in re videndus Lancellotti Instit. Jur. Can., tit. 13, de clandest. desponsat., et ibi Gloss.; præcipue autem Joannes Solerius, qui de suis Gallis loquens sic habet: « Apud nos triplex est clandestinitatis matrimonii species: prima est cum filii familiaris contrahunt absque consensu parentum, aut minores absque consensu tutorum vel curatorum, deficientibus parentibus; secunda quando omittuntur publicationes; tertia ubi non celebratur coram parochio et testibus. »

II. Hæc quidem recens auctor docuit Solerius, in bix veterum temporum consuetudinibus. Supponunt enim capitularia regum Francorum subjectionem parentibus debitam etiam ad matrimonii contractum se extendere, et ad ejus validitatem, arbitrium eorum auctoritatemque per præsentiam saltem exhibitam necessario requiri. Nam in tractatu seu libro regis Salicæ, jussu Caroli Magni anno 798 conscripto, tit. 70: « Si quis filiam alienam ad conjugium quæsierit præsentibus suis et puellæ parentibus. » etc. Ubi vide non nisi parentibus arbitris matrimonia contracta. Et quidem epistola 2, quæ in Decretalibus Evaristi nomine, etsi falsa circumfertur, hoc idem quod nunc dicimus, testatum facit. Sic enim habet: « Similiter custoditum et traditum habemus, ut uxor legitime viro jungatur. Aliiter enim legitimum (ut a Patribus accepimus et a sanctis apostolis eorumque successoribus traditum invenimus) non sit conjugium nisi ab his qui super ipsam feminam nominationem videntur habere, et a quibus custoditur, uxor petatur, et a parentibus aut propinquioribus sponsetur. » Collector Pseudo-Isidorus nono sæculo hæc concinabat, hoc est paulo post tempora Paulini. Igitur esto, non esse hanc epistolam Evaristi; probat tamen

consuetudinem tempore Paulini jam acceptam, et in A tunc per consilium, et benedictionem sacerdotis et consulti aliorum bonorum hominum eam sponsare et legitime dotare deberi. »

III. Quod attinet ad publicationes præmittendas conjugio, supplebat his tempore Paulini examen seniorum loci. Ipse enim aiebat: « Interventis pactis sponsalibus per aliquam dilationem moram, requisiti quin etiam diligenti cura vicini vel majores natu loci illius, qui possint scire lineam generationum utrorumque, sponsi scilicet vel sponsæ. » Quiddam non dissimile Nicolaus I papa, qui anno 867 decessit, respondit ad consulta Bulgarorum, cap. 3: « Nostrates siquidem, tam mares quam feminæ, . . . post sponsalia quæ futurarum sunt nuptiarum promissa fœdera, quæque consensu eorum qui hæc contrahunt, et eorum in quorum potestate sunt, celebrantur; et postquam arrhis sponsam sibi sponsus per digitum fidei a se annulo insignitam desponderit, dotemque utrique placitam sponsus ei cum scripto pactum hoc continente coram invidatis ab utraque parte tradiderit: aut mox aut apto tempore, ne videlicet ante B tempus lege definitum tale quid fieri præsumatur, anto ad nuptialia fœdera perducuntur. » Hinc in *Inst. Jur. can. Lancelotus*, tit. 14, *de clandest. desponsat.*, sic habet: « Cum matrimonia contrahenda fuerint, per presbyterum proponantur publice competenti termino præfinito, intra quem qui voluerit et valuerit, legitimum impedimentum apponat, et ut ipse quoque presbyter per se investiget, utrum aliquid futuro matrimonio obsistat impedimentum. » Et hoc est fieri matrimonia publice, videlicet quod ita vulgata sint, ut possint in cujuscunque cognitionem venire et sic patere possint impedimenta si quæ intercedant. Id vero etiam ante tempus Paulini statutum fuit: nam in capitul. Pippini an. 755, c. 15, statuitur, « ut omnes homines laici publicas nuptias faciant, tam nobiles, quam ignobiles. »

IV. Præcipua autem ratio cur improbata semper fuerint clandestina matrimonia, est defectus præsentiae sacerdotis, qui auctoritate Ecclesiarum ratum habet quod sponsi inter se contraxerunt. Num autem hæc sacerdotis præsentia ejusque benedictio sacramentum constituit; an pondus tantummodo auctoritate Ecclesiarum det contractui per mutuum sponsorum consensum et mutuam corporum traditionem verbis expressam celebrato, digladiantur veteres recentioresque theologi. Et quamvis communior sententia sit ea quæ asserit præsentiam parochi non esse necessariam ad confectionem sacramenti, sed confici sacramentum hoc per sponsorum assensum promiscuum; nobis tamen semper arrisit illorum placitum qui dicunt confectionem quorumcunque sacramentorum non laicis hominibus, sed sacerdotibus Dominum credidisse, baptismo tantummodo propter ejus necessitatem excepto. Sed videant ipsi: nos ad nostra. Paulinus quidem interventum sacerdotis exposebat. Sic enim ait: *In eo autem, ut sine notitia sacerdotis nullatenus fiat.* In epistola supra allata, Evaristi nomine quondam insignita, « suo tempore sacerdotaliter, ut mos est, cum precibus et oblationibus a sacerdote benedicatur . . . ac solemniter accipiatur, ut bonæ soboles generentur. »

V. Quod hic dicitur, *ut bonæ soboles generentur*, fusius exponitur lib. vii Capitul., c. 179, quod placet diu exscribere, quia canonici huic oppido convenit: « Sancitum est ut publicæ nuptiæ ab his qui nubere cupiunt, fiant: quia sæpe in nuptiis clam factis gravia peccata tam in sponsis aliorum quam in propinquis sive adulterinis conjugiiis, et quod pejus est dicere, consanguineis accrescunt vel accumuluntur. Ex his autem procreari solent cæci, claudi, gibbi et lippi, sive alii turpibus maculis aspersi. Et hoc ne deinceps fiat omnibus cavendum est. Sed prius conveniendus est sacerdos in cujus parochia nuptiæ fieri debent in ecclesia coram populo. Et ibi inquirere una cum populo ipse sacerdos debet, si ejus propinqua sit an non, aut alterius uxor, vel sponsa, vel adultera. Et si licita et honesta omnia pariter invenerit,

tunc per consilium, et benedictionem sacerdotis et consulti aliorum bonorum hominum eam sponsare et legitime dotare deberi. »

VI. Prospiciebant, ut vides, Patres et concilia his sanctionibus reverentiæ et decori consanguinitatis: Dedecus enim semper visum fuit semine commisceri jam sanguine commistos. Idcirco Dominus per Moysen Levit. xviii, 6, inhibet, *Omnis homo ad proximum sanguinis sui non accedat, ut revelet turpitudinem ejus.* Et quidem aliquando ad septimum usque gradum inhibilio extendebatur, ut patet ex 35, q. 1 et 2, c. nullum, c. progeniem de consanguinitate; et lib. Capitul. vi, c. 150, sic habetur: « Christiani ex propinquitate sui sanguinis usque ad septimum gradum connubia non ducant. » Canone autem 32 concilii Wormaciensis an. 868 indeterminate consanguineorum conjugia vetantur quousque tempus memoriam cognationis aboleverit: « In copulatione fidelium generationis numerum non definimus, sed id statumimus ut nulli Christiano liceat de propria consanguinitate sive cognatione accipere, usque dum generatio recordatur, cognoscitur, aut memoria retinetur. » Visum tandem est Ecclesie propter gravissimas causas opportunum, ad quartam tantummodo generationem prohibitionem restringere, uti decrevit in concilio Lateranensi iv Innocentius III, an. 1215, c. 50: « Non debet, aiebat pontifex, reprehensibile judicari, si secundum varietatem temporum statuta quandoque varientur humana, præsertim cum urgens necessitas vel evidens utilitas id exposcit. » Et infra: « Prohibitio copulæ conjugalis quartum consanguinitatis et affinitatis gradum de cætero non excedat: quoniam in ulterioribus gradibus jam non potest absque gravi dispendio hujusmodi prohibitio generaliter observari; » et adhuc infra: « Cum ergo jam usque ad quartum gradum prohibitio conjugalis copulæ sit restricta, eam ita esse volumus perpetuam, non obstantibus constitutionibus super hoc dudum editis vel ab aliis vel a nobis. »

VII. Nec nisi gravissimis de causis episcopi dispensationes inter hos prohibitos gradus concedebant. Quin imo, ut de se scribit epist. 34 Hildebertus primum Cenomanensis, postea Turonensis episcopus, qui floruit circa an. 1125; ipse Gaudio de Meduana dispensationem petenti, ut sibi liceret filiam suam tradere in uxorem comiti de Mortorico, ut bellum quod inter ipsos exarsit extingueretur, denegandam existimavit: « Petenti assensum, ait, dissensum nuntiari nullius dispensationis intuitu permittens consanguineos aut affines inhibitorum fœdera contrahere nuptiarum. » Paschalis II pontifex, ut colligitur ex Ivonis epist. 69, apud Baronium, ad an. 1104, n. 3, 85 dispensationem indulisit Philippo I Franciæ regi, amoribus Bertradræ implicito. « Convenimus . . . Balgenciacum. . . Convenit etiam rex et lateralis sua, et secundum præceptum vestrum, tactis sacrosanctis Evangeliiis, parati fuerunt abjurare absolute omnem carnalis copulæ consuetudinem. . . usque ad vestram dispensationem. . . Dispensationis autem modus nulli unquam sapientum displicuit. . . Et quia hoc suggerendo dicimus, non docendo: nostræ suggestionis summa est ut imbecillitati hominis amodo, quantum cum salute ejus potestis, condescendatis, » etc. Hæc scribebat Paschali Ivo una simul innuens quantum a dispensationibus abhorreat Ecclesia.

VIII. Ægre autem admittendum videtur quod ait Thomasinus Vet. et Nov. Eccles. Discipl. II, lib. III, cap. 29, n. 10, de hac Paschalis cum Philippo dispensatione. « Prima id genus dispensatio, inquit, a Paschali II existimatur concessa fuisse Philippo I Franciæ regi, qui Bertradam duxerat. » Et paulo post: « Postquam autem Paschalis papa januam aperuit dispensandi in gradibus cognationis, mirum postea in modum id genus dispensationes increbuerunt. » Non primus dispensator Paschalis: non ipse januam dispensationibus aperuit. Nam Gregorius Magnus interrogatus ab Augustino Anglorum episcopo, *interrog. vi*, ex *Regist. lib. XII*, in fine, « usque

ad quotam generationem fideles debeant cum propinquis sibi conjugio copulari, » respondit, « Tertia vel quarta generatio fidelium licenter sibi jungi debeat. Nam secunda quam dicimus, a se omnimodo debet abstinere. » Viden jam in tertiam et quartam generationem dispensantem cum Anglis Gregorium? Qua de re interpretatus a Felice Siculo episcopo, quasi purgare se volens rescripsit, eod. lib. xii, epist. 31 : « Quod autem scripsi Augustino Anglorum gentis episcopo, alumno videlicet, ut recordatus es, tuo, de consanguinitatis conjunctione, ipsi et Anglorum genti, quæ nuper ad fidem venerat, ne a bono quod cœperat, metuendo austeriora recederet, specialiter, non generaliter cæteris me rescripsisse cognoscas. Unde et mihi omnis Romana civitas exstitit testis; nec ea intentione hæc illis scriptis mandavi, ut postquam firma radice fuerint in fide solidati, si infra propriam fuerint consanguinitatem inventi, non separentur, aut infra affinitatis lineam, id est usque ad septimam generationem conjungantur. » Quod pro causa adducit, erat argumentum legitimæ dispensationis. Alter quoque Gregorius, epist. 13, ad Bonifacium episcopum, cum Germanis in quinto gradu dispensandum pariter censuit. Sic enim primo capite respondit : « Igitur in primis legebatur in quota progenie propinquorum matrimonium copulari. Dicimus quod oportuerat quidem, quando se agnoscent affinitate propinquos, ad hujus copulæ non accedere societatem. Sed quia temperantia magis, et præsertim in tam barbara gente, plus placet quam districtio censuræ, concedendum est ut post quartam generationem jungantur. » Non ergo Paschalis II primum dispensavit, nec januam matrimoniorum dispensationibus aperuit, ut habet Thomasius, cui primus et secundus Gregorius exemplo prævit.

IX. Quanquam vero quandoque pro publico pacis bono, vel aliis gravibus de causis, Ecclesia his in gradibus cognationis remissiore indulgentioreque se dispensando præstiterit; attamen ut notum omnibus faceret se ab hujusmodi concessionibus summo pere abhorre, et scandalum, si quod esset pusillorum animis forte creatum, quantum in se esset, omnino auferret, non sine alicujusmodi pœnitentiæ gratiam conferre consuevit. Illustre hujus rei exemplum est matrimonium Ottonis Germaniæ regis, quod refert Otto a sancto Blasio in Chron. cap. 51. Annuerat Innocentius III ut pro reconciliandis subditorum animis propter partium studia nimium inter se dissidentibus, quod alii Philippo, Ottoni alii faverent. Otto ipse Philippi anno superiore occisi, filiam licet cognatione sibi conjunctam, sibi copularet uxorem. « Pater enim Ottonis avunculus fuerat Friderici imperatoris, patris Philippi, » ait laudatus chronista : pœnitentiæ tamen imposuit. Nam subdit idem auctor : « Rege ad hoc devoto animo consentiente, abbas Morimundensis, Cisterciensis ordinis, surrexit, omniumque abbatum aliorumque claustralium utriusque ordinis, Cluniacensis videlicet et Cisterciensis, personam assumens, delictum hoc connubio contra consuetudinem Ecclesiæ quamvis dispensatorie committendum, monastico ordini auctoritate apostolica imposuit : regi per hoc injungens pœnitentiam, ut monasteriorum, ecclesiarum, pro posse defensor existeret, viduis et pupillis justo iudicio præset, monasteriumque Cisterciensis ordinis in fundo proprio ædificaret, ac post hæc Ecclesiæ Hierosolymitanæ in propria persona subveniret. His omnibus rege obediente, etc. » Vetus enim Ecclesiæ praxis fuit etiam in ea quæ vera carent culpæ, sed quæ tamen præferunt oculis hominum culpæ speciem, canonica pœnitentiæ animadvertere. Sic dist. 50, c. Clerico, Urbanus II semper in pœnitentiæ permanere vult clericum, qui casu, non culpa, jaciens lapidem puerum interemerat. Sic, de Consecr., d. 2, c. Si per ebrietatem, septem diebus pœnitentiæ jubetur qui præ nausea non præ crapula eucharistiam vomuerit. Sic et Paulinus eos etiam quos bona fide contraxisse et sine

A culpa constiterit, si tamen consanguinitas detegatur, præter separationem; pœnitentiæ facit obnoxios. « Segregentur quidem, ait, ab invicem, et agant pœnitentiam. » Notandum insuper hic est, canonicarum pœnitentiarum pensum solvendum monachis impositum, qui facile præstare poterant quod ægre vel omnino rex per se non posset : et redimere regem quod a se esset peragendum vicaria aliorum operum regiæ dignitati magis consentaneorum substitutione.

X. Hanc tamen, quam redemptionem pœnitentiæ vocabant, cum cœpit introduci, severiores Patres improbabant, ut videre est ex can. 27 concilii Cloveshoviensis II in Anglia an. 747, ubi cujusdam divitis exsufflatur pœnitentiæ, « qui per aliorum psalmodiam, et jejunium, et elemosynas » delicto suo satis esse factum obtendebat. De redemptione pœnitentiæ vide Morinum de Pœnit., lib. x, cap. 17, du Cange in Glossar., V. Pœnitentiæ Redemptio, ubi deargentatam vocari pœnitentiæ ex Guigone in Vita sancti Hugonis. episc. Gratianopol., n. 20, eam quæ pecunia in pauperes erogata redimebatur, invenies.

NOTÆ IN CAN. VIII.

^a In prisco canone. Vel decimo nono inter eos qui apostolorum vocantur; vel capite tertio sanctionum Patrum concilii Nicæni, et præcipue cap. 5 in fine, ubi excommunicationis infligitur pœna eis qui contra decreta superioribus capitibus allata matrimonium contraxissent : « Quicumque ita huic contradixerit legi in hoc sanctiæ libro, sanctorum discipulorum cœtus, et hæc sancta synodus anathemate illum percellunt, et maledictionis ferunt mucrone. » Huc fortasse respiciebat synodus Agathensis an. 506, dum post pœnas in hujusmodi matrimonia contrahentes statutas can. 61, subdit : « Quod ita presenti tempore prohibemus, ut ea quæ sunt hactenus constituta non dissolvamus.

^b Ex tali matrimonio filii legitimi habeantur. Hoc matrimonium apud jurisconsultos putativum dicitur, quando scilicet « consanguinei ignorantes, in gradu prohibito contrahunt matrimonia. Nam comperto impedimento, jam matrimonium diremptum est, » ex Zasio, Instit. de action., apud Joan. Calv., Lexic. Jur. De prole autem hujusmodi matrimonio genita eadem habet sanctus Cælestinus V papa opus. viii, cap. 24, quæ hic Paulinus. Vide etiam cap. cum inter virum in Decretis Gregorii, lib. iv, tit. 17, Qui filii sint legitimi. « Sancimus, ait Alexander III, ut filii eorum qui ante divortium haberent, et qui concepti fuerint ante latam sententiam, non minus habeantur legitimi, et quod in bona paterna hæreditario jure succedant. »

^c Sub pœnitentiæ lamento. Cap. Hi ergo, 27, q. 1, c. 13, « et in pœnitentiæ lamentis se vehementer dum vivunt, afficiant. » Item Siricius papa, epist. 1, ad Himerium, c. 6, « tantum facinus continua lamentatione deflentes. »

^d Filii qui, ... improbi habeantur. Id est illegitimi. Cælestinus I. c. : « Postquam vero ambo perceperunt (id est se esse consanguineos vel affines) filii, qui nascuntur, illegitimi sunt. » Liber legis Salicæ, tit. 44, de Ingeniis, c. 16, de hujusmodi conjugibus : « etiamsi filios habuerint, non habeantur legitimi hæredes, sed infamia sint notati. » Sed et Augustinus in Levit. q. 6, ad illud Levit. xx, 20, Quicumque dormierit cum cognata sua, turpitudinem cognationis suæ revelavit : sine filiis morientur; sic habet : « Sed quid est sine filiis morientur, cum filii ex hujusmodi conjunctionibus et ante nati sint hodieque nascantur? An hoc intelligendum est lege Dei constitutum ut quicumque ex eis nati fuerint, non deputentur filii, id est nullo parentibus iure succedant? »

OBSERVATIO IN CAN. IX.

I. Hic canon quasi ad verbum refertur inter Leges Longobard. Caroli Magni, n. 145, a collectoribus

palatinis, *Rer. Italic. scriptor. tom. I, p. 11, pag. 3, A* fortasse Paulino **86** suggerente: qui plura hic improbat, quia plura incommoda ex talibus conjugis consequuntur. Improbat primo matrimonia ante pubertatem; secundo etsi post pubertatem inita, atamen in dissimili ætate contracta. Exigit autem præter convenientiam ætatis, libertatem consensus. Singula peculiari observatione prosequemur.

II. Quæ ante pubertatem contracta matrimonia incommoda pariant, quibusve tentationibus periculisque incontinentia sint obnoxia, fuse prosequitur Paulinus in canone. Quo in ferendo eum non scrupulosius egisse, quam rei ratio satis lubrica postulat, prudenti viro et rerum humanarum non ignaro consideranti manifestum esse potest. Astruunt fidem rationabili timori quæ narrat Innocentius III scribens archiepiscopo Magdeburgensi, in *Decr. Greg. lib. IV, tit. XIII, c. Veniens 2*: « Veniens, ait, ad apostolicam sedem E. laicus nobis proposuit, quod cum tempore infantia suæ quamdam puellam se ducturum juraverit quam cito ad legitimam pervenisset ætatem: pater puellæ confœderatione hujusmodi fidejussorum, obligatione hinc inde firmata, eum in propriam domum recepit et nutriti in sorori puellæ carnaliter se conjunxit: tandem amicorum suorum devotius instantia, quam juraverat in uxorem accepit: et nuptiis celebratis, quando se illi opportunitas ingerebat, cognoscebat utramque. » Etenim

consuetudo concinnat morem

Inquit Lucretius lib. IV, v. 1276. Quæ pericula cum in impuberum matrimoniis magna sint, ideo eorum conjugia improbantur non modo hic a Paulino nostro, et ab ecclesiasticis canonibus, ut videre est in *Decr. Greg. de Desponsat. impub., lib. IV, tit. 2*, præsertim cap. *Puberes*, cap. *Attestationes*, et cap. *ex litteris*; sed et a civilibus legibus, quas vide apud Tiraquellum de LL. Connub., *leg. VI, glos. 1, part. VI*. Tertullianus, lib. de *Virgin. veland., c. 11*, ait: « Tempus etiam ethnici observant, ut ex lege naturæ jura sua ætatibus reddant. Nam feminas quidem a duodecim annis, masculum vero a duobus amplius ad negotia mittunt: pubertatem annis, non sponsalibus aut nuptiis decernentes. » Et hanc esse ætatem judicandæ pubertatis Justinianus, *C. Quando tutor esse desin., l. alt.*, decrevit, ut, « quemadmodum feminæ post impletos duodecim annos omnino puberes judicantur, ita et mares post excessum quatuordecim annorum puberes existimentur, indagazione corporis inhonesta cessante. »

III. Sed et ætatis disparitas etiam inter puberes non vacat incommodo, præcipue si vetulæ adolescens jungatur, vel longævæ ætatis viro adolescentula. Scite Leonidas in *Ἀποθ. Græc. Epigr. lib. II, c. 9*, epig. 4, de Phileno, qui juvenis annu, senex postea juvenulam duxerat, stylum sic acuit.

Γρῆν ἔγημε Φιλῆνος, ὅτ' ἦν νέος ἤνικα πρῆσθους
Δωδεκῆτιν Παρῆθ' ὠρεῖς οὐδέποτα.

Καὶ γὰρ ἄπαις διήμεινε τότε σπείρων ἐς ἄπλοπα.
Νῦν δ' ἐτέροις γήμας, ἀμφοτέρον στέρεται.

Quod sic nobis visum est verti posse.

Duxit animum juvenis, juvenem duxitque Philenus
Duodennem vetulas, Nullibi dextra Venus.
Tunc caruit natis, sterilis quia duxerat; at cum
Nunc aliis sponsam ducat; utrisque caret.

Quod et Theognides salsa quidem allegoria alio epigrammate prosequitur, quod est hujusmodi.

Ὅτ' τι σύμφρονόν ἐστι γυνὴ νέα ἀνδρὶ γέροντι,
Ὅτ' γὰρ πεδαλίω πιδίεται, ὡς ἄκατος.
Ὅτ' δ' ἀγκυραν ἔχουσαν ἀπορρήξασα δι' ἰσθμῶν
Πολύλακός ἐκ νυκτῶν ἄλλον ἔχει λιμένα.

Apud Stobæum, ser. 71, *Quod in nuptis utriusque ætus consideranda sit*, interpretationem invenies. Nos sic vertimus ad metri leges.

Non tibi conveniens vetulo si sponsa puella est;
Nam haud temone reges navis ad instar eam,
Fumbis abruptis non morsibus anchora sistet,
Extera quin noctu litura sæpe petat.

IV. Postquam vero Paulinus nuptias damnavit impuberum et ætate disparum, vult sponso esse *coætaeos et sibi consentientes*. Primum sic est intelligendum, ut non ejusdem ætatis et annorum uterque esse debeat, sed ejus quæ propria et idonea sit oneri subeundo respectu viri et puellæ, et par judicetur. De ætate utriusque sponsi matrimonio congrua vide placita philosophorum apud Tiraquellum laudatum, a n. 39 usque ad finem, qui n. 46 prudentissime sic ait: « Æqualitatem in ætate conjugum non ita accipi volumus, ut sint ejusdem per omnia ætatis; sed ut pariter atque eodem tempore desinant posse generare, quod is (Aristoteles) ita demum fieri autumat, si mæs feminam viginti annis aut plus minusve præcedat. »

V. Addidit Paulinus nuptias ineuntes debere *sibi esse consentientes*. Non enim raro evenit ut parentes, qui filiorum matrimoniis familiam vel divitiis augeri volunt, vel nobilitate clarescere, liberos ad eas adiungunt nuptias, quæ minus afficiantur; unde multa mala atque etiam scandala sæpe exoriuntur. Liber igitur spontaneusque ex utraque parte consensus adesse debet, qui est forma et constitutiva ratio contractus. Cui libertati officiant, non modo vis aut gravis metus, qui consensum omnino perimit, sed etiam dolus, et fraudes, quibus non semel inops consilii facilisque falli juvenus circumvenitur. Matrimonium contractus est; et quidem aliquando sub quadam venditionis et emptionis forma institutus. Venditio autem et emptio, imo contractus quilibet, mutuo partium consensu perficitur. Et hinc de contractu matrimonii dicitur *50, q. 2, c. 2*, « Ubi non est consensus utriusque, non est conjugium. » Consensus autem esse non potest ubi violentia aut fraus intercesserit. Et de violentia quidem seu coactione plures canones in *Decr. Greg., lib. IV, tit. 1, de sponsal. et matrim.*, præsertim c. 14, ubi legitur: « Cum locum non habeat consensus, ubi metus vel coactio intercedit, necesse est ubi assensus ejusque requiritur, coactionis materia repellatur. Matrimonium autem solo consensu contrahitur. »

NOTÆ IN CAN. IX.

^a *Infra ætatem*. Formula non infrequens apud legislatores. In LL. Longobard., lib. VI, Liutprandi (Tom. I, part. II, *Rer. Ital. Scriptor., pag. 77*) l. 76: « Si puer post mortem patris aut avi *infra ætatem* remanserit, et ei si qualiscunque femina, antequam ipse puer annum 14 compleat, copulare præsumpserit... irrita sit ipsa conjunctio. » Ubi codex Estensis habet *infra ætatem*, quod melius est; nec aliud significat nisi *infra ætatem* pubertatis: qui vero annos pubertatis compleverant, *infra ætatem* constituti dicuntur. *Cod. Theod., lib. III, tit. de sponsal.*: « Si futuris conjugibus tempore nuptiarum *infra ætatem* constitutis res fuerint donatæ, » etc. Hanc Tertullianus, lib. de *veland. Virg., cap. 12*, vocat *ætatis auctoritatem*.

^b *Nec a publicis sit immunis iudicii*. Publicum iudicium opponebatur ecclesiastico. Idem erat ac laici magistratus sententia. *Capitul. lib. V, c. 16*: « Ut omnes justitias faciant tam *publici*, quam *ecclesiastici*. » lib. VI, c. 107: « Ut episcopi iudices *publicos* commoneant. » lib. VII, c. 153: « Ut episcopus apud iudices *publicos* nemo audeat accusare. » Bignonius in notis ad lib. I, cap. 5, *Formularum Marculfi*: « Putavi aliquandiu, ait, *publicos* ad *privatorum* distinctionem dici, ut *publici* fuerint, qui regii essent, regiamque justitiam exercerent: *privati* autem, qui *privatorum* dominorum loco jus dicerent... Quæ etsi non aliena viderentur, mutavi tamen sententiam, succurrente altera, veraque ni fallor, interpretatione. *Publicus* enim iudex ecclesiastico iudici opponitur in *Capitularibus Caroli Magni*. »

OBSERVATIO IN CAN. X.

I. Doctrinam hujus canonis nemo catholicorum

vertit in dubium. Est enim evangelica, et suffragiis sanctorum Patrum satis superque roborata, ut videre est 32, q. 7, præcipue Augustini et Hieronymi. Pro omnibus sit canon primus, qui est Augustini, de Bono conjugali, c. 7: « Interveniente divortio non aboletur illa confederatio nuptialis, illa ut etiam sibi conjuges sint, etiam separati: cum illis autem adulterium committant, quibus etiam fuerint post suum repudium copulati. » Quod et Tertullianus, lib. de Monogamia, cap. 9, asseruit, dicens: « Nobis etiam si repudienus, ne quidem nubere licet. »

II. Capitularia regum Francorum sunt omnino consona ecclesiasticis canonibus. In Sussionensi enim Pipini regis an. 744, c. 9: « Similiter constituimus ut... marito vivente suam mulierem nullus accipiat, nec mulier vivente viro suo alium accipiat. » Et lib. vi, c. 87: « Quod si quisque propriam expulerit conjugem legitimo sibi matrimonio conjunctam, si Christianus esse recte voluerit, nulli alteri copuletur, sed aut ita permaneat, aut propriæ reconcilietur conjugi. » Insuper lib. vii, c. 75: « Qui interveniente repudio alio se matrimonio copularunt, eos in utraque parte adulteros esse manifestum est. Qui vero vel uxore vivente, quamvis dissociatum videatur esse conjugium, ad aliam copulam festinarunt, nec possunt 87 adulteri non videri, in tantum ut etiam hæ personæ quibus conjuncti sunt, adulteri esse monstrantur. » Vide etiam lib. eod., c. 382.

NOTÆ IN CAN. X.

* *Pœnitentiæ tormentum luere debet.* Quæ pœnitentia temporibus Paulini hujusmodi femine imponeretur, etsi hic non dicat Paulinus, conjicitur tamen ex Capitular. lib. vii, c. 382: « septem annos pœniteat, tres in pane et aqua; cæteros quatuor erit in providentia sacerdotis qualiter eam viderit posse, et ita ei ciborum abstinentia imponatur. » Illustre hujus pœnitentiæ exemplum affert Hieronymus epist. 50, ad Oceanum, commendans Fabiolam, quæ dimisso priore marito, vitioso quidem et scelesto, alii nupsit satis incaute: « Fabiola, inquit, quia persuaserat sibi, et putabat a se virum jure dimissum, nec Evangelii vigorem noverat, in quo nubendi universa causatio, viventibus viris, feminis amputatur; dum multa diaboli vitat vulnera, unum incauta vulnus accepit. Sed quid ego in abolitis et antiquis moror, quærens excusare culpam, cujus pœnitentiam ipsa confessa est? Quis hoc crederet, ut post mortem secundæ viri in semetipsam reversa... errorem publice fateretur, et tota urbe spectante Romana, ante diem Paschæ in basilica quondam Laterani... staret in ordine pœnitentium, episcopo, presbyteris et omni populo collaerymantibus: sparsum crinem, ora lurida, squalidas manus, sordida colla subnecteret?... Aperuit cunctis vulnus suum, et decolorem in corpore cicatriceæ flens Roma conspexit. Dissuta habuit latera, nudum caput, clausum os. Non est ingressa ecclesiam Domini, sed extra castra cum Maria sorore Moysi separata consedit, ut quam sacerdos ejecerat, ipse revocaret, etc. »

^b *Nec mortuo.* Non licet, nec valet quidem, consortē vivente, etsi fornicationis causa separatio accidat, alteri sociari conjugio. Qui autem causam separationis dedit, altero licet mortuo, in pœnam violatæ thori jugalisque fidei violatæ ab omni connubio deinceps abstinere cogebatur, quod hoc verbo *nec mortuo* indicat Paulinus. Pœnitentialibus veterum ademptam facultatem matrimonii ineundi ob varia crimina reperies apud Morinum de Pœnit. lib. v, c. 21 et seq. Placet hic Pauliniani sæculi ad hujus rei comprobationem unum alterumve canonem describere. In Compensiensi conventu, an. 757, c. 8: « Si quis homo habet mulierem legitimum, et frater ejus adulteraverit cum ea, ille frater vel illa femina qui adulterium perpetraverunt; interim quo vivunt, nunquam habeant conjugium. » Libro autem Capitular. vii, c. 381: « Si duo fratres cum una femina

A fornicati fuerint, nescientes alter alterius fornicationem, statim ut cognoverit adulterium, qui eam habet uxorem dimittat. Et ille quidem post actam pœnitentiam, si uxor defuncta fuerit, potest alteri sociari; illa vivente nequaquam. Illa vero nunquam alterius poterit in conjugium assumi, et jugi pœnitentiæ submissa, ad exitum vitæ communionis gratiam percipiat. »

^c *Ambiguus interponitur sermo.* Urim quidem dubitatum fuit a nonnullis, etiam catholicis, num ob adulterium alterius conjugis matrimonii vinculum dissolveretur, ut constat ex Gratiano causa 32, quæst. 7, c. 17; item ex nono canone Photii, tit. xiii, c. 4, *De iis qui divortium faciunt*, et ex Balsamonis allecto scholio. Omitto leges imperatorum Christianorum, quæ huic sententiæ suffragabantur, ut videre est in Cod. Theod. *De repudiis*. Concilium Aquisgranense tertium, anno 862 congregatum, permisit Lothario Francorum regi, ut abjecta Theutberga legitima uxore ob causam fornicationis, Waldradam duceret in uxorem; et multis rationibus et auctoritatibus hanc suam sententiam jure latam esse probare conatur illius conciliabuli episcopi, quos omnes Nicolaus pontifex postea excommunicavit. Græci vero et hodie tenent matrimonium etiam quoad vinculum dissolvi. Qua de re divus Basilius epistola 2, ad Amphiloichium, c. 21: « Τούτων δὲ ὁ λόγος οὐ ῥάδιος, ἢ δὲ ἀσυνήθειαι οὕτω κερκάρηται, id est, Atque istorum quidem ratio minime est facilis, consuetudo vero sic invaluit. Hanc tamen consuetudinem, seu potius abusum, aperte improbat Eugenius IV et tota Occidentalis Ecclesia in concilio Florentino. Vide Collect. Labbeanam Ven. edit., tom. XVIII, pag. 535 et seq. Contrarium tamen semper senserunt gravissimi quique Ecclesiæ Patres, Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, etc. (V. Gratianum loco supra citato), quin imo Ecclesia ipsa. Novissime autem omnem dubitationis ansam abscedit concilium Tridentinum, sess. xxiv, c. 7, *De sacram. matrimonii*, in quo sic definitum est: « Si quis dixerit Ecclesiam errare cum docuit (ergo hanc fuisse semper Ecclesiæ doctrinam dicendum est) cum docuit et docet juxta evangelicam et apostolicam doctrinam, propter adulterium alterius conjugum matrimonii vinculum non posse dissolvi, et utrumque vel etiam innocentem, qui causam adulterio non dedit, non posse, altero conjuge vivente, aliud matrimonium contrahere, mœcharique eum, qui dimissa adultera aliam duxerit, et eam, quæ dimisso adultero alii nupsit; anathema sit. »

OBSERVATIO IN CAN. XI.

I. Duo feminarum continentiam profitentium genera hic canon respicit: alterum earum quæ velum consecrationis accipientes ab episcopo, ejusque in manibus votis nuncupatis solemnibus, vitam in asceterio erant exactaræ; alterum earum quæ, nulla solemnitate votorum interposita, propriis in adibus castitatem profitebantur, pulla tantummodo veste in continentie signum assumpta. Harum quidem vestustior est institutio quam illarum: nam sicut virorum monasteria Antonius Ægyptius communiter creditur instituisse, ita feminarum soror ejus, qui non nisi circa dimidium sæculi iv floruerit. Thomas vet. et nov. Eccl. Discipl. p. 1, lib. iii, c. 44, nec ambigendi hac in re vult esse locum ex verbis ipsius Athanasii. Verum ipsa verba expendantur in Vita Antonii, quæ sunt: « Ἐχαίρει ὄν καὶ αὐτὸς, βλέπων τὴν τε... ἀδελφὴν γραβάσαν ἐν παρθενίᾳ, καθημένην τε καὶ αὐτὴν ἄλλων παρθέτων. Qua: Thomas sic vertit: Sororem quoque jam vetulam virginem videns, et aliarum puellarum magistram mira exultatione sustollitur Antonius. Nobis sic brevius et magis ad verbum verti posse videtur: *Gaudebat igitur et ipse videns... sororem in virginitate consensuisse, aliarumque virginum magistram, seu mavis institutricem factam.* Ex quibus verbis nihil aliud colligere

licet quam divi Antonii sororem præpositam cæteris in educatione seu institutione puellarum; non autem fuisse institutricem inventricemque vitæ monasticæ feminarum. Nam, ut ex eodem Vitæ Antonii auctore constat, Antonius annos natus 18 vel 20 cum primum sæculo valedixit, cogitaverat de sorore admodum parva quid faceret; et monasterio virginum eam alendam et educandam tradidit. *Τὴν δ' ἀδελφὴν παραδόμενος γυναικίσι καὶ πιστοῖς παρθένοις, δούς τε αὐτῇ εἰς παρθενίαν ἀνατίθεισται, id est sororem servandam commendans cognitis fidsque virginibus alendam dat monasterio.* Igitur monasterium quod recepit Antonii sororem, ab ipsa institutum fundatumque esse non potest.

II. Ex hoc tamen ipso evincitur veterem morem fuisse in Ecclesia Dei, et ferme ab ipsius incunabulis institutum, vovendæ virginitatis sive in monasterio, sive extra monasterium. Patet id ex Act. apost. c. XXI, v. 9, ubi dicitur de filiabus Philippi diaconi. *Huic autem erant quatuor filiae virgines prophetantes.* Idem quoque dicendum est de viduis continentiam profitentibus ex non uno loco Apostoli, ut illud I Tim. v: *Viduas honora, quæ vere viduæ sunt;* et infra, vers. 9: *Vidua eligatur non minus sexaginta annorum.* Hinc in ecclesiastica hierarchia gradum peculiarem consecutæ sunt, ut colligitur ex sancti Ignatii martyris epist. 7 ad Tarsenses: «Eas quæ in virginitate degunt in pretio habete velut Christi sacerdotes: viduas in pudicitia permanentes ut altare Dei.» Et epist. 10 ad Smyrnenses: «Saluto... eas quæ in perpetua degunt virginitate, et viduas.» Tertullianus etiam quadam gradatione status Ecclesiæ varios recensens, virgines viduasque comprehendit lib. de Præscript., cap. 3: *Quid ergo si episcopus, si diaconus, si vidua, si virgo, si doctor, si etiam martyr lapsus e regula fuerit, ideo hæreses veritatem videbuntur obtinere?* Hæc autem domi debebant, asceteriis nondum inductis.

III. Has vero sive virgines sive viduas, aliquando alebat suis eleemosynis Ecclesia; et quidem de viduis satis vetus est testimonium ex Act. apost. vi, 1, cum factum est murmur Græcorum adversus Hebræos eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum. Et hinc ansam ceperunt apostoli curam earum septem diaconis demandandi. Regestum autem earum, sive virginum sive viduarum, servabant Ecclesiæ, ut exacte opportuneque opem omnibus ferrent. Ingentem numerum pascebat illa cui præerat Chrysostomus, qui hom. 67 in Matth. scribebat: «Cogita tecum quot viduis, quot virginibus quotidie (ecclesia) succurrat. Jam enim numerus earum in catalogo ascriptus ad tria milia pervenit.» Quod aliquando ex lege 88 Constantini Magni præstitam ab ærario publico docet Sozomenus, lib. v, cap. 5, quam legem non modo abrogavit Julianus, verum «a virginibus et viduis, quæ in clerum erant propter egestatem ascriptæ, ea exigi mandavit quæ ante ab ærario publico acceptantur.»

IV. Cum autem hujusmodi viduæ viderent e re sua esse, si publica continentie vidualis signa prætenderent, quod eleemosynis largioribus iis succurreretur, eveniebat quandoque ut statim a morte conjugis viduitatem præferrent, a qua, mutato deinde consilio, sæpe recedebant. Unde lege Longobardorum lata per Luitprandum (Lib. II, tit. VI, l. 1. *legg. Longobard.*) ne ante anni spatium a funere conjugis uxor velamen sibi viduitatis imponeret, cautum fuit. Quoniam vero ferventiores hanc dilationem sibi duriorum putabant, petierunt a Carolo Magno et obtinuerunt, ut quæ fervidore spiritu impellerentur ad suscipiendum velamen vidualis continentie, libere possent viduitatis statum et impune amplecti (*Ibid.*, l. 2: «De feminis, quas defunctis viris lex Longobardorum prohibet ante anni spatium vestem religionis mutare, velumque suscipere, petierunt nostram licentiam, ut max dum divina pietas inspiraverit, eas indemnes liceret suscipere. Nos autem

considerantes quia præterito tempore pro ipsa dilatione multæ raptæ intra idem spatium ad aliam partem distractæ fuerunt, ideo petitionem earum, quia censuimus esse justam, suscepimus et eis fieri ita concedimus.» Sed modum hac in re ponendum episcopis visum est, ne scilicet intra triginta dierum spatium, cum adhuc fervor doloris exæstians confusionem creat, consiliumque prudens subvertit, vota sua nunciarent, nec sine episcopi arbitrio velum susciperent. Capitul. Aquisg. an. 816, sub Ludovico Pio, cap. 21: «De feminis quæ viros amittunt, placeat, ne se sicut hactenus indiscrete velent, sed ut triginta dies post decessum viri sui exspectent, et post tricesimum diem per consilium episcopi sui, vel si episcopus absens fuerit, consilio aliorum religiosorum sacerdotum suorumque parentum atque amicorum id quod eligere debent, eligant.»

V. Verum cum huic devotioni non semel aditum reseraret egestas, cujus levandæ gratia velum viduæ assumebant, ut sic ad ministerium templi, quo sibi proventum vel eleemosynarum copia daretur, admitterentur; et hinc non levia incommoda ecclesiastica politia pateretur, concilium Parisiense vi, c. 42, hujusmodi malis prudenter occurrit hoc canone: «Invenimus quod quædam feminæ, maxime hæc quæ valde censu tenues sunt, sine consensu sacerdotum idcirco sibimetipsis velum imponant, ut sub prætextu hujus velaminis, ecclesiarum excubatrices et administratrices fieri possint. Hæc autem incauta velatio, unusquisque episcopus, provideat, ne in parochia sua fiat. Et quia in plerisque locis hujuscemodi velatas laqueum sacerdotibus exstitisse cognovimus, prohibemus, ne quisquam presbyterorum hujusmodi personas in basilicis sibi commissis pro hujuscemodi obsequio admittere præsumat.»

VI. Si vero virgines et proximæ earum, id est viduæ (sic enim B. Bruno Herbipolens. episcopus interpretatur illud Psal. XLIV, 16, *Adducuntur regi virgines post eam; proximæ ejus afferentur tibi*), a proposito continentie virginalis vel vidualis resiliissent, et vel nuptias tentassent, vel *clanculo*, ut ait Paulinus, *se corrupissent*, districtæ animadversionis pœnas pendebant, ut ex hoc canone quem exponimus constat. Cui consonum omnino est quod legitur in Capitul. lib. VII, c. 358, sic: «De viduis et puellis, quæ sibi in habitu religionis in domibus propriis tam a parentibus quam per se vestem mutaverint, et se postea contra instituta Patrum vel præcepta canonum conjugia crediderint copulanda, tandiu utrique habeantur a communione suspensi, quousque quod illicite perpetraverunt, emendent. Quod si emendare neglexerint a communione vel omnium Christianorum convivio in perpetuo sint sequestratæ.» Gratianus affert hunc canonem in secunda parte Decreti, c. 27, q. 1, cap. 7, sub nomine concilii Toletani IV. Sed nec nos reperimus, nec ante nos qui exposuit ad Gratiani locum hæc verba: *In concilio Toletano non est inventum. Est autem lib. VII Capitul., c. 338.*

NOTÆ IN CAN. XI.

^a *Cujuscunque conditionis*, omnes comprehendit Paulinus, sive nobiles sive ignobiles. Concilium vero Parisiense VI, c. 44, cum nobilibus feminis, *quæ amissis viris velantur*, humanius agit, adhortans, et non imperans, ut expletis a funere conjugis 30 diebus, «aut nubant, aut si potius Deo se sacrari expostulaverint, admoneantur, et instruantur, ut non in domibus propriis, sed in monasteriis, sub spiritualis matris regimine Deo se servituras subdant.»

^b *Spontaneæ pollicentes*. Verum Capitul. lib. V, c. 180, etiam eas quæ invitæ velum acceperunt, in eo statu perseverare jubet. «Qualicumque modo mulier, permittente canonice viro suo, aut eo defuncto, velum sanctum in caput acceperit aut sponte aut invita, in eo permaneat omnino, nec dimittat.» Quod durum nimium videtur. Æquius procedit synodus apud Vermeriam an. 762, sub Pipino, can. 4: «Ut quoti-

bet modo femina velum acceperit, in hoc permaneat, nisi se invitam aut reclamantem velaverit aliquis. Tamen prædicandum est, ut cum velo suo permaneat, si voluerit. Quod si presbyter eam invitam reclamantemque velaverit, gradum suum pro hac causa perdat. Quod si contigerit ut mulier sine convenientia viri sui se velare præsumat, in potestate viri ejus erit, ut in hoc permaneat, aut non. » Ubi inferre potes quandoque ipsas conjugio junctas feminas continentiam professas, maritorum accedente consensu. Si vero ad tempus velum se suscepisse vidua testaretur, ut eo exacto ad nuptias secundas transiret, ipsi non credebatur, cogebaturque propositum conservare. Concilium Tiburienne an. 895, c. 25 : « Judicamus quod si sponte velamen, quamvis non consecratum sibi imposuerit, et in ecclesia inter velatas oblationem Deo obtulerit, velit, nolit, sanctimoniam habitum ulterius habere debet : licet sacramento confirmare velit eo tenore et ratione velamen sibi imponere, ut iterum possit deponere. »

^c *Deo emancipatæ fuerint.* Festus, in lit. E : « Emancipati duobus modis intelliguntur : aut ii qui ex patris jure extierunt, aut ii qui aliorum sunt domini. » Hinc ille Pistorclerus Plautinus, Bacchid. v. 69 :

... Nunc ego mulier tibi me emancupo.

Tuus sum ;

hoc sensu utitur Paulinus.

^d *Nigram vestem,* etc. Ex dictis hæc feminas propriam habuisse vestem satis liquet ; quæ aliquando sanctæ Mariæ vestis dicebatur. Luitprandus in LL. Longobard., lib. III, tit. xxxvii, leg. 1 : « De his feminis quæ . . . quanquam a sacerdote consecratæ non sint, sic nobis justum apparuit esse . . . ut quæ tale signum super se habent, idest velamen vel vestem sanctæ Dei genitricis Mariæ, quocunque ingenio in se suscipiunt, postea ad sæcularem vitam vel habitum transire nullatenus præsumant. » Idem habet leg. seq., quæ consona omnino sunt canonum Pauliniano ; ex quo probabile fit, ea verba : *sicut antiquus mos fuit in his regionibus*, de universa Longobardorum ditone esse intelligenda. Nisi dicere malis antiquum fuisse morem regionis, et ante Longobardorum irruptionem introductum, postremo transiisse in leges Longobardorum.

Colorem vestium nigrum fuisse, qui et pullus dicitur ; hinc habes cujusmodi vestes ab antiquis adhiberi solebant in luctu. Item erant vestes pullæ infamæ sortis hominum. Lampridius in Commodio, c. 16 : « Quod funcribus solebat ipse in pullis vestimentis prædens, etc. » Suetonius de Augusto in eumd., c. 44, secernente plebem a nobilibus in teatro : « Sanxitque ne quis pullatorum media cavea sederet. » Calpurnius, vers. 702, eclog. vii, de spectaculis :

Venimus ad sedes, ubi pulla sordida veste
Inter femineas spectabat turba cathedras.

et v. 754 :

O utinam nobis non rustica vestis inesset !
Vidissem propius numlucæ : sed mihi sordes
Pullaque paupertas, et aduncæ libula morsu
Obfuerant.

Jure ergo istiusmodi vestis luctui et humilitati conveniens ab his feminis sumebatur, quæ deliciis et mundi pompis nuntium remisissent, seu virgines essent, seu viduæ. Hinc scitissime Vincentius Lirinensis Commonitor. I, cap. 6, viduas quas hæretici a proposito deturbaverant, *depullatas* appellat : « Tunc temeritate conjuges, *depullatæ* viduæ, profanatæ virgines, etc. »

Apud Hispanos, apud quos sub Sisenando rege, æra 671, id est, an. 633, concilium Tolet. iv, c. 55, viduis et virginibus peculiarem habitum assignaverat, qui penitentiam colore præferret. Viduæ velum album gestant, teste Garsia in can. seq. : « Inde ex stimo, ait, viduas sæculares Hispaniæ etiam nunc prolixum atque album velum pro capitis tegumento gestare, quasi professionis viduitatis antiquæ indicium. » Ve-

rum æra 694, id est an. 656, decimum concilium pariter Toletanum habitum sub Reccesvintho, c. 4, non album, sed nigrum ⁸⁹ aut purpureum et quidem unicolorem his feminis destinavit. « Vestis careat varietatibus colorum, et diversitatibus partium . . . Ut autem deinceps nihil devocetur in dubium, pallio purpurei vel nigri coloris caput contegat. » Purpureum non eum arbitror accipiendum colorem, qui arte fit. Non enim viduis, *humilitatisque suæ sarcinam gestantibus*, ut ait Tertullianus de Cor. mil., c. 14, purpura magistratum insigne et pomparum sæculi alitrix convenit ; sed color is qui prope accedit ad purpureum, id est subrutilus, qui in lanis Bæticis laudabatur, *natura colorante*, ut idem inquit Tertullianus lib. de pallio, c. 3. Plinius, lib. viii, cap. 48, sicuti Asiæ, ita et Bæticæ rutilas, imo erythreas, id est rufas lanas attribuit. « Hispania, inquit, nigri velleris præcipuas habet. Pollentia juxta Alpes cani. Asia rutili, quas erythreas vocat ; item Bætica. » Igitur verosimile est Patres Toletani concilii per pallium purpurei coloris, intellexisse velum navii coloris purpurei, seu rutili, cujusmodi color lanis Hispaniæ, et Bæticæ præsertim, a natura inditus erat, cæterum et extra provinciam nostram et sæculis Paulinum sequentibus viduitatis continentiam profitentibus *nigrum velum* impositum evincitur *ex visionibus Floitildæ*, quas du Chesne tom. II script. histor. Franc., pag. 625, inseruit : « Item vidit sese in quodam amœno loco, *velumque nigrum* super caput habere, de quo cum requisivisset, audivit quod fieri nonna deberet. » *Nonnas* autem viduas appellatas testis est sanctus Hieronymus, epist. 22 ad Eustochium : « Et quia maritorum experte denominatum, viduitatis præferunt libertatem, castæ vocantur et *nonnæ*. » De hujusmodi velis pluribus disserentes vide Baronium in notis ad Martyrol., 7 Maii, lit. C, et Paulum Aringhi in Roma subterr., lib. iv, cap. 37, § 23 : duo clara lumina congregationis nostræ ; nec omittas Fontaninum de sancta Columba disserentem.

^e *Mundano judicio* Ad discrimen ecclesiasticum. Vide quæ notavimus ad can. 9, lit. b, de judiciis publicis. *Mundanum* enim idem erat quod sæculare sive profanum. In capitulari Aquisgranensi an. 816, c. 21, sub Ludovico Pio, *leges mundanæ* dicuntur quæ a principe feruntur, ut ecclesiasticæ, quæ ab episcopis fiunt. Sic Ansegisus abbas, in præfatiuncula lib. III Capitul., profletur se *duobus libellis* prioribus capitula ecclesiastica Caroli Magni et Ludovici descripsisse ; in tertio autem illa *ad mundanam legem pertinentia* adunasse. Sic et Prudentius *Περὶ τῶν* v. 81, profanam aulam *mundialem* dixit :

ductor aulæ mundialis ire ad aram jusserat.

^f *Vestem mutare.* Idem est ac relicta profana vestem sumere professionis alicujus ; puta continentiæ, vel penitentiae. Lib. vii Capitul., c. 338, tit. *De feminis, quæ religionis vestem in domibus propriis mutaverunt, si postea concubitum elegerint, quid agendum sit.* Mutaverunt, ut patet ex contextu, idem est ac *assumpserunt*. De penitentibus, lib. v pariter Capitul., c. 116, *Si comam dimiserit, aut habitum mutaverit, manus ei imponat.*

^g *Absque sui episcopi conscientia.* Hæc interdictio, ne velentur virgines vel viduæ inconsulto episcopo, est lib. vii Capitul., c. 172, cujus capitula saltem ex parte, opus sunt Paulini, unde forte concilium Parisiense vi desumpsit sua, nempe 40 et 41, huic sanctioni consonantia.

Conscientia autem hic ponitur pro notitia, seu cognitione, vel scientia. Innocentius I, epist. 2, ad Victorium, c. 1 : « Ut extra *conscientiam* metropolitani episcopum nullus audeat ordinare. » Quo sensu utitur Phœbadius lib. contra Arianos, non longe a principio, cum *hæresim* in conscientiam publicam *se posse proferre* dixit. Quem locum in suis Adversariis, lib. xxix, cap. 1, perpendens Barthius, confirmat exemplo Vegolæ, quem corrupto a barbaris nomine,

Vegetium dicit, *De limitibus*: « Si servi faciant domino, mutabuntur in deterius; sed si conscientia dominica fiet, celerius domus exstirpabitur. » Sed et Cicero, lib. II *De finibus*, eadem significatione hoc vocabulum usurpat: « Ut hominum conscientia remota nihil tam turpe sit, quod voluptatis causa non videatur esse facturas. »

OBSERVATIO IN CAN. XII.

I. Tria hoc canone statuuntur: 1. Ut claustra sanctimonialium custodiantur. 2. Ne liceat illis sub devotionis prætextu Romam adire vel alia loca. 3. Pœnæ statuuntur in transgressores.

II. Quod attinet ad primum: Bonifacius VIII, cap. *periculoso*, in VI *Decretal.*, lib. III, *de stat. regular.*, tit. 16, districte prohibet accessus laicorum ad claustra monialium, et monialium a claustris recessus. « Sancimus, ait, universas et singulas moniales presentes atque futuras, cujuscunque religionis sint vel ordinis, in quibuslibet mundi partibus existentes sub perpetua in suis monasteriis debere de cætero manere clausura: ita quod nulli earum sit monasteria ipsa deinceps egrediendi facultas: nulliusque aliquatenus inhonestæ personæ, nec etiam honestæ ingressus vel accessus pateat ad easdem. » Hoc est primum statutum latum sub præcepto de perpetua monialium clausura, ut dicitur, si credimus Francisco Pellizzario *Tract. de monial.*, cap. 5, sect. 1, qu. 2, confirmatum a Tridentino, sess. xxv, cap. 5, *de regularibus et monialibus*, a sancto Pio V per constitutionem *Circa pastoralis*, et a Gregorio XIII per aliam *Deo sacriss.* Exhinc apparet nonnisi XIV sæculo universim sub præcepto septa monialium oclusa, communionemque locorum cum laicis Deo dicatis feminis interdictam fuisse.

III. Verum quod universali rescripto antea non fuerat sancitum a particularibus conciliis et Patribus, quandoque concilio, quandoque præcepto ad propriarum diocæsson disciplinam jam in pluribus provinciis fuerat invecum. Præter id, quod habemus ex hoc canone Paulini, sunt in capitalibus regum Francorum nonnullæ sanctiones circa ipsa Paulini tempora editæ, quarum aliquas placet exscribere, ut patet statutum concilii Foro-Julienensis non fuisse sine præcedenti exemplo, nec sine subsequenti imitatione. Igitur sub Pipino, in synodo Vernensi an. 755, c. 6, sic statuitur: « Constituimus ut nulla abbatissa... extra monasterium licentiam habeat exire, nisi hostilitate cogente. Sed dominus rex quando aliquam de ipsis abbatissis ad se venire jusserit, semel in anno per consensum episcopi in cujus parochia est, ut tunc ad eum aliqua veniat ex sua jussione, si necessitas fuerit; et alibi omnino non debeat, nec per villas, nec per alia loca demorari, nisi tantum quam celerius poterit ambulare et reverti; et ante non moveat de suo monasterio, priusquam suum missum transmittat ad domnum regem. Et si jusserit rex venire, veniat; sin autem, in monasterio permaneat interim quod in antea hoc plenius secundum canones emendaverit. Similiter nec illæ monachæ extra monasterium exire debeant, etc. » In capitali 5, an. 789, cui adfuisse Paulinum in ejus Vita, cap. 5, n. 5, dicimus, cap. 3, sic habetur: « Ut nulla abbatissa foras monasterio exire præsumat sine nostra jussione, nec sibi subditas facere permittat, et earum claustra sint bene firmata. » In capitali 1, an. 802, c. 20, statuuntur: « Ut abbatissa una cum sanctimonialibus suis unanimiter ac diligenter infra claustra se custodiant, et nullatenus foris claustra ire præsumat. »

IV. Hæc quidem statuta fuerant ne feminæ devotæ e cœnobiiis suis egrederentur. Ne vero viri ad earum septa accederent, pari sollicitudine cautum fuit. In lib. VII *Capital.*, c. 272, sic præcipitur: « In monasterium puellarum non nisi probatæ vitæ et ætatis protractæ ad quascunque earum necessitates vel ministraciones permittantur intrare. Ad faciendas vero

A missas clerici, qui ingressi fuerint, statim peracto ministerio regredi festinent. Aliter autem nec clericus nec monachus juvenis ullum ad puellarum congregationem habeat accessum, nisi hoc paterna aut germana necessitate probetur admittere. » Hoc idem mandatur in capitali ad Salz, an. 804, c. 5, cum hac tantummodo restrictione: « Salva necessitate monasterii secundum canonicam institutionem et juxta quod episcopus ipsius parochiæ ibidem ordinaverit. » Sed et cap. seqq. 6 et 7 interdicitur detentio puellarum in monasterio, nisi earum quæ ibidem admittendæ erunt ad vitam regularem suscipiendam. Puerorum autem admissio, quamvis sanguine junctorum, omnino vetatur. Concilium autem Parisiense VI, lib. 1, c. 46, non modo ingressus, sed accessus quoque ad monasteria et collocationem cum monialibus prohibet clericis monachisque, excepta prædicationis vel confessionis sacramentalis audiendæ causa, atque etiam expetita episcopi licentia, videlicet: « Quod si sermo prædicationis faciendus est, congruo in loco coram omnibus fiat. Si vero colloquendum cum aliqua sanctimonialium ratio expostulat, id non alicubi, nisi in constituto loco, id est in auditorio, sub testimonio virorum religiosorum et religiosarum feminarum fiat. » Et infra: « Porro si sacerdotibus sanctimonialia peccata sua confiteri voluerint, id non nisi in ecclesia coram sancto altari, astantibus haud procul testibus, faciant. Si autem infirmitas præpedierit, ut in ecclesia eadem confessio fieri nequeat, in quacunque libet domo facienda est, non nisi testibus similiter haud procul astantibus fiat. » Hæc fuit disciplina Ecclesiæ sæculo Paulini circa monasteria feminarum.

V. Verum qui egressum a cœnobio devotis feminis veterat Paulinus, nominatim et expresse Romanam peregrinationem prohibuit, et quæcumque aliam pietatis causa susceptam. Invaluerant adeo piæ devotionis ergo peregrinationes ea tempestate, ut opus fuerit episcopis modum imponere iis quos vel cura aiorum, ut parochos, vel ratio proprii status, ut monachos, et eo magis moniales detinere debebat. Hinc in eorum temporum conciliis crebra occurrunt statuta in monachos *gyrovagos*, uti vocantur in capitul. II, an. 789, c. 4, et clericos, qui, asceteris et ecclesiis suis posthabitis, peregrinationes suscipiunt. Peculiariter autem in synodo Vernensi sub Pipino, ann. 755, ab episcopis interdicitur monachis peregrinationi Romana, inconsultis abbatibus. Sic enim habetur cap. 10: « Ut monachi qui veraciter regulariter vivunt, ad Romanam sedem vel alicubi vagari non permittantur, nisi obedientiam abbatis sui exerceant. » In concilio Cabillonensi II, ann. 815, c. 44 et 45, decretum fuit de presbyteris cæterisque de clero viris: « Romam sive Turonum absque licentia episcopi sui adire penitus decrevimus inhibendum. Nam et a quibusdam, qui Romam Turonumve et alia quædam loca sub prætextu orationis inconsulte peragravit, plurimum erratur. » Hi ergo met Patres, qui de clericis sic statuerunt de sanctimonialibus quoque eodem concilio sic decreverunt, c. 57: « Abbatissa quæ in civitate monasterium habet, nequaquam de monasterio egrediat, nisi per licentiam episcopi sui. » C. 62: « Sanctimonialia, nisi forte abbatissa sua pro aliqua necessitate incumbente illas mittente, nequaquam de monasterio egrediantur. Hæc vero quæ famulos aut famulas non habent ad exercenda negotia, ad mediam portam monasterii perveniant, et ibi coram testibus negotium suum exerceant. » C. 64: « Portaria non eligatur nisi quæ ætate matura sit, et testimonium habeat bonum, et vitæ probabilis sit. »

VI. Porro peregrinantium pericula, et animæ damna, quæ peregrinationes pariunt, late prosequitur sanctus Hieronymus epist. 43, ad Paulinum, improbens monachorum hujusmodi excursionis, etiam ad loca sancta Hierusalem, ubi ipse tunc degebat, præsensque cernebat ea quæ avertere tentabat mala.

« Si crucis, alebat, et resurrectionis loca non essent in urbe celeberrima, in qua curia, in qua aula militum, in qua scorta, mimi, scurræ et omnia quæ solent esse in cæteris urbibus, vel si monachorum turbis solummodo frequentaretur; expetendum revera hujusmodi emctis monachis esset habitaculum. Nunc vero summæ stultitiæ est renuntiare sæculo, dimittere patriam, urbes deserere, monachum profiteri, et inter majores populos periculosius vivere quam eras victurus in patria. De toto hæc orbe concurrunt: plena est civitas universi generis hominum: et tanta utriusque sexus constipatio, ut quod alibi ex parte fugiebas, hic totum sustinere cogaris. » Hæc, quæ movebant Hieronymum, rationum momenta, Paulino ut monachum ab Hierosolymitana peregrinatione deterreret, multo sunt validiora, ubi de sanctimonialibus agitur. Itaque et Gregorius Nysenus in epistola sua vel libello, ad loca sancta accessum monachis virginibusque interdicit, ut interpretantur prudentissime Baronius ad an. Christi 386, n. 59, et Bellarminus Controv. tom. II, lib. III, de cultu sanctor., cap. 8, contra Magdeburgenses Centuriatores, qui ex hac epistola ansam capiunt improbandi ac damnandi catholicorum pium studium loca sancta invisendi. « In ea oratione, ait Bellarminus, non reprehendi absolute peregrinationem in Hierosalem, sed reprehendi in certis personis, id est monachis et sanctimonialibus; nam de talibus solum eo loco agitur. » Vel, ut voluit du Pinus in Gregor. Nys. et G. Cave, qui certe a catholicis non stat, mali Hierosolymitanorum mores effecerunt, ut Gregorius eo tempore iter, aliquin sancte susceptum, suscipiendum improbare. « Hierosolymam invisit, ait Cave, et loca sancta pia mente contemplatus est: verum vitii ac dissidii Hierosolymitanorum offensus, pedem subito retraxit: quin et epistolam adversus Hierosolymam pietatis ergo adeuntes paulo post exaravit. » Hoc testimonium ab adversario petiit malam Magdeburgensium Centuriatorum fidem obiter demonstrat.

VII. Tandem Paulinus ad pœnas in transgressores saluberrimæ sanctionis progreditur, videlicet « aut juxta modum et qualitatem culpæ excommunicatione multetur, aut anathematis vinculo punitus vinciatur, aut honoris proprii amissione nudatus reus ab Ecclesiæ gremio tollatur. » Tria hic notantur pœnarum genera, quæ, quamvis inter se differre non admodum videantur, atamen distincta fuisse ex variis locis discimus. Nam in concilio Turonensi II, an. 587, c. 24, dicitur de quodam prævaricatore, ut non solum excommunicatus, sed etiam anathematizatus moriatur. Igitur hic per excommunicationem, quæ videtur posse confundi cum anathemate, non nisi minorem quam dicunt, quæ vere ab anathemate differt; per anathema majorem excommunicationem et propriam; per honoris amissionem, suspensionem, vel depositionem ab officio censerem intelligendam. Equidem impressentiarum nostri theologi unam tantummodo excommunicationis minoris speciem agnoscunt, quam incurrit qui communicat cum excommunicato majori excommunicatione. Verum olim, ut observat Morinus de sacramento Penit., lib. VI, cap. 25, n. 11, cum Sylvestro decem, cum Antonino novem, cum Innocentio et Henriquez octo in casibus ea incurrebatur. Nunc quia unico casu incurritur, unicus tantum gradus est, et unicum effectum habet, nempe ut privet participatione passiva, ut aiunt, sacramentorum. Antiquitus autem varios gradus admittebat, quos recenset Morinus l. c., n. 13, his verbis: « Compendio dicam minoris excommunicationis, species, sive gradus apud antiquos fuisse frequentissimos... Primus peccatorum a sola eucharistiæ participatione excommunicabat sive interdicebat; secundus priore gravior ab eucharistia et precibus ecclesiasticis sive fidelium; tertius duobus his gradibus addebat expulsionem sive excommunicationem a precibus super catechumenos et peni-

tentes substratos factis: Quartus ab omni ecclesiæ ingressu eos excommunicabat, sive submovebat: vel quod idem est, quatuor erant excommunicatorum minori excommunicatione gradus, consistentes, substrati, audientes, flentes. » Igitur aliquem ex his gradibus Paulinum ob oculos habuisse puto, cum prævaricatore sui canonis excommunicandum decernit. Quod satis aperte colligi videtur ex ipsius verbis. Cum enim remissior vel intensior possit esse hæc pœna, ut modo vidimus: ipse quoque dixit, « Juxta modum et qualitatem culpæ reum excommunicatione multandum. »

VIII. Anathema gravioris culpæ index est, majorque excommunicatio dicitur, fulmen omnium horrendissimum non levi de causa interquendum, ut in capitul. an. 846 Caroli Calvi, tit. VI, c. 56, statuitur his verbis, quibus etiam differre anathema ab excommunicatione supra explicata evincitur: « Ut nemo episcoporum quemlibet sine certa et manifesta peccati causa communicatione privet ecclesiastica. Anathema autem sine consensu archiepiscopi aut coepiscoporum, prælata etiam evangelica admonitione, nulli imponatur, nisi unde canonica docet auctoritas: quia anathema æternæ mortis est damnatio, et non nisi pro mortali debet imponi crimine, et illi qui aliter non potuerit corrigi. » In synodo autem Vernensi an. 755, c. 9, explicatur latius quibus beneficiis privetur qui hac censura meruerit ferri ab Ecclesia: « Et ut sciatis qualis sit modus istius excommunicationis: in ecclesiam non debet intrare, nec cum ullo Christiano cibum vel potum sumere: nec ejus munera quisquam accipere debet, vel osculum porrigere debet, nec in oratione se jungere, nec salutare, antequam ab episcopo fuerit reconciliatus. » Causas hujus excommunicationis, ritus ceremoniasque et absolutionis formam apud Hebræos si vis scire, vide Seldenum de Jure Nat. et Gent. juxta disciplin. Hebr., lib. IV, cap. 8 et seqq. Hoc autem vinculo eos tantum astringi volebat Paulinus, qui prævaricationi contumaciam addidissent. Extrema enim remedia tantummodo extremis malis adhibenda.

IX. Suspendio autem seu depositio, quæ hic honoris amissionis nomine veniunt, leviores pœnæ levioris quoque reatum culpæ præferunt. Quæ honoris amissio quomodo sit accipienda dictum est jam supra in not. ad can. 7, hujus concilii.

X. Hic in fine unum notandum superest, has sive excommunicationis, sive anathematis, sive honoris amissionis censuras non latas esse a Paulino et synodo Foro-Julienſi, ut ipso facto reum innodarent, sed sub comminatione ferendæ condemnationis: id est non latæ (formula utar scholasticorum et canonistarum), sed ferendæ sententiæ, ut indicant termini illi *coerceatur, multetur, vinciatur, evellatur*. Verum concilium Parisiense VI, lib. I, c. 48, eos qui accedunt ad devotorem asceteria seminarum, monachos clericosque latæ sententiæ, ut nobis videtur, excommunicatione 91 multavit: « Transgredientem vero, inquit, hanc definitionem nostram excommunicatum esse decrevimus. » Videat Van Espen, qui part. III Juris eccles., tit. XI, cap. 6, n. 19, per decem sæcula ignotam fuisse excommunicationem latæ sententiæ asseverat, num hæc sit hujusmodi.

NOTÆ IN CAN. XII.

* *Quem morum gravitas ornat*. Excludit hæc phrasim, quæ quidem vere Latina est et optima, juvenes ephebosque et imberbes, quibus levitas vel inconstantia tribuitur. Cicero in Catone Majore: « Ego Q. Maximum, cum qui Tarentum recepit, senem adolescens ita dilexi ut æqualem: erat enim in illo viro comitate condita gravitas. » Et infra: « Cuique parti ætati tempestivitas est data. Ut enim infirmitas puerorum est, ferocitas juvenum, gravitas jam con-

stantis ætatis; sic senectutis maturitas naturale quiddam habet. »

» *Angelicus ordo.* Virgines. Ambrosius, lib. 1 de Virg.: « Nemo miretur si angelis comparentur, quæ angelorum Domino copulantur. » Cyprianus de habitu virginum, circa finem: « Cum castæ perseveratis et virgines, angelis Dei estis æquales. » Chrysostomus de Virginit. c. 79: « Qua enim, quæso, re differebant ab angelis Elias, Elisæus, Joannes, veri hi virginitatis amatores? nulla, nisi quod mortali natura constabant. » Vide eundem quoque, lib. III de Sacerdotio, ante finem, et cap. 12 ejusd. lib. de Virginit. Sanctus Petrus Chrysologus, serm. 143: Semper est angelis cognata virginitas. In carne præter carnem vivere non terrena vita est, sed cælestis. « Et si vultis scire, angelicam gloriam acquirere majus est quam habere; esse angelum felicitatis est, virginem esse virtutis; virginitas enim hoc obtinet viribus, quod habet angelus ex natura. Angelus ergo et virgo divinum officium, non humanum. » Sanctus Amphilocheus Iconii episcopus orat. 3: « Et sane est mirabilis (virginitas) velut angelis cognata, velut sodalis supernarum virtutum, velut comes incorporearum naturarum. » Et sic uno ore cæteri Patres. Accedit tamen præ reliquis Pauliniana phrasi Cyrillus Hierosolymitanus, qui gradum virginum in ecclesia; Catech. IV, § de corpore, appellat « ordinem virginum vitam æqualem angelis ducentium. »

» *Romam adire.* Nonnisi Romanam peregrinationem speciatim nominat, cæteras generatim, quia illa exercebat cæteris, ut aliquando sæculis posterioribus hoc nomine quælibet peregrinatio, et peregrinus quicunque designaretur. Joannes Sarisberiensis De Nugis curial. lib. VI, cap. 1: « Quis numerare potest... quot apud nos licentia istorum suis nudatis bonis sub imagine religionis alove prætextu non tam Romipetas et peregrinos quam exules fecerit? » Concil. Lateran. an. 1122, sub Calisto II, c. 16: « Si quis Romipetas et peregrinos et apostolorum limina, vel aliorum sanctorum oratoria visitantes capere... tentaverit, communionem careat Christiana. » Ubi vides Romipetas non præcise qui Romam ad limina apostolorum pergunt, intelligi, a quibus potius distinguuntur, sed eos omnes qui quocunque religionis causa proficiscuntur. Dieti quoque et *Romei*. Sanctus Odo abbas Cluniacensis, in Vita sancti Geraldi Aurelianensis comitis, lib. II, c. 17: « Tempore quo *Romei* transire solent. » Et cap. 23: « juxta burgum sancti Martini, quo *Romei* castrametari solent. » Hinc non raro apud Etruscos Scriptores *Romei* dicuntur peregrini, et *Romeggio* peregrinatio. Jacobus Passarauti, *Specchio della vera penitenza*, dist. 5, cap. 4, § 2: *L'altro caso è de' Romei e de' peregrini, e de' Mercatanti che vanno in diversi paesi e luoghi.* Ibi que non semel repetit. Joan. Villan., lib. VI, c. 92. *Arrivò in sua corte un Romeo che tornava da S. Jacopo.* Matthæus Villan., lib. I, c. 56: *Andò il pellegrino in romeaggio.* Et *Novell. Antiq.*: *Un Borghese di Bari andò in romeaggio.*

OBSERVATIO IN CAN. XIII.

I. Paulinus hoc canone exponit excellentiam diei Dominicæ, et modum quo et is et cæteri dies festi colendi. Sanctus Ignatius, ep. 7, ad Magnes., « reginam et principem omnium dierum; » sanctus Gaudentius, tract. III, ad neophytos, « natalem reparationis mundi, » et tract. X, « primum diem sæculi; » Sophronius, orat. I de Natal. Dom., « dierum dominam; » Theodorus S. uditæ, serm. 11, « pacis diem; » sanctus Chrysostomus, hom. 5 de Resurrect., « diem Dominicam, diem lucis, diem panis, diem regalem; » et hom. de Eleemosyna ex I. ad Corinth., « Natalitium totius humanæ naturæ » appellant, ex resurrectionis mysterio petitis nominibus; siquidem « omnes dies Dominici sunt octavæ hujus festi, » ait Durandus Rational. I. VI, c. 86, n. 6,

quod forte hauserat a sancto Leone serm. 10 de Quadrag., qui de resurrectione Dominica ait: « Per quam in Ecclesia Dei universarum solemnitatum dignitas consecratur. » Hæc dies sabbati Judaici loco substituta est ab Ecclesia, cujus rei rationem affert sanctus Athanasius, lib. de Sabb. et Circumcis., sic: « Finis prioris creationis sabbatum; secundæ autem creaturæ initium Dominicus dies, in quo veterem hominem renovavit et instauravit. Sicuti igitur prioribus temporibus sabbati diem servari voluit in monumentum priorum; ita Dominicum diem veneramus ut monumentum exordii secundæ reparationis. »

II. Hinc lætum semper transigere diem hunc solet Ecclesia, remoto quolibet poenitentia operis diei festo importuno. Epiphanius, lib. de Exposit. fidei, n. 22: « Dominicas omnes festas hilaresque catholica esse sanxit Ecclesia... nec ulla jejunia celebrat. » Contra errores autem Eustathii Sebasteni episcopi, et assecularum ejus hoc die jejuniium indidentium, est can. 15 concilii Gangrensis: « Si quis... in Dominica jejumet, sit anathema. » Contra Manichæos vero lege sis epist. 36, edit. noviss., Augustini, præcipue, cap. 12; nec omittas epist. 5 sancti Ignatii ad Philippenses, ubi interfectoibus Christi jejunantes coæquat. Tertullianus, lib. de Cor. milit., cap. 3: « Die Dominico jejuniium nefas ducimus, vel de geniculis adorare. » Quod « ob reverentiam resurrectionis Dominicæ majores fieri tradiderunt, » ait abbas Theonas apud Cassianum, collat. XXI, cap. 20, cui consonat quod scribebat sanctus Nilus Ursacio epist. 112: « Dominica die stantes oramus, erectum in felicitatem futuri sæculi statum præfigurantes. Aliis vero diebus genua flectimus, lapsum humani generis per peccatum significantes. Surgentes autem a genuflexione resurrectionem Christi nobis communicatam innumis, mox executioni mandandam Dominicæ die. »

III. Multis privilegiis donatur hæc dies jure divino humanoque. Et quidem ab jure divino ea omnia collata sunt quæ quondam sabbato attributa, quæ ab Scriptura peti possunt. Longioris quoque, quam par esset, operis foret recensere quæ statuunt Ecclesiæ jura in canonibus, videndis cuiuslibet de Conc. dist. 5, per totum, præcipue c. 1, 4, 9, 10, 12, 14 et 15. Nil mirum autem a Deo, qui præcipit, et ab Ecclesia ejus sponsa, quæ decus sponsi tueri debet, hanc diem maximi factam. Quid potius statuerint de ea legum latores sæcularium attende. Honorius et Theod. Cæciliano scribebant, ut in Cod. Theod., lib. IX, tit. 2, *De custod. reor.*, l. III: « Justices omnibus Dominicis diebus productos reos et custodia carcerali videant: interrogent ne iis humanitas clausis per corruptos carceris custodes negetur. Victualem substantiam non habentibus faciant ministrari... quos ad lavacrum sub fida custodia duci oportet. » Cui coheret Constantini decretum eod. Cod., lib. II, tit. 8, *De feriis*, l. 1: « Sicut indignissimum, ait, videbatur, ut diem solis (id est Dominicum) venerationis suæ celebrent altercantibus jurgiis in noxiis partium contentionibus occupati; ita gratum ac jucundum est eo die quæ sunt maxime votiva compleri. Atque ideo emancipandi et manumittendi die festo cuncti licentiam habeant, et super his rebus actus non prohibeatur. » Quod hic ait indignissimum die Dominico litibus jurgiisque occupari, a pluribus quoque vetitum patebit in notis.

IV. Interim modum hujus diei cæterorumque festorum colendi proponit Paulinus, ut videlicet, præter cessationem ab operibus servitutis peccati et carnis, nec non a litibus actibus forensibus, detur opera divinis rebus, præsertim audiendo verbo Dei quod a pastoribus proponitur populis. Quod vel ab ipsis incunabulis Ecclesiæ acitatum patet ex Actibus apostolorum mutata scilicet prædicatione Mosis, quæ per omne sabbatum in synagogis fiebat, ut habetur

Act. 13, 14, 15, in una sabbati, id est prima, quæ Dominica est, in Evangelii annuntiationem, ut evincitur ex cap. xx, 7: *Una sabbati cum convenissemus ad frangendum panem, Paulus disputabat cum eis.* Clariusque ritus apparet ex Apolog. ii, sancti Iustini martyris ad Antonium Pium, paulo ante finem, dum ait: « Solis, qui dicitur, die, omnium qui vel in oppidis vel ruri degunt in eundem locum conventus sit: et commentaria apostolorum aut scripta prophetarum, quoad tempus fert, leguntur. Deinde lectore quiescente, presidens orationem, qua populum instruit et ad imitationem tam pulchrarum rerum cohortatur, habet. » Quod commendatur in Capitul. regum Francorum, lib. vi, c. 205: « Placuit ut fideles diem Dominicum. . . . omnes venerabiliter colant. . . ne in illo sancto die vanis fabulis aut locutionibus sive cantationibus vel saltationibus, stando in hiviis et plateis, ut solet, **92** inserviant. » ed ad sacerdotem aut ad aliquem sapientem et bonum veniant, et eorum prædicationibus et bonis locutionibus quæ ad animam pertinent, utantur. »

NOTÆ IN CAN. XIII.

^a *Inchoante noctis initio, id est vespere sabbati.* Quod de sabbato dictum erat Levit. xxiii, 32: *A vespera usque ad vesperum celebratis sabbata vestra,* transit in cultum Dominicæ diei. Capitulare 1 an. 789, c. 15, ex concil. Laodiceno, c. 29: « Ut a vespera usque ad vesperam dies Dominica servetur. » Idem habet concil. Francoford. an. 794, c. 21. Legitimum fuisse ritum miracula comprobant, teste Gregorio Turonensi, lib. iii de Miracul. sancti Martini, c. 31; qui narrat mulierem andegavensem, pia consuetudine contempta, dexteræ contractione fuisse multatam: « Quia, ait, die sabbati post solis occasum, qui nocti Dominicæ adiacebat, panem voluit conformare. » Quid simile de alia sabbati vespere panem in clibano coquente addit cap. 56. Causam mysticam præcepti affert Anastasius Sinaita Anagogiar. contemplat. in Hexamer., lib. i, de prima die creationis. « Prior est vespera, deinde dies. Hinc lege constitutum est, ut inciperetur a vespera Domini ea, quoniam a morte obscura processimus ad lucem resurrectionis. »

^b *Quæ in prima lucescit sabbati.* Ex illo Matth. xviii, 1: *Vespere autem sabbati quæ lucescit in prima sabbati.* Sanctus Augustinus, epist. 36, cap. 12: « Dies resurrectionis Domini prima sabbati a Matthæo, a cæteris autem tribus una sabbati dicitur, quem constat eum esse qui Dominicus postea appellatus est. » Vide quoque Seldenum, de Jur. natur. et gent. juxta discip. Hebræor., lib. iii, cap. 17.

^c *Quando signum insonuerit.* Puta ære campano, quod capitul. 789, iii, cap. 18, cloca verbo Gallico dicitur. Videtur idem fuisse cum signo vesperarum. Nam in plerisque veteribus statutis mss. pro artificibus Parisiensis civitatis id potissimum cavetur, ne operi scilicet intendant *au samedi depuis le dernier coup des Vespres soné en la paroisse, ou aucuns desdits mestiers demeurront.* Apud du Cange, V. *Dominica.* Verum oppositum suadet ritus adhuc nostris in regionibus perseverans. Nonnulli enim in ecclesiis, præcipue pagorum, pridie diei festi, etsi ibi Vesperæ haud persolvantur, neque sono campanarum indicentur, hora circiter altera ante solis occasum, solent pulsari campanæ ecclesiæ in imminenti crastinæ festivitatis argumentum: quod signum Latine *vigiliæ* ex ritu vigiliarum veteri adhuc dicitur. Et quidem eo auditu ab opere quocunque non cessare adhuc rudibus quibusdam religio est. Quod autem toto vacarent sabbato improbat tanquam Judaicam sapiens superstitionem in suis quoque rusticis Paulinus ipse, ut patet ex verbis hujus canonis inferius positus: « Porro si de illo sabbato diceret quod Judæi celebrant, quod est ultimum in hebdomada, quod et nostri rustici observant, » etc.

^d *Abstinere primum omnium ab omni peccato.* Opus servile, quod prohibetur die festo, Num. xxviii, 18, etiam peccatum dici potest dicente Domino Joan. viii, 34, *Qui facit peccatum, servus est peccati.* Et opus peccati servile esse interpretatur infra ipse Paulinus. Peccare autem die festo utrum novum peccatum ex circumstantia temporis sacri emergat, disputant morales theologi, quos vide apud. de Lugo de Sac. Pœnit., disp. 16, sect. 12, n. 55 et seq.; et Dianam, p. 1, tract. vii, *De circumst. aggravantib.*, resol. 52, qui probabilius negant saltem mortale. Et hanc esse mentem Paulini patet ex nota sequenti.

^e *Etiam a propriis conjugibus.* Sanctus Augustinus serm. 244 *de temp.* (ed. vet.), seu potius sanctus Cæsarius, in Append. tom. V sancti Augustini serm. 292, edit. noviss., populum monet, ut quoties solemnitas aliqua celebratur in ecclesia, et Christi sacramenta percipere voluerit, cum uxore ne misceatur. Objicientibus autem leve esse peccatum ita respondet: « Nec nos dicimus quia capitale peccatum est. » Sanctus Gregorius, ad decimam interrog. Augustini hæc dicens, addit: « Nec hæc dicentes deputamus culpam esse conjugium. » Et sic communiter doctores moralis theologiæ. Igitur si nullum, vel ad summum leve tantum peccatum est non abstinere a consortio maritali die festo, et tamen Paulinus sub eadem formula et peccare die festo, et misceri conjugibus vetat, dicendum restat, neutrum sub gravi culpa Paulinum prohibuisse.

^f *Et ab omni opere terreno.* Quæ sint opera quæ die festo vetantur, ex praxi fidelium satis notum; præcipue autem quæ ad terræ culturam pertinent jure hic terrena dicuntur. Capitul. Aquisg. I, an. 789, c. 79, hujusmodi opera saltem partim recenset, « quod nec viri ruralia opera exerceant, id est nec in vinea colenda, nec in campis arando, nec in metendo, vel fœnum secando, vel sepe ponendo, nec in silvis stirpare, vel arbores cadere, vel in petris laborare, nec domos construere, nec in horto laborant, nec ad placita conveniant, nec venationes exerceant. Et tria carraria opera licet fieri in die Dominico, id est, hostilia carra, vel victualia, vel si forte necesse erit corpus cujuslibet duci ad sepulcrum. Item feminæ opera textilia non faciant, nec capulent vestitus, nec consuant, vel acu pictile faciant: nec lanam carpere, nec lignum hattere, nec in publico vestimenta lavare, nec herbices tondere habeant licitum, ut omnimodis honor et requies diei Dominici servetur. » Similia passim in Capitularibus invenies. Quam vacationem æque ab opere carnali et terreno debitam diei festo indicat ethnicis ipsis ipse ethnicus Tibullus lib. ii, v. 5, eleg. 1:

Luce sacra requiescat humus, requiescat arator;

Et grave suspensio vomere cesset opis.

Solvit vincla jugis, nunc ad præsepia debent

Plena coronato stare boves capite.

Omnia sint operata Deo: non audeat ulla

Lanificam pensis imposuisse manum.

Vos quoque abesse procul jubeo: discedite ab aris,

Quæis tulit hesternæ gaudia nocte Venus.

^g *Cessante omni causarum strepitu.* Cod. Theod., *de feriis*, tit. viii, l. 2, inter feriatos dies solis inseritur; et lib. viii, tit. iii, *de exsecutor. et ex actionib.*: « Solis die, quem Dominicum merito edixere majores, omnium omnino litium, negotiorum, conventionum quiescat intentio. Debitum publicum privatumque nullus efflagitet, vel sponte delecta ulla sit agnitio jurgiorum. Et non modo notabilis, verum etiam sacrilegus judicetur, qui a sanctæ religionis instituto vel ritu deflexerit. » Sic emendandum censeo quod male legitur *religionis instincto ritu vel deflexerit.* Adde illud Ulpiani ff. *de fer. et dilationib.*, l. 6: « Si feriatis diebus fuerit judicatum, lege cautum est ne his diebus judicium sit, » id est pro non judicato et irritum habendum. Vide

quoque in tomo I Capitular., pag. 9, præceptionem A Guntramni regis an. 555, Capitul. lib. v. c. 153; lib. vi, c. 318; Leges quoque Longobardr, lib. II, tit. 50, l. 2. Sed et Naso hoc idem advertit lib. I Fast., v. 73, de die festo.

*Lite vacent aures, insanaque protinus absint
Jurgia : differ opus livida turba tuum.*

b *Omnium pene dona charismatum.* His quæ recenset Paulinus, addi possunt quæ habet Augustinus serm. 251 *de temp.*, vel potius Alcuinus, lib. de divin. Offic., c. 7, in appendice Augustini, tom. V, serm. 280, edit. noviss. : « Ipse est primus dies sæculi : in ipso formata sunt elementa mundi, in ipso creati sunt angeli. » Sanctus Leo, epist. 81, ad Dioscorum, c. 1 : « In hac apostoli prædicandi omnibus gentibus tubam sumunt, et inferendum universo mundo sacramentum regenerationis accipiunt. » Can. 8, inter novem adjectos vi synodo, qui etsi ejusdem non sint, ut præmonet Ibi Sarius, attamen ut pii recipiuntur, additur : « In eo nasci dignatus est : in eo stella Magis refusit : in eo de quinque panibus et duobus piscibus quinque millia hominum pavit : in eo baptismum in Jordane a Joanne suscepit. »

i *Quas cunctas longum est per ordinem recenseri.* Sanctus Augustinus, vel qui alius serm. 136 *de temp.*, in edit. noviss. serm. 159, in append. tom. V : « Dies me deficiet si voluero omne diei istius exponere sacramentum. » Sanctus Leo l. c. : « Quæ tantis divinarum dispensationum mysteriis est consecrata, ut quidquid est a Domino insignitius constitutum, in hujus diei dignitate sit gestum. . . . ut noverimus in illa die celebranda nobis esse mysteria sacerdotalium benedictionum, in quo collata sunt omnia dona gratiarum. »

i *Cæteræ vero principales festivitates.* Quæ eo tempore fuerint festivitates agi solitæ libet excerpte ex Capitul. reg. Francor. lib. vi, cap. 189 : « Has quidem præcipuas festivitates annuntiant presbyteri ut diebus Dominicis sabbatizare, id est Natale Domini dies quatuor VIII Kal. Januar. in Circumcisione Domini Kal. Januar. diem unum : in Epiphania VIII Id. Januar. diem unum : in Purificatione sanctæ Mariæ IX Febr. diem unum : in Pascha Domini usque in octabas paschæ post Dominicam dies tres : in Ascensione Domini diem unum : in natali sancti Joannis Baptistæ VIII Kal. Jul. diem unum : in passione sanctorum apostolorum Petri et Pauli III Kal. Jul. diem unum : in assumptione sanctæ Mariæ XVIII Kal. Septemb. diem unum : in transitu sancti Martini III Id. Novemb. diem unum : 93 in passione sancti Andree apost. II Kal. Decemb. diem unum. » In capitul. Aquisgranen. an. 717, c. 46, adduntur post Natale Domini nominatim sancti Stephani, sancti Joannis evang. et natalis infantium, et generaliter beatorum apostolorum festa et specialiter natale sancti Laurentii, sienti universim natalitia cujuslibet sancti, cujus honor in quacunque parochia specialiter celebratur, l. I Capitul., cap. 158, additur Letania major, et lib. II, cap. 55, additur, Pentecostes sicut in Pascha; dedicatio sancti Michaelis, et natalis sancti Remigii; et in fine : « Et illas festivitates martyrum vel confessorum observare decrevimus, quorum in unaquaque parochia sancta corpora quiescunt. »

« Et illa festa quæ sacerdotes in ecclesia prædicant. Presbyteris festæ annuntiare mandatur ex concil. Lugdun., dist. 3, de consecr., c. 1 : « Pronuntiandum est laicis, ut sciant tempora feriandi per annum. » Tempus hujus annuntiationis et modus habetur ead. dist., c. 25, ex concil. Bracharen., c. 9, nimirum, « breviculo subnotantes unusquisque in sua ecclesia, adveniente natalis Domini die, astante populo post evangelicam lectionem annuntient. » Hoc nunc fit in Epiphania ex concil. Aurel. IV, c. 1, et Tolet. IV, c. 4, et habetur forma in pontificali Romano. Nostris diebus et regionibus ex

synodis an. 1660, sub Joan. card. Delphino c. 2, § 4, et sub Dionysio patriarcha ejus nepote (uti circa dimidium XII sæculi jam in Aquileie. Ecclesia fiebat, ut patet ex Evangeliariorum ejusdem ætatis), Dominica quacunque indiciuntur populo festa per hebdomadam occurrentia. Statuisse quandoque nova et solemnia sanctorum officia patriarchas Aquileienses patet ex charta in appendice II, n. 15, apponenda.

OBSERVATIO IN CAN. XIV.

I. *Decima ea dicitur quæ ex decem partibus una segregatur. Primitiæ sunt quæ primo colliguntur ex quocunque proventus. Has quondam sacerdotibus et levitis indulsit Dominus pro officio sacerdotali, et pro ministerio, quo serviebant in tabernaculo fœderis, ut dicitur Num. XVIII, 8 et 21 : forte ab Hebræis ritum hausere gentiles, quos inter Camillus prædæ deciman se Apollini vovisse dicebat, apud Livium, dec. 1, lib. V, cap. 25.*

II. Qui in Ecclesia invecetas decimas non nisi paulo ante Caroli Magni tempora asserunt, nugari prorsus videntur. Nam concilium Matisconense II an. 585, c. 5, de legibus decimarum inquit : « Quas leges Christianorum cœnigeris longis temporibus custodivit intemeratas. . . Unde statuimus ac decernimus, ut mos antiquus a fidelibus repararetur, et decimas ecclesiasticis famulantibus cœremoniis populus omnis inferat; » et patet etiam ex sancto Augustino serm. 219 *de temp.*, edit. vet., seu potius ex sancto Casario Arelatensi, scriptore tamen VI sæculi, in appendice sancti Augustini, tom. V, serm. 277, edit. noviss., de decimis fusiis disserente.

III. Eo autem decimarum primitiarumque dandarum aliquando religio progressa fuit, ut non modo de fructibus terræ eas tribuendas fideles putarent, sed etiam de omnibus aliis proventus, qui ex quocunque industria sibi ovenissent. *De militia, de negotio, de artificio redde decimas*, dicebat Casarius I. c.; et Antiochus abbas, hom. 120, monachis quoque de elemosynis acceptis decimas imperabat : « Præcipue autem monachi offerre Deo debent primitias et decimas. . . ex iis quæ aliorum munere ipsis distribuuntur, aut ex opere manuum resiliunt commoda. »

IV. Verum quia qui sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt; et qui alicui deserviunt, de actu participat, ut ait Apostolus fuse hoc pertractans I Cor. IX, 13, jure in proprium commodum sacerdotes decimarum proventus vertere possunt, sed non omnem. Quomodo enim decimæ dividendæ sint statuitur in capitul. episcoporum. an. 801, c. 7, « ut et ipsi sacerdotes suscipiant decimas populi, et nomina eorum quicumque dederint scripta habeant, et secundum auctoritatem canonicam coram testibus dividant. Et ad ornamentum ecclesie primam eligant partem, secundam autem ad usum pauperum vel peregrinorum. . . dispensent, tertiam vero partem semetipsis soli sacerdotes reservent. » Differt aliquantulum divisio quam de decimis profert Walafridus Strabo de Reb. eccles., c. 27 : « Quatuor partes juxta canones fieri de fidelium oblationibus debent : ut una sit episcopi, altera clericorum, tertia pauperum, quarta restorationi ecclesiarum. »

V. Promoveat Paulinus presentationem decimarum producto argumento ex munificentia divina in obsequentes, et pœnæ combinatione in contumaces prolata verbis Domini per Malaechiam, quo utitur quoque Casarius serm. laudato. Et quidem Patres concilii Francoford. an. 794, quos inter erat ipse Paulinus, c. 25, decimas imperantes addebant : « Experimento enim didicimus in anno quo illa valida famas irrepsit, ebullire vacuas annonas a dæmonibus devoratas, et voces exprobrationis auditas. » Annus is est 779, ut probat in notis ad concilium Sirmondus ex decretali pœcum dato hoc anno 779;

ostendit autem decretale tunc fame ingenti populos laborasse.

VI. Nil autem mirum si principes, quibus cordi est felicitas populi, gravioribus penis in prævaricatores animadverterent. Capitul. Metense, cap. 4: « Qui hoc non fecerit, res ipsas perdat. » Capitul. Wormat. an. 829, c. 5: « Beneficium, unde hæc nona et decima persolvi debuit, amissurum se sciat. » Nec ecclesiæ cuiusque libitum erat erogare decimas vel nonas fractuum partes, sed eui de iure. Ea propter, cap. 6 seq.: « Quicumque decimam abstrahit de ecclesia, ad quam per justitiam debet dari, et eam præsumptuose vel propter munera, aut amicitiam, vel aliam quamlibet occasionem, ad alteram ecclesiam dederit, a comite vel a misso nostro distringatur, ut ejusdem decimæ quantitatem cum sua lege restituat, » id est cum multa a lege constituta.

VII. Episcopi tamen in exigendis decimis non rigore legum principum procedebant, qui mansuetudini suæ vocationis studebant. Inter capitula Herardi archiepiscopi Turonensis, n. 152, sic habetur: « Nullus sacerdotum decimas cum lite et jurgio suscipiat, sed prædicatione et admonitione; » et antecedenter, nempe c. 42, « Ut qui decimas non dant, non distringantur per gladios vel sacramenta, sed ecclesiasticæ corrigantur. »

VIII. Hinc ne, omissis Ecclesiæ censuris, et sæculari potestate in partes vocata, scandali inter pusillos oriretur occasio, vel quodcumque præjudicium rebus fidei imminens putaretur, abstinere potius ab exactione, quam hujusmodi periculis rem exponere religionis Patres malebant. Idcirco Alcuinus Carolo suadebat, epist. 7, cum ipsi grantaretur de victoria Avarica, ut ab exigendis decimis supersederet, ne incremento fidei in animis adhuc imparatis neophytorum impedimentum aliquod crearetur; libentius obsecuturis, cum in fide adolevisent: « Vestra sanctissima pietas, aiebat, sapienti consilio prævideat, si melius sit populis in principio fidei jugum imponere decimarum . . . Scimus quia decimatio substantiæ nostræ valde bona est. Sed melius est illam amittere, quam fidem perdere. Nos vero in fide catholica nati, nutriti et edocti, vix consentimus substantiam nostram pleniter decimare. Quanto magis tenera fides, et infantilis animus, et avara mens illarum largitati non consentit? Roborata fide, et confirmata consuetudine Christianitatis, tunc quasi viris perfectis fortiora danda sunt præcepta, quæ olida mens religione Christiana non abhorreat. »

NOTÆ IN CAN. XIV.

^a *Salvis allegoariarum rerum mysticis sacramentis. Allegoariam decimarum præcipuam, quæ est ex facto*

A Abrahæ, qui decimas Melchisedech dedit, Gen. xiv, 20, late prosequitur Chrysostomus orat. 13 in eap. vii Epist. ad Hebræos, ubi et Apostolus mystice de excellentia sacerdotii Christi disserit. Cæterum Radulphus Flaviacensis, lib. xx in Levit. c. 7, sic breviter habet: « Numeri sui plenitudinem denarius continet: et sicut numerus ab uno incipitur, sic in decimo consumatur. Cum igitur Dominus et primogenita et decimas suas esse testatur, mystice nos docet ab ipso esse quod ad bonum surgimus, et ab ipso si usque in finem perseveramus. Hoc est enim quod etiam Psalmista pronuntiat dicens: *Misericordia ejus præveniet me, et misericordia tua subsequetur me omnibus diebus vite meæ.* » Si tropologicam aliam intelligentiam cupis, vide Riberam in Malach. iii, n. 39 et seqq.; estque locus prophetæ idem, quem affert Paulinus.

^b *De suis non de tuis donis.* August. seu verius Cæsarius serm. 219 de temp. supra allato: « Audi indevota mortalitas. Nosti quia Dei sunt cuncta quæ percipis, et de suo non accommodas rerum omnium conditori? . . . non de tuo aliquid exigit quod refundas. » Concilium Troseianum an. 909, c. 6, « eas (decimas) dando fideliter, nihil Deo . . . conferunt, sed sua reddunt. »

^c *94 Quia omne quod sumus, vivimus, et habemus, etc.* Sumit ex illo Pauli Act. xvii, 28: *In ipso enim vivimus, movemur et sumus;* quod confirmat Apostolus ex Arato in Phœnomenis: *ipsius enim et genus sumus.* Hinc Arnobius, lib. i adversus Gentes. « Nonne huic (Deo) omnes debemus hoc ipsum primum quod sumus, quod esse homines dicimur? . . . Nonne quod incedimus, quod spiramus et vivimus ab eo ad nos venit, vique ipsa vivendi efficit nos esse, et animalis agitatione motari? »

^d *Qua mente non quantum.* Tritum inter ascetas dictum: *Deus non respicit quantum, sed quale.* Eusebius, vel quis alius sub nomine Eusebii Emesensis circumferri solitus, non uno loco, nempe hom. in fer. iv Ciner, et hom. de Confessor., laudat ejusdam Christiani sophi sententiam: « Unde, inquit, et quidam sapiens ait: Non magnopere considerandum est quid aliquis agat, sed qua intentione hoc faciat. » Cui consonum est illud Chrysostomi, hom. 3, circa finem, in cap. i Epist. I ad Corinth. : « Non enim ex exitu eorum quæ recte sunt, sed ex mente eorum qui recte faciunt, solet Deus coronas definire. » Hoc quidem pressius, sed tamen nervosius Hildebertus Cenomanensis episcopus, epist. 62: « Deus non quid, sed qualiter offeras attendit. »

Et hæc quidem observanda et notanda visa sunt in canones concilii Foro Juliensis auctore sancto Paulino patriarcha Aquisleisiensi celebrati.